

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

**UMJETNIČKA TOPOGRAFIJA BUZEŠTINE U
SREDNJEM VIJEKU**

Diplomski rad

Student: Kristijan Jerković

Mentor: dr. sc. Miljenko Jurković

Zagreb, 2013.

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. TOPOGRAFIJA BUZEŠTINE	3
2.1. Smještaj Bužeštine i geomorfologija.....	4
2.2. Humanizacija krajolika i razvoj naselja.....	7
2.2.1. Srednjovjekovni urbanizam.....	9
2.2.2. Tradicijsko graditeljstvo i sakralna arhitektura.....	17
2.2.3. Veduta grada i fragmenti srednjovjekovne ulice.....	22
2.3. Jezik toponima i hagiopografija	25
3. POVIJESNI OKVIR BUZEŠTINE.....	29
3.1. Arheološki podaci romanizacije od kasne antike do bizantskog dominija.....	29
3.2. Seobe naroda i Rižanski placit ranog srednjeg vijeka.....	31
3.3. Akvilejski patrijarhat i upadi goričkih grofova od 12. do 14. stoljeća.....	32
3.4. Mletačko-habsburške granične razmirice 15. stoljeća.....	35
4. UMJETNIČKA TOPOGRAFIJA BUZEŠTINE.....	37
4.1. Buzet i okolica.....	37
4.2. Petrapilosa i okolica.....	54
4.3. Sovinjak i okolica.....	67
4.4. Vrh i okolica.....	70
4.5. Hum i okolica.....	74
4.6. Roč i okolica.....	83
4.7. Lanišće i okolica.....	95
5. ZAKLJUČAK.....	101
LITERATURA.....	104
POPIS KORIŠTENIH REPRODUKCIJA.....	115

1. UVOD

Diplomski rad *Umjetnička topografija Bužeštine u srednjem vijeku* doprinosi valorizaciji srednjovjekovne umjetnosti u Bužeštini, te pokazuje kako srednjovjekovna umjetnost nije fragmentarna i da je utjecala na vizualni identitet krajolika kakvog zatječemo i danas. Prvo poglavlje *Topografija Bužeštine* posvećeno je topografiji u kojem se otvaraju opća definiranja i zadaće umjetničke topografije, te teorijskog dijela o geomorfologiji sjeveroistočne regije u Istri. U radu se navode detalji o materijalu gradnje uz geomorfološki opis, budući su kvalitete materijala zanimljivo uklopljene u tradicijsku, ali i svjetovnu gradnju. Bužeština je područje u kojem su se taložile tisućljećima brojne vrste kamena i tla (*Siva i Bijela Istra*). To je i razlog protjecanja vode tlom kojeg natopljava bogatstvo izvorišta vode što bujicama i pritocima stvaraju izvorište rijeke Mirne. Mirna vijuga dolinama i tjesnacima među brežuljcima u gornjem toku rijeke, koji zauzima Bužeštinu zajedno sa sedamdesetak naselja uokolo gravitacijskog središta Grada Buzet. Bogatstvo prirode uvjetuje kontinuirano naseljavanje i zadržavanje ljudskih zajednica, odnosno humanizaciju krajolika što je usmjerilo razvoj naselja na brežuljcima u srednjem vijeku. Povezanost s krajolikom tumače već antički spomenici koji veličaju bogove vezanih za zaštitu krajolika i zdravlja.

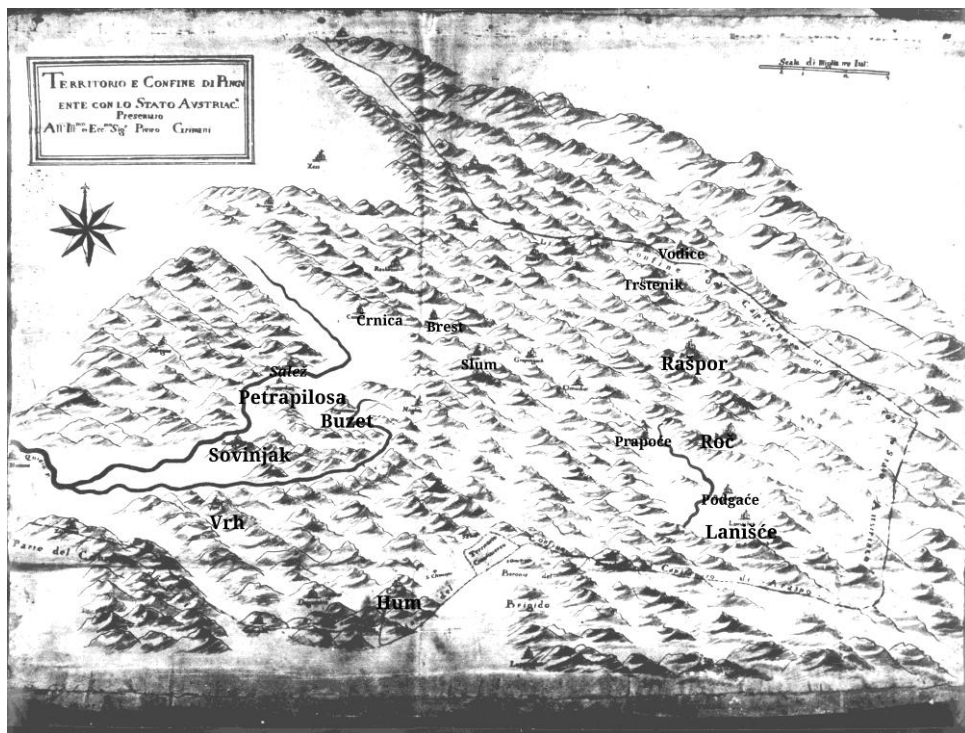
Topografskim pregledom umjetnosti u srednjem vijeku pokušava se dati razvojna slika gradova, koji svoj identitet duguju upravo srednjovjekovnom urbanizmu. Začetak urbanizma navješćuju već prapovijesne i ilirske gradine, koje čine vrijedan opus arheološke topografije Bužeštine. Podpoglavljima poglavlja *Topografija Bužeštine* ukazati će se razvoj srednjovjekovne baštine na tlu Bužeštine usmjerivši pozornost na graditeljsku baštinu te njen razvoj mreže stambenih nizova na povišenim zaravnima brežuljaka. Mnoga su naselja nastajala razvojem podgrađa pod kaštelom (Hum, Račice, Sovinjak), a neka su zadržala svoje gabarite vlastitog feudalnog posjeda kao što je kaštel Patrapilosa. Uz razvoj naselja i njegovih elemenata (kule, bedemi, trgovi, stambeni nizovi), ukazat će se i vrijednosti sakralne arhitekture koju karakteriziraju romanički i gotički zatvoreni oblici koji su često neodvojivi u stilskoj analizi. Odnosno, doživjeli su zanimljive prijelazne stilske simbioze arhitektonskih volumena kao što je crkva sv. Duha u Sv. Duhu ili sv. Antuna opata u Roču, a i zvonik-kula u Humu romaničko-gotičkih obilježja.

U trećem poglavlju *Povijesni okvir Bužeštine* obratit će se pozornost na osnovne povijesne značajke smještajući prostor Bužeštine u kontekst romanizacije u kasnoj antici, vrijeme seoba naroda i bizantske vlasti od 6. st., dolazak franačke vlasti i uspostavljanje feudalizma od kraja 8. st. Od 12. st. gradovi se utvrđuju zadanim graničnim limesom

obrambene funkcije za vrijeme Akvilejskog patrijarhata. Dolaskom Mletačke Republike u prvoj polovici 15. st. u unutrašnjost Istre, utvrđeni gradići i naselja kontinuirano će se braniti od Pazinske grofovije i Habsburške monarhije sve do 1797. godine kada pada Venecija dolaskom Napoleona nakon što Istra postaje austrijskim posjedom, a nedugo i sastavom Talijanskog kraljevstva.

Detaljnije povijesne činjenice o udjelu glagoljaša i posjednika, istaknut će se u konačnom poglavlju *Umjetnička topografija Bužeštine* u kontekstu s naseljem ili spomenikom. Bužeština se podijelila na sedam regija koji čine Grad Buzet s većim naseljima Sovinjak, Vrh, Hum, Roč, Lanišće, te kaštelom Petrapilosa. Budući je imao važnu ulogu kao feudalni kaštel, Petrapilosa zaslužuje pozornost zbog umjetničke vrijednosti i visokog položaja feudalnog posjeda u srednjem vijeku, iako je nenaseljen. U srednjem vijeku su svih sedam navedenih gravitacijskih područja bili važne utvrde, osim naselja Lanišće, koje je u srednjem vijeku bio u posjedu feudalnog kaštela Rašpor od 13. do 14. st. kada postaje uredom *Rašporskih kapetana*.

Osim prikupljanja arhivske građe, rad je iziskivao i terensko istraživanje te komunikaciju sa stanovništvom, a time i prikupljanje fototeke, dok je planoteka građevina i naselja iz dokumentacijskog fonda Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu.

Slika 1., Mapa crteža Rašporskog kapetanata s naznačenim utvrdama Bužeštine

2. TOPOGRAFIJA BUZEŠTINE

Topografija je geografska disciplina koja se bavi detaljnim opisivanjem prostora¹ putem znanstvenih metoda od mjerenja područja do njegovog opisa na planskoj karti s naznačenim prirodnim oblicima i objektima na površini zemlje.² Razvojem humanističkih i povijesno-istraživačkih disciplina i komunikacijom s ostalim znanostima, dolazi do disciplinarnih sinteza kao što je geografija, povijest i umjetnost. Umjetnička topografija opisuje kulturnu baštinu znanstveno-istraživačkim metodama.³ Projekt umjetničke topografije pokrenuo je M. Prelog još u osamdesetim godinama 20. stoljeća postavivši model i ciljeve topografije što postaje idealnim zadatkom Instituta povijesti umjetnosti: *Smatrajući da umjetnička topografija nije puki inventar umjetničkog spomenika u nekom mjestu, nego da je i samo mjesto, kad je riječ o naseljima, svojevrsan umjetnički spomenik, u skupu pitanja koja bi trebala odgovoriti istraživanja, posebna je pažnja posvećena graditeljskom nasljeđu.*⁴ Budući da se umjetnička topografija Buzeštine osvrće na poglavlje srednjovjekovne umjetnosti, stavljajući naglasak upravo na graditeljstvo, neophodno je i sagledavanje urbanističkih modela i stanja krajolika⁵ arheološke i pejzažne vrijednosti. Ipak, naša je dužnost (prema I. Maroeviću) utvrđivanje i aktivna zaštita dokumentarnosti prošloga kako bismo grad prepoznali i iskoristili u današnjem trenutku, odnosno: očuvali *jedinstvo materijala, oblika i značenja* u cjelini povijesnog grada.⁶ Budući da *znanstveno istraživanje uključuje komparacije i valorizaciju u širem kontekstu,*⁷ u tom kontekstu će se sagledati i jezik graditeljskog nasljeđa urbaniziranih i ruraliziranih aglomeracija Buzeštine, koje svjedoče o srednjovjekovnom razvoju gradova od prapovijesnih korijena na križanju mediteranske i kontinentalne tradicije.

---

¹ grč. *topographía*: opisivanje mjesta $\approx$ topo- + -grafija. web izvor: HJP

² KLAIĆ, 1979, 1360

³ *Znanstveno-istraživački postupak podrazumijeva dodatno arhivsko i terensko proučavanje, interpretaciju, pa čak u određenoj mjeri i valorizaciju spomeničke građe.* DOMLIAN, 1991, 43

⁴ PRELOG, 1986, 7

⁵ Znanstveni rad I. Maroevića *Povijesni grad kao dokument* upravo interpretira važnost, odnosno zbiljski identitet povijesnoga grada koji se ogleda kroz odnos mreže i ljsusaka, tj. *mreže predstavljaju komunikacije preko kojih grad funkcionira kao cjelovit organizam, dok ljsuske čine arhitektonsku strukturu grada, usađenu unutar komunikacijskih mreža i podložnu onim promjenama što nose vrijeme, dotrajalost materijala, promjena ukusa, promjena vlasničkih odnosa.* MAROEVIĆ, 1988-1989, 192

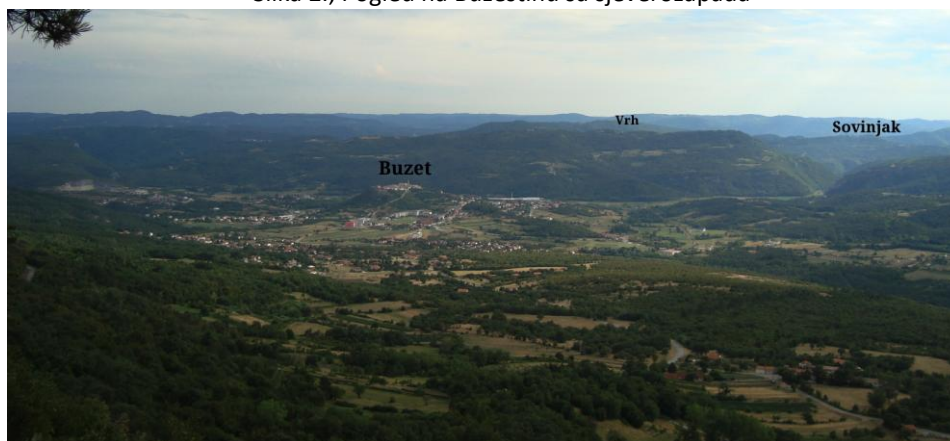
⁶ *ibid.*, 194-195

⁷ HORVAT LEVAJ, 2011, 183

2.1. Smještaj Bužeštine i geomorfologija

Bužeština je geografsko-povijesni naziv za sjeveroistočni dio istarskog poluotoka Republike Hrvatske. Obuhvaća područje Grada Buzeta sa sedamdesetak naselja, te općine Lanišće. Grad Buzet⁸ s okolicom nalazi se u plodnoj dolini rijeke Mirne, čiji kanjonski tip gornjeg toka⁹ zaključuju kraške planine Čićarije. Uzevši urbani centar Buzet kao orijentir, Bužeština se prostire sjeverno preko Štrpeda do Požana i Sočerge, graničnih prijelaza s Republikom Slovenijom. Zapadno se pruža pogled prema Kamenitim vratima te Mlunskoj visoravni, koja skriva poglede prema feudalnoj utvrdi Petrapilosa u dolini rječice Bračane, koja je zbog očuvane vrijednosti najreprezentativniji primjer utvrde s palasom na ovim prostorima, ali i šire. Krajnji zapadni dio čini brdoviti dio Saleža, koji se spaja županijskom cestom sa Zrenjom u općini Oprtalj. Sjeverno se proteže klanac Čićarije s nekad važnom srednjovjekovnom utvrdom Rašpor, koji je u svom feudu štitio desetak sela. Sjeveroistočno od Buzeta uzdiže se brdoviti Cunj, kojeg slijedi Čiriteška dolina. Dolina se uzdiže prema gradu Roč kao nekadašnji glagoljaški centar. Podno ročkog brijega iza kojeg nastupa Čićarija, spušta se *Aleja glagoljaša* prema Humu kao najcjelovitijem utvrđenju srednjovjekovnog urbanizma. Gornji tok rijeke Mirne vijuga kanjonskim tjesnacima u južnom, brdovitom dijelu. Južni dio s Račicama, Marčeneglom, Humom spaja se županijskom cestom prema Draguču u općini Cerovlje. Brdoviti dio nastavlja se u manjoj nadmorskoj visini prema Pazinu od čijeg se područja proteže buzetsko-pazinski flišni predio. Južni i zapadni dio Bužeštine puni su bujičnih pritoka, koji se najviše skupljaju, odnosno akumuliraju u umjetno nastalom jezeru Butonigi.

Slika 2., Pogled na Bužeštinu sa sjeverozapada

⁸ Općina Buzet s Gradom Buzetom obuhvaća 70 statističkih naselja, Općinu Lanišće (14 naselja). Površina Grada iznosi 167,22 km², odnosno oko 6% ukupne površine Istarske županije. ZUPANC, 2006, 167-168

⁹ Donji i srednji tok rijeke je širi naspram gornjeg toka usječenog u kredne vapnence. Dolina rijeke morfološki je oblikovana u kvartaru, tijekom pleistocena. PRODAN, 2009, 167. Izvorište Mirne nastaje spajanjem bujica Drage i Rečine na istoku Buzetske kotline. JAKOVLJEVIĆ, 1997, 157-158

Slika 3., Bužeština s opčinama Buzet i Lanišće

Slika 4., Konfiguracija terena oko sela Krušvari (pogled prema Humu) pokazuje kako u malom krugu postoji flišna padina (lijevo), te zemljani teren pogodan za poljoprivredu (desno).

Tako slikovit i zaokružen pejzaž izbrazdan brežuljcima, ispresijecan potocima, bujicama i rijekama, utjecao je na stvaranje mnogih legendi i bajki. Znatiželjan posjetioac ovih gradića susresti će se s pričama o divovima, koji su koračali stazama i podizali gradove *kamen po kamen* na krunama brežuljaka:

»Ovi su predjeli stvoreni za zvijezde i legende. Kao da ih je Stvoritelj oblikovao po mjeri svojoj, a čovjek nastanjivao gorostasima. Hodali su tako preko ovih dolina i brda, u mašti, u priči, ... divovi orači i zidari, dobročinitelji i osvetnici, gradili su gradove i tornjeve na uzvisinama, ... braneći pošten svijet, ... a u srdžbi čupajući stabla i tresući zvoncima. Nije li tako, u vrijeme divova i legendi, nastala rijeka koju su mnogim imenima zvali: Layme, Leme, Nangon, Ningum, Nengo, Nauportus, ... Istro, Quieto, ... tojest naša Mirna?«¹⁰

Na području Bužeštine nastala su izvorišta vode koja opskrbljuju velik dio Istre. Geografska heterogenost *Sive* i *Bijele Istre*¹¹ na području Bužeštine, preslojena je naslagama fliša¹² sedimentnih stijena, dok vapnenačke stijene čine sastav planinskog masiva Čićarije, ali i brda, primjerice Mlunske visoravni.

Konfiguracije flišnih naslaga zbog svojstva nepropusnosti uvjetuju otjecanje, spiranje vode u tekućice.¹³ Vapnenačke strukture pogodne su za formiranje spremišta voda zbog propusnosti. Tako nastaju i izvori vode čiju vrijednost ljudi iskorištavaju gradnjom mlinova uz potoke tijekom srednjeg vijeka. Bužeština tako posjeduje najbogatije zalihe i protoke vode u Istri. Zbog količine vode tlo sadržava i nakupine gline.¹⁴ Nažalost, to uvjetuje i eroziju tla koja nastaje pod utjecajem vode i vjetra, a čime se produbljuju riječna korita i ponornice. Ponornice spiraju vapnenačke formacije te se stvaraju zavidna spremišta vode u tlu. No, time dolazi i do propadanja tla koje je aktivnije posljednjih godina, posebice na području oko akumulacijskog jezera Butonige. Poplave nastale čestim padalinama na flišnim podlogama stvaraju močvarno tlo kao što je *Čiriteška vala*.¹⁵ Prirodne kvalitete vode i zemlje

---

¹⁰ Izvadak ulomka iz putopisne reportaže Miroslava Sinčića, *Krajolik zvijezda i legendi*. Buzetski zbornik, br. 19, 1994., 153-154 (153-156)

¹¹ Na temelju geološkog sastava i različitih vrsta tala N. Krebs odredio je 1907. tri reljefne cjeline: brdoviti sjeverni rub (*Bijela Istra*), niže flišno pobrđe (*Siva Istra*) i niske vapnenačke zaravni (*Crvena Istra*). Web izvor: ISTRAPEDIA, LONČAR

¹² *Buzetsko pazinski flišni bazen koji se proteže od Tršćanskog zaljeva do Čepičkog polja u podnožju Učke*. PRODAN, 2009, 168

¹³ *Flišne padine se spiraju; tekućice iz flišnih naslaga dobivaju vodu i trošan materijal kojim su u vapnencima usjekle kanjonske doline*. PERUŠKO, 1968, 5

¹⁴ *Na glinenom tlu može uspijevati bujan šumski pokrov, znatni dijelovi privedeni su kultiviranju, ali jako spiranje degradira obrađene površine*. PERUŠKO, 1968, 7

¹⁵ Čiriteško polje. Usp. JAKOVLJEVIĆ, 1997, 157. *Vala je kraško polje izgrađeno od fliša*. *ibid.*

Buzeštine prepoznate su kao ljekovite i imaju gospodarsku važnost od davnina, a njihova vrijednost povezana je na koncu i kontinuiranim naseljavanjem područja.

2.2. Humanizacija krajolika i razvoj naselja

Prva naseljavanja ovih prostora nakon 2. tisućljeća pr. Kr.¹⁶ arheološki potvrđuju brojni izvori, i to u špiljama vapnenačkih stijena, ali i gradine / kašteljeri(*castelieri*).¹⁷ Ostavljeni su tragovi ljudi vrijedni za proučavanje arheološke topografije ili općenito kulturnog krajolika. Temelje humanizacije krajolika već su prehistorijska plemena obilježila kao vidikovac fortificiranog naselja. Ljudi su krajnje involvirani pri traženju staništa u krajoliku što posebno potvrđuju brojne gradine po kraškim poljima stočara s Ćićarije ili starih prapovijesnih lovačkih predaka koji su nastanili prirodne zaklone, odnosno pećine. Kruna brežuljka poslužila je kao ambijent za temelje naselja nastalih iz čovjekove potrebe da se osigura. Strateški smještaj na uzvisini pružio je nadgledanje krajolika kroz koji su prolazili brojni narodi, ali i divlje životinje.¹⁸ Osmatračnice i stražarnice su prijeko bile potrebne, a time su zaokružile i granični limes čime je ostvarena *vizualna komunikacija s uzvisina*.¹⁹ Izbor života na brežuljku nije samo zbog obrane, već i poljoprivrede koja nije mogla uroditi na kamenitim naslagama ili nasipanih slojnica *predpovijesnih kašteljera*.²⁰ Konfiguracije terena prilagođavale su se ljudskim uvjetima ovisnim o *podizanju zidova na padinama istarskih brežuljaka radi stvaranja stepenastih površina na kojima se uzgajalo povrće*.²¹ Tako se zemlja obrađivala na dolini pod brijegom ili zidinama kao što je i danas slikovit primjer ispod istočne strane bedema u Buzetu. Odabir položaja gradine bio je ovisan o krajoliku, odnosno blizina polja, šume ili izvora vode.²² Prema karti Marchesettija iz 1903.,²³ vidljiv je položaj utvrda, te je uočljiva velika brojnost na kraškom području Ćićarije smjera zapad-istok uz prometnice. Utvrde su bile povezane prometnicom, a u vizualnom krajoliku su međusobno komunicirale poput signalnih postaja, pa su tako lako mogli vidjeti ili čuti dolazak trupa ili

¹⁶ BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, 2000, 11. *Zbog surove klime paleolitski lovci i neolitski stočari Buzeštine boravili su u pećinama, špiljama i prirodnim zaklonima.* ibid.

¹⁷ BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, 2001, 15

¹⁸ Urbar Pazinske knežije 1498. g. navodi kako su stanovnici naselja Pazinske grofovije bili obvezni sudjelovati u lovu na krupne životinje (veprove i jelene). BERTOŠA, 2011, 36

¹⁹ Usp. BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, 2001, 16

²⁰ Kašteljerski tip naselja. Uz Buzet i Draguč, potvrđeno je još 10 kašteljera: *Kuk, Gradec, Rašpor, Pečić sjeverno od Prapoče, Orljak iznad Lanišća, Sv. Toma, Obešenik, Semić i dva Gradišća kod Semića.* MATEJČIĆ, 1998, 19

²¹ ŽMAK, 2011, 136. J. Žmak navodi kako je taj način primijenjen i na padinama Motovuna, Labina i Buja.

²² BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, 2001, 15

²³ *ibid.*, 16

zvuk mrtvačkih zvona. Kraške utvrde su najnesačuvanije, a bile su smještene po slijedećim lokalitetima: Brest, S. Bartolomeo (Sv. Bartul, Brest), Slum, Kuk, S. Croce (Sv. Križ kod Buzeta), Raspo (Rašpor), Gradischie (Gradišće), Praparchie (Prapoće), Lanischie (Lanišće), te S. Tomaso (Sv. Toma ili Črnigrad), Albiniano (Beligrad), Semich (Semić) i Lupoglav. Od nabrojanih lokaliteta danas su nenaseljeni Črnigrad i Beligrad koji su nekada bile branič-kule uz prometnice koja je vodila zapadno prema Roču, a sjeverno prema Lanišću. Današnji nepristupačni položaj ovih utvrda smješten je na dva humka uz cestu koja vodi preko željezničke pruge kroz Ročko Polje. Takav je odabir ostvario dobru vizualnu komunikaciju uz prometnicu, a u srednjem vijeku su darivane vazalima. Otad su uz Roč postali obrambene točke pred kaštelom Lupoglav koji je pod Pazinskom grofovijom.

Strukture naselja postajali su kamenolomi za buduće ruralne i urbane cjeline, a *agrarni značaj poluplaninskog terena nalagao je osnivanje refugija, specula i castella kao središta bitnih posjeda, a oni će u kontinuitetu nastaviti živjeti i u ranom srednjem vijeku te preuzeti ulogu feudalnih arxa.*²⁴ Društveno-ekonomski čimbenici srednjovjekovnoga grada postupno su razvili komune i statute brojnih gradova u Istri, pa tako i u Buzeštini.²⁵ Zanimljiva je povijesna isprava koja spominje sklapanje saveza iz 1405. između kaštela i posjeda Huma, Buzeta, Roča, Nugle, Marčenegle i Sočerge povodom zaštite prava limeske granice tih kaštela.²⁶

Bedemi se podižu kako bi se obranili ne samo od vojnih napada, nego i od vjetra tijekom oštih zima, koji se spušta preko planine Ćićarije u buzetsku dolinu. Funkcija fortifikacije bila je ovisna i o nasipu oko slojnice brijega.²⁷ Doline su često znale poplaviti zbog bogatih izvora vode te je biranje staništa na uzvisini, uz okolne izvore vode, jedan od osnovnih preduvjeta naseljavanja još od prapovijesti.²⁸

Gradinska kultura je utjecala na razvoj utvrđenih srednjovjekovnih naselja na brežuljcima. Gradine su bile u obliku elipse ili kruga, te su prapovijesne koncentrične strukture zadale oblik razvijanja naselja na brijegu. Konfiguracija terena je uvjetovala nizanje platoa oko kojih su se formirale prilazne staze koncentričnog toka. Primjer Starog grada Buzet, te obližnjeg Motovuna potvrđuju razvoj takvog urbanizma.²⁹ Prisutnost Kelta na

---

²⁴ MATEJČIĆ, 1982, 5

²⁵ Tako prema V. Bratuliću, K. Horvat iznosi na primjeru razvoja Huma kako se komunalna uprava na čelu sa županom u naseljima unutrašnje Istre spominje od 12. st. HORVAT LEVAJ, 1986b, 66

²⁶ HORVAT LEVAJ, 1986b, 47

²⁷ MATEJČIĆ, 1982, 1

²⁸ Vidi: BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, K.: *Uloga vode u prapovijesnom naseljavanju Buzeštine*, 2003, 17

²⁹ PRELOG, PLANIĆ-LONČARIĆ, LAY, 1963, 6

Buzeštini, koji su se miješali s ilirskim stanovništvom Histra, ukazuje na utjecaj razvoja naselja. Njihovi *oppidumi* su također koristili prehistorijske temelje. Položaj *Velih vrata* u Buzetu ukazuju na keltski tip postavljanja bočnog, a ne frontalnog ulaza u naselje.³⁰

2.2.1. Srednjovjekovni urbanizam i fortifikacija

Dugotrajan je proces razvoja graditeljstva u srednjem vijeku, a uvjetovan je dugim patronatom nad nekom regijom, komunom nad gradom ili feudalnim posjednikom sela. Utjecaji dostižu iz alpskog, sjevernotalijanskog i mediteranskog dijela na perifernu sredinu kao što je Buzeština. Ipak, na vrlo pogodnom položaju granične periferije što je od političke i kulturne vrijednosti odredilo poseban tok povijesnih zbivanja kao što je glagoljaška aktivnost crkve u Roču i Humu, prisutnu od 12., pa sve do 17. st. Dugotrajna je i limeska granica utvrđenih kaštela koja brani Istru od naleta seoba naroda od 6. do 8. st., pa sve do 12. st., kada su poslani istarski markgrofovi u službu feudalnih posjednika pod akvilejskim patrijarhatom. Od 15. st. Buzeština će biti pod Mletačkom Republikom, koja krajem 18.st. pada zauzećem sjeverne Italije od Napoleonove vojske. Ovi gradići su od 12. do 18. st. imali zadatak branjenja unutrašnje Istre, a njihov urbanizam i utvrđenje na brijegu razvijao se stoljećima.

*Regionalni prostorni plan Istre*³¹ iz 1963. godine valorizirao je istarska, pa i naselja Buzeštine kao spomenike kulturne baštine. Istarske ruralne i urbane aglomeracije razvijale su se prema širem razvoju *međuregionalnog i međunarodnog prostornog i političkog sukoba interesa između talijanske Venecije i njemačke Austrije* što je odredilo *politički i historijski diskontinuitet razvoja naselja koja su prostorno vrijedna*.³² Urbana i ruralna naselja buzetske doline utemeljena su na kruništu brijega, te osim prirodne posebnosti ovog dijela Istre, posjeduje i spomeničku te ambijentalnu vrijednost.

Gradići Buzeštine tipski su zbijena naselja uvjetovana zbog konfiguracije tla brežuljka (Buzet, Hum, Roč, Sovinjak). Međutim, nisu zbijena samo zbog smještaja i linije bedema, već i zbog potrebe obrane poput naselja Vrh, gdje su nizovi zgrada tvorili obrambeni sustav. Naselja raštrkanog tipa, kao najbrojniji tip sela na Buzeštini,³³ posebno se javljaju u novom vijeku te se razvijaju uz ceste (npr. selo Štrped).

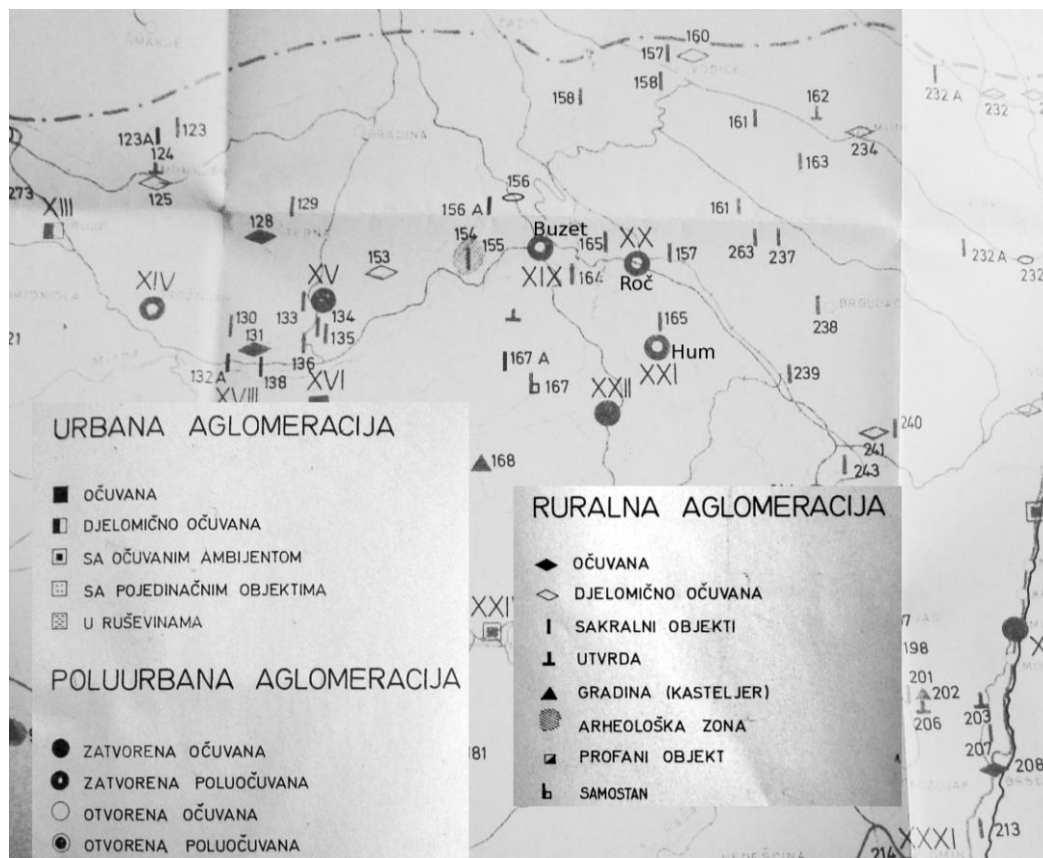
---

³⁰ MATEJČIĆ, 1982, 1

³¹ PRELOG, PLANIĆ-LONČARIĆ, LAY, 1963. Vidi sliku 5.

³² *ibid.*, 1-2

³³ STEPINAC FABIJANIĆ, 1988, 102

Slika 5., Regionalni prostorni plan Istre iz 1963. godine, detalj Buzeštine (mjerilo karte: 1: 2000)

Razvoj urbanizma romaniziranih krajeva Buzeštine nije intenzivnije obilježeno stvaranjem rimskih kolonija kao što je to bio slučaj na obali sjevernog Jadrana, gdje su modernizirani urbani centri u Trstu, Puli i Poreču. Tijekom srednjeg vijeka grade se fortificirana zbijena naselja koja su nastala *unutar srednjovjekovnog urbanizma unutrašnje Istre kao višestoljetan intuitivni proces razvoja naselja izvan antičkih urbanih modela*.³⁴ No, razvoj gradova znatno gubi važnost u bizantskom razdoblju, odnosno smanjuju se gabariti razvijanja grada što je prouzročila depopulacija kasnoantičkih urbanih središta, epidemije kuge ili zapuštanje cestovnih komunikacija. Z. Karač navodi kako se veći broj naslijeđenih antičkih aglomeracija ruralizira, ali ipak preživljava kao *agrourbana cjelina*.³⁵ Iznjedrit će brojni primjeri napuštanja antičkih gradova kao što je Akvileja koju Lombardi napadaju. Akvileja je primjer grada koji se seli u sigurniju luku Grado.³⁶ Ipak, bez obzira na zabilježenu stagnaciju, Akvileja će u srednjem vijeku postati patrijarhalni posjednik Istarske marke, pa tako i Buzeštine.

³⁴ HUIĆ, OBAD ŠČITAROCI, 2012, 330

³⁵ KARAČ, 1995, 287

³⁶ Ibid., 289

Urbogeneza srednjovjekovnog naselja razvijala se gradnjom kaštela uz matricu feudalnog posjeda opkoljenog bedemom ili popraćenog podgrađem sa stambenim nizom (Račice³⁷, Sovinjak). Naselja su nastajala spontanom, linearnom adicijom stambenih jedinica.³⁸ Više stambenih nizova tvorilo je uske uličice u komunikaciji sa sporednim uličicama i pasažima. Takvom urbanom slogu prethodio je predurbani, i to kao izolirani stambeni i gospodarski blok koji je formirao kortu.³⁹ Ranosrednjovjekovna su naselja bila zatvorenija i građena blokovskim strukturama korti, koje su mogle biti potkovastog ili kružnog oblika.⁴⁰ Napredniji urbanizam upravo doživljava razvoj s nizovima kuća koje su zajedno fasadom orijentirane prema ulici.⁴¹

Dakle, ranosrednjovjekovni razvoj gradova u Istri temeljio se na manjim česticama kao što je primjer u obližnjem Draguču, gdje je polukružna jezgra postala dijelom kaštela, dok se podgrađe širi pravilnim nizovima kuća.⁴² Tako naselja Bužeštine ukazuju na razvoj uzduž ceste usmjerene od kaštela smještenog na kraju brijega kao što su Račice ili Sovinjak. Iako nesačuvani kaštel u Sovinjaku ili barokni kaštel u Račicama nisu sačuvali srednjovjekovnu strukturu, zadali su razvoj srednjovjekovnog urbanizma naselja pravilnim nizovima usmjerenih prema zaravni brijega. Sličan razvoj vezuje se i za nastanak Huma, gdje je razvoj podgrađa protekao od nesačuvanog kaštela. Dvorovi su usmjerili nastajanje podgrađa sa stambenim nizovima. Nizovi postaju kalupima unutar/uokolo kojih se formira trg. Trgovi nastaju pred crkvama bratovština (Roč, trg pred župnom crkvom i Sv. Antuna Opata) ili oko obrtničkih radionica (Buzet: trgovi Vela šterna, Sv. Jurja i pred župnom crkvom). Najbolje sačuvani gabariti trga sačuvani su u Humu koji je pravi primjer *srednjovjekovnog spontano nastalog trga organski prilagođenog najfrekventnijim tokovima kretanja*, a formiran je od 13. do 14. st.⁴³ Trg je smješten pod kaštelom uz ulazna vrata, nedaleko kojih je stajala starija srednjovjekovna crkva uz zvonik-kulu, a u 16. i 17. st. trg se okružuje sa ložom, te fontikom.

---

³⁷ Račice su nastale linearnim organiziranjem predgrađa blizu kaštela od kojeg se razvija. HUIĆ, OBAD ŠĆITAROCI, 2012, 336

³⁸ Takav model, nazivan *casa in linea*, nije utvrđen u arhivima kao planirano naselje. Primjeri su u Draguču (stambeni niz podgrađa), Humu (središnji niz), itd., a u Italiji se grade i od 15. do 19. st. i to na primjerima većih gradova te je proces neplaniran i spontan kao i na istarskim primjerima. *ibid.*, 336

³⁹ *Korta je ranosrednjovjekovna jezgra naselja definirana kroz zatvorene, međusobno izolirane blokove koji okružuju središnje dvorište.* Usp. HUIĆ, OBAD ŠĆITAROCI, 2012, 334-335

⁴⁰ HORVAT LEVAJ, 1986b, 46. Takvi su primjeri u Boljunu i Draguču. Usp. *ibid.*, 46-47

⁴¹ *ibid.*, 47

⁴² HORVAT LEVAJ, 1986b, 47. *Rana pojava takvih naselja u Istri (jedno do dva stoljeća ranije nego u Dalmaciji) moglo bi se objasniti i vezama sa Srednjom Europom, a na to ukazuje i činjenica da su i prvi istarski markgrofovi bili njemački feudalci.* *ibid.*

⁴³ HORVAT LEVAJ, 1986b, 47

Slika 6., Plan razvoja Huma od 11. do 1412.

Slika 7., Plan razvoja Huma od 1412.-1612. s naznačenim trgov

Budući da ne postoji kaštel, administrativna i politička moć stvara se na javnim, društvenim skupovima. Dakle, trg se postupno razvija kroz tri funkcije: vjerska (crkva), ekonomska i politička (lože, trijemovi, obrtničke kuće, vijećnice).⁴⁴ Bratimi i obrtnici održavali su godišnje sajmove i slavlja na javnim površinama trgova. Površine trgova su bile i pozornice javnog nastupa komuna koje su specifičan razvoj doživljavale u graničnim pokrajinama. U takvim pokrajinama, puk je vodio i branio svoja prava unatoč vodećim patronima kojima su i pripadali gradići: Akvilejski patrijarhat, Mletačka Republika, Pazinska grofovija.

»Istarski puk organiziran je u svojim bratovštinama.«⁴⁵ Popovi glagoljaši imali su skriptorije, a ujedno su bili i upravitelji, *plovani* grada Roča. Tako identitet popa Šimuna Greblo (oko 1472. - oko 1552.) najavljuje novi vijek i prodor humanističke misli i pisanja, kao što su ostavljene marginalije u rukopisima, ali i kao grafiti na freskama. *Žakan, gospodin* ili *pop* ostavio je marginalije i na srednjovjekovnom rukopisu. Greblove marginalije su ujedno autobiografske crtice koje su važan doprinos za ročku povijest, ali i za slavensku, odnosno hrvatsku pismenost.

⁴⁴ *usp.* Web izvor: LZMK, KRIZMANIĆ.

⁴⁵ FUČIĆ, 1963, 14

Mikroregionalna organizacija prostora i utvrđene parcelacije posjeda bitno su odredili i vlastiti razvoj urbanizma ovisnog o utvrđenju.⁴⁶ Gradnja bedema je bila jedna od najvažnijih intervencija pri stvaranju i zatvaranju urbanog tkiva, a posebno u funkciji obrane, ali i kao zaštita od vjetrova (*vjetrobрани zidovi*). Struktura bedema rijetko je dobro sačuvana, ali najbolje su sačuvani srednjovjekovni bedemi u Petrapilosi, Humu i Roču. Iako i djelomični ostatci zidova utvrde Rašpor također obogaćuju opus srednjovjekovnih bedema. Zidanje manjim kamenim klesancima slaganih u pravilne nizove upućuju na romaničke, ali i gotičke bedeme koji se posebno uočavaju na južnoj strani utvrđenja Huma. Na bedemima i kulama grade se strijelnice pravokutnog oblika, ali i na kućama. Strijelnice klesane na ploči u obliku ključanice ukazuju na novovjekovnu praksu obrambene arhitekture, pa ih je bolje nazivati puškarnicama.

Slika 8., Hum, jugoistočni bedemi

Slika 9., Petrapilosa, jugoistočni bedemi s merlaturom

Grade se kule u bliskom dosegulaza u grad ili na onim mjestima gdje se prilazi, odnosno planiraju opsade gradova. U Humu se nalazi zvonik-toranj⁴⁷ uz *Glavna gradska vrata*, dok se u kaštelu Petrapilosa izgradila kula pred palasom kako bi se zaštitio pristup. U Buzetu se nije sačuvala struktura srednjovjekovnog bedema i kula uz *Vela vrata*, ali jugozapadna kula uz župni dvor ukazuje na funkciju obrane prilaznog puta prema glavnom gradskom ulazu. Postoje zato i sporedni, manji ulazi (*Mala vrata*: Roč, Hum, Buzet).

⁴⁶ Usp. HORVAT LEVAJ, 1986b, 47

⁴⁷ Zanimljivo je da neke kule objedinjavaju i sakralnu funkciju kao što je zvonik u Humu ili preslica nad sakristijom sv. Jurja u Buzetu koja je uklopljena u sjeverni bedem uz fragmentarnu kulu.

Slika 10., Petrapilosa, zapadna kula s linijom bedema

Slika 11., Hum, zvonik-toranj

Slika 12., Roč, sjeveroistočni bedemi

Najočuvaniji fortifikacijski sustav je grad Roč kojeg opasuje bedem s polukružnim kulama mletačke tipologije gradnje nakon 1421. godine. Mletačka fortifikacijska arhitektura razvija se usporedno s razvojem artiljerije, a tako su Mlečani obnovili i gradiće Buzeštine, posebice kada se Rašporski kapetanat seli u Buzet 1511. godine. Prema R. Matejčić, ovu godinu možemo uzeti i kao datumom prodora renesanse u ove krajeve.⁴⁸ Razvoj gradića tekao je *od urbanog ka ruralnom*,⁴⁹ a posebice su mletački graditelji urbanizirali zatečenu utvrdu za vrijeme Rašporskog kapetanata od 15. st. Strategija ratovanja fortificiranih naselja pojačava se bedemima renesansnih karakteristika nakon 15. st.⁵⁰ Mnogi su gradovi doživljeli proces ruralizacije urbanog srednjovjekovnog naselja zbog gubitka obrambene funkcije kroz 18. st. Utvrđenje Buzeta upravo je rezultat renesansne i mletačke fortifikacije, koje su nastale na srednjovjekovnim temeljima koji su zadali smjer daljnjeg razvoja grada.

U novom vijeku se modernizirala i komunalna infrastruktura naselja gradnjom cisterni (Buzet, *Mala šterna*), a i fontika⁵¹ i loža renesansnih karakteristika od 16. st. (loža u Humu ili fontici u Buzetu i Humu). Potrebno je bilo osigurati naselje komunalnom infrastrukturu zbog higijenskih uvjeta, te se tako voda skladišti u cisternama. Mletački inženjeri realizirali su cisterne i bunare u brojnim gradskim jezgrama, kao što je i Buzet s reprezentativnim cisternama. Međutim, građene su na temeljima srednjovjekovnih cisterni, što potvrđuju dijelovi cisterne kao krunice i skulpture lavova sv. Marka ugrađenih u novovjekovne strukture (Buzet: *Mala šterna*, *Vela šterna*). Te su skulpture rijetki, ali vrijedni tragovi srednjovjekovne skulpture na tlu Buzeštine. Cisterne su posjedovale i utvrde poput Rašpora i Črnog grada.

Osim javnih, gradili su se i gospodarski objekti kao mlinovi uz potoke kako bi se feudalni posjed opskrbio hranom, a dolina Mirne je i šire opskrbljivala žitom i brašnom. Nažalost, nije se obratila velika pozornost pri zaštiti spomenika takvog etnološkog i kulturnog značaja za ovaj kraj, koji je nekada brojao oko šezdeset mlinova. Osim ratarstva i stočarstva koje se spominju kao najzastupljenije gospodarske grane kroz povijest, treba spomenuti i ribolov koji je i danas aktivan, a žitelji su dobili pravo ribolova na Mirni još u srednjem vijeku.⁵² Gradovi unutrašnje Istre prate skroman razvoj krajem 18. i kroz 19. st., te venecijanski i austrijski dominij nad ovim prostorima nisu bitnije podupirali industrijski

---

⁴⁸ MATEJČIĆ, 1982, 28

⁴⁹ STEPINAC FABIJANIĆ, 1988, 101

⁵⁰ Usp. BALOG, 1997, 79. Njihova funkcija se pokazala učinkovitom i tijekom Uskočkih ratova početkom 17. st.

⁵¹ *Fontik (tal. Fondaco, mlet. fontego) je spremište za brašno i žitarice*. Usp. HUIĆ, OBAD ŠĆITAROCI, 2012, 332

⁵² Usp. BALOG, 2005, 13. Prema povijesnoj ispravi iz 1102.

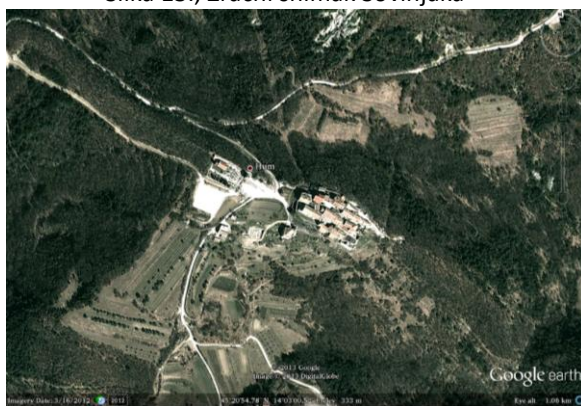
potencijal, ali se općenito gradovi unutrašnje Istre akropolnog položaja (Buzet, Motovun, Labin) razvijaju izvan bedema u novom podgrađu uz prilaznu cestu.⁵³ Time je zaštićen i kulturni identitet krajolika i srednjovjekovnog urbanizma. No, to nosi i mane poput opadanja etničkog stanovništva starih jezgri i dolaska novih stanovnika koji često zbog neznanja interveniraju na staru jezgru zbog neupućenosti u povijesnu i ambijentalnu vrijednost spomenika graditeljske baštine Bužeštine.⁵⁴

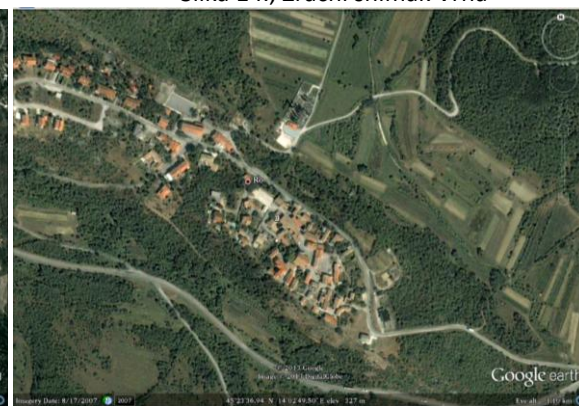
Slika 13., Zračni snimak Sovinjaka

Slika 14., Zračni snimak Vrha

Slika 15., Zračni snimak Huma

Slika 16., Zračni snimak Roča

Slika 17., Zračni snimak Buzeta

⁵³ Usp. MILIĆ, 2006, 208. Tijekom 19. st. sva tri grada prelaze okvire svojih srednjovjekovnih zidina i pružaju se duž prilaznih cesta, zapravo „spuštaju“ se s vrhova brežuljaka i formiraju nova podgrađa u podnožju. Ibid.

⁵⁴ Program znanstvenog istraživanja *Granične utvrde i gradovi u sjeveroistočnoj Istri* Instituta povijesti umjetnosti od 1981., pa nadalje, bavio se revitalizacijom, odnosno obnove grada kao cjeline pod vodstvom M. Preloga uz arhivski rad R. Matejčić i terenski rad voditelja Đ. Cvitanović i D. Stepinca.

2.2.2. Tradicijsko graditeljstvo i sakralna arhitektura

Široko područje buzetske doline i krasa Ćićarije obiluje šarolikim svojstvima kamena pješčenjaka i lapora,⁵⁵ vapnenca, što u krajoliku materijalno svjedoče ostatci suhozida kao ograde pašnjaka ili kao strukturalni element gradina.⁵⁶

Kroz cjelokupan razvoj srednjovjekovne Bužeštine istaknuo se pučki karakter *tradicijskog graditeljstva*⁵⁷ uvjetovanog pristupačnošću građevnog materijala, a općenito se za istarsku umjetnost navodi: »*Domaća istarska umjetnost u svojoj je suštini pučka.*«⁵⁸ Tako R. Matejčić piše kako je Buzet u posjedu Akvilejskog patrijarhata karakteriziran *pozitivnim vrijednostima koje su počivale na domaćoj tradiciji pučke arhitekture koja se zaustavila na međi seoske i gradske.*⁵⁹

Graditeljski oblici karakterizirani su skromnom ili *rustificiranom*, ali učinkovitom gradnjom s obzirom da su se sela i gradovi uspijevali obraniti od pljački, ratnih sukoba, ali i epidemija kao što je kuga ili malarija. *Istarski poluotok obilježava jaki tradicionalizam koji jednom usvojene arhitektonske tipološke obrasce tijekom vremena zadržava dugo.*⁶⁰ Materijal su brzo nalazili na obližnjim kamenolomima, a kamenolomi diljem Istre su poslužili dobro i Mlečanima. Česte ratne prilike uvjetovale su obrambeni položaj gradova, pa je skromnost gradnje podložna mogućnostima graditeljskog zanata obližnjih pučkih majstora. Rustičnost je uočljiva i na srednjovjekovnoj skulpturi. Sačuvana srednjovjekovna skulptura potječe iz i 15. I početkom 16. st.: kustosija Benka iz Sočerge u Vrhu, nepoznati lik ugrađen u pročelje kapele sv. Vida i lav sv. Marka s *Male šterne* u Buzetu, te drvene Bogorodice s Djetetom iz Brnobića i Račica, ali i kamene konzole gotičkih svetišta crkava sv. Duha u Sv. Duhu i sv. Matije u Slumu.

---

⁵⁵ Na području Istre lapori su taloženi tijekom srednjega i gornjega eocena, geološkoga razdoblja koje odlikuje taloženje klastičnih sedimenata u sklopu tzv. fliške serije. Podlogu fliškoj seriji čine sivi laporoviti vapnenici i tzv. globigerinski lapori. Nakon njihova taloženja slijede pješčenjaci, potom vapnenačke i numulitne breče te fliška serija. Debljina lapora u flišu varira od 1 do 15m, a najveća debljina registrirana je kod Svetoga Križa istočno od Buzeta (do 50m). Web izvor: LZMK, MATIJAŠIĆ.

⁵⁶ Gradine su arheološka nalazišta na vrhovima uzvisina s ostacima naselja koja pripadaju metalnim razdobljima Istre, odnosno II. i I. tisućljeću pr. Kr. BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, 2005, 61

⁵⁷ Tradicijsko graditeljstvo, građevine što se, izvan utjecaja urbanih činitelja, podižu za potrebe stanovanja i gospodarske djelatnosti pretežno seoskoga pučanstva. web izvor: Istrapedia, NIKOČEVIĆ.

⁵⁸ FUČIĆ, 1963, 15

⁵⁹ MATEJČIĆ, 1982, 28

⁶⁰ DEMONJA, 1997, 35

Mnogi su medievisti zaključili kako se srednjovjekovna kultura prenosila usmenim putem, a što je posebno izraženo u filološkom smislu.⁶¹ Možemo povući paralele i s nastajanjem i izgradnjom ruralnih aglomeracija (s često pridavanim urbanim vrijednostima), koje su upravo podložne majstorskoj ruci graditelja amatera, koji je tehnike i znanje o gradnji preuzeo od svojih predaka. Tako bismo mogli očitati i fragmente srednjovjekovnog jezika arhitekture, gdje je prijenos graditeljskih mogućnosti ovisio o gospodarskoj pripadnosti dvora ili feudalnog posjeda, ali i povoljnom smještaju s obzirom na klimu te o resursima građevinskog materijala (drvo, kamen, glina).⁶² Upotreba laporastog kamena uvjetovala je specifična arhitektonska rješenja.⁶³ Ako promotrimo tradiciju gradnje kuće ovih područja (katkad usmjerujući poglede i na štalu koja je često bila prenamijenjena), onda ćemo uvidjeti kontinuitet suhozidne gradnje, čiji su se blokovi kamena učvršćivali blatom kao vezivom. Dakle, gradnja kuće je podložna kontinuitetu promjena, ali na zacrtanoj mreži temelja nizova srednjovjekovnih korijena. Ljudi su prenosili običaje i živjeli su u srodstvu s prirodom i svojim zanatom i radom na zemlji. Tako M. Rušnjak opisuje gradnju *hmetske hiže* ili seoske kuće: »... da bi ljudi došli do obradivog tla, zemljišta, napravili njivu, ... morali su vaditi kamenje ispod tankog sloja zemlje i tako produbiti sloj. Prije same gradnje kuće iskopali bi se temelji, obično do "tvrdoma". U temelje zidova ugradilo bi se krupnije kamenje, pa zatim nastavilo zidati... zidalo bi se kamenjem nepravilnog oblika uz grubu doradu jednog lica, a zidari bi ga oblikovali čekićem (martelinom) u toku zidanja. U uglove kuća (kantone) ugradilo bi se krupnije klesano kamenje, koje bi zidari klesali špicom (puntom). Tu bi se pazilo da kamen dobije što pravilniji oblik (3 lica) kako bi se osigurala stabilnost uglova i zidova kuće. ... vezalo se namočenom i zgnječenom zemljom, ilovačom ili blatom iz neke lokve. Danas takvi zidovi izgledaju kao suhozidi. Debljina zidova bila je 50-60 cm.«⁶⁴

Ovaj opis možemo staviti u kontekst D. Demonje o tipologiji i kontinuitetu gradnje u Istri: *U ruralnoj zajednici tipologija je konstanta koja je rijetko podložna promjenama i kontinuirano tijekom vremena. Upotreba, odnosno kontinuitet, određenog tipološkog obrasca ne znači retardaciju već isključivo ispunjenje zadovoljavanja najjednostavnije funkcionalne potrebe.*⁶⁵

---

⁶¹ ZARADIJA KIŠ, I., 2006, 1-2

⁶² Tijekom rada na terenu u dijalogu s Marinkom Jurada iz sela Juradi saznao sam kako su se tradicionalno proizvodili kopice ili crijepovi. Glina bi se pekla prema napravljenom kalupu na kvadričepu noge, a s obzirom da je više majstora radilo kalupe, možemo shvatiti zašto se crijepovi razlikuju jedan od drugog.

⁶³ NIKOČEVIĆ, 1996, 93-94

⁶⁴ RUŠNJAK, 2001, 134

⁶⁵ DEMONJA, 1997, 35

Tradicionalne istarske kuće koje se grade i tijekom 18., ali i 19. st., vuku podrijetlo iz razvoja srednjovjekovne stambene arhitekture te su uspostavljeni slični odnosi pri gradnji, što je vidljivo po načinu upotrebe arhitektonskih elemenata erti i suhozida, te rasporedu prostora. Najtipičniji primjer je jednokatnica izgrađena od debelog zida tehnikom suhozida. U prizemlju je smještena kuhinja s ognjištem, dok je prvi kat sa sobama. U srednjem vijeku su se takve jedinice formirale u stambene nizove što je i danas vidljivo u urbanoj mreži komunikacija ulica Roča, Huma, pa i Buzeta, ali i manja urbana naselja kao što je to Vrh ili Sovinjak. Danas teško možemo precizirati njihov razvoj, jer često su vlasnici rušili i intervenirali nekontroliranom izgradnjom. Tako se više kuća spajalo u jedan objekt, a to samo potvrđuje novovjekovnu potrebu za udobnosti i društveno-ekonomskom razvoju obitelji. Ipak to se moglo lakše izvesti u manjim, seoskim posjedima, budući je gradsko tkivo bilo ograničeno zbog usmjerene parcelacije. Međutim, nizovi kuća su se pregrađivali u gradovima (Buzet, te naselja Roč, Vrh, Hum, Sovinjak), te je standardni razvoj takvih čestica rastao s obzirom na porast stanovništva. Ako se kuća nije spajala sa susjednom, onda je rasla u visinu dodavanjem dvaju i više katova. Nanizani pragovi kuća i dalje ostaju u liniji stambenog niza uz popločenu ili blatnu cestu.

Gabariti nizova najbolje su očuvani u Humu i Vrh u kao cjelovite urbanističke strukture. Ipak, u fragmentima nalazimo i primjere u Buzetu, Roču i Sovinjaku. Pučki odnos prema gradnji, dokazuju i stambene kuće koje su pregrađene nekadašnje crkve.⁶⁶ Neke su crkve kasnije postale nepristupačne u krajoliku, pa su poslužile kao kamenolomi za izgradnju novih crkava, ali i drugih objekata.⁶⁷

---

⁶⁶ Crkva sv. Ulderika u naselju Most nepoznatog datuma gradnje prenamijenjena je u stambenu kuću, kao i primjer stambene kuće u selu Opatija podno Petrapilose koja je nekada bila crkva sv. Antuna Opata. MERLIĆ, 2008, 90-91

⁶⁷ Tako je ruševina crkve sv. Petra, jugozapadno od sela Kajini, srednjovjekovnog porijekla gradnje te je postala izvorom kamene građe za potrebe nepoznate namjene, a i porušena crkva na lokaciji rudarskog naselja Minjera gdje je boksitni pirit vađen prije 1600., kada se uzima i datum porijekla crkve. MERLIĆ, 2008, 87-89 U ovu skupinu možemo priključiti i Sv. Luciju između sela Krbavčići i Perci koja je u potpuno ruševnom stanju.

Slika 18., Buzet, zazidano prizemlje stambene zgrade u Ul. M. Trinajstića

Slika 19., Vrh, zapuštena kuća

Slika 20., Sovinjska Brda, kuća s baladuirom/balkonom

Slika 21., Roč, kuća uz istočni bedem

Sakralna arhitektura gradi se unutar gradskih tkiva, ali i na ladanjskim područjima. Zapravo, veći je broj crkava izvan utvrđenog grada. Crkve su građene klesancima najčešće slaganih horizontalnim pravilnim pojasevima. Skladnije cjeline takvih zidova slagane su redovima klesanaca jednakih visina. Zidovi su često građeni skromnijom kvalitetom kamena laporastih i pjeskovitih vrsta, dok se za erte doprozornika i dovratnika rabi vapnenac. Takva praksa gradnje uvriježena je i kod stambene arhitekture, ali naravno u skromnijim razmjerima. Crkve ne grade samo visoki plemići ili svećenici, već i narod koji često zavjetuje gradnju crkava kao što je zabilježen primjer donatora gestalda Ivana koji

popravlja crkvu sv. Marije Magdalene u Sv. Ivanu kao romaničko-gotički prijelazni tip crkve iz prve polovice 14. st.

Ranosrednjovjekovne ili romaničke crkve karakterizira jednostavnost i zatvorenost.⁶⁸ Za razliku od južne Istre, na ovom području ne postoji nijedna romanička crkva s istaknutom apsidom. Crkve su najčešće jednobrodne s upisanom (*učahurenom*) apsidom. Među najstarijim sačuvanim primjerima je grobna kapela sv. Jeronima u Humu, koja se datira u 12. st. Zatim slijedi crkva sv. Marije Magdalene uz kaštel Petrapilosu koja je građena kroz 12. i 13. st. D. Demonja na južnoistarskim primjerima navodi kako su kasnosrednjovjekovne crkve nastale na prijelazu iz romaničkih u gotička obilježja arhitekture s kraja 13. u početak 14. st.⁶⁹ Takav zaključak možemo povezati i sa sjevernoistarskim crkvama. Nadalje, D. Demonja ukazuje kako se gotički stil ukazuje ugradnjom novog elementa, odnosno svodjenja koje se javlja krajem 13. i poč. 14. st.: *S obzirom na tipično tradicionalne romaničke tlocrte i gotovo nepostojanje stilskih elemenata, svodovi kao jedini novi element mogu se smatrati sigurnim pokazateljem postupnog prodora gotike u sakralnu arhitekturu istarskog prostora.*⁷⁰ Svodjenje je uglavnom šiljasto-bačvasto, a time je reducirana širina crkve te se povećava u visinu,⁷¹ a takav je primjer crkve sv. Roka u Sovinjaku. Mnoge se apside romaničkih crkava pregrađuju kasnogotičkim *dugim korom* tijekom 15. i 16. st.,⁷² a takvi primjeri su u crkvi sv. Duha kraj Štrpeda, župnoj crkvi sv. Bartula i crkvi sv. Antuna opata u Roču. Kasnogotička svetišta nalaze se i u crkvi sv. Roka u Črnici, poligonalni prezbiterij crkve sv. Mateja u Slumu sa zvjezdastim svodjenjem rebrima, te ostatci pilastara na koja su se oslanjale konzole rebara u kapeli sv. Križa u Prapoću upućuju na gotičko svodeno svetište. Z. Balog povezuje gradnju zvjezdastih i mrežastih svodova sa srednjoeuropskim tokovima koji su se razvili preko Parlerove radionice iz Praga i katedrale sv. Vida. Ti impulsi su došli i na mediteranski jug kao što je Istra i Primorje, te su prva takva rješenja izvedena na svodovima Frankopanske kapele u katedrali u Krku i na svodu svetišta crkve sv. Nikole u Pazinu polovicom 15. st.⁷³ Takvi su graditeljski pothvati odraz *naklonosti i lojalnosti vazala svom*

---

⁶⁸ *Srednjovjekovnu sakralnu arhitekturu Istre čine uglavnom male crkve – kapele, građene u ruralnoj sredini. Precizno kronološko određivanje tih crkava otežano je upravo zbog njihova karaktera i sredine u kojoj su građene.* DEMONJA, 1997, 35

⁶⁹ Usp. DEMONJA, 1997, 29

⁷⁰ *ibid.*

⁷¹ *ibid.*, 35

⁷² IVANČEVIĆ, 2001, 38

⁷³ *usp.* BALOG, 2008, 92-95, 99. Prvi takvi primjeri zvjezdastih svodova u Sloveniji su u Donjoj Hajdini oko 1398. BALOG, 2012, 162

gospodaru.⁷⁴ Primjeri parlerijanizma na Bužeštini su najuspjelije izraženi na zvjezdastom svodu crkve sv. Duha u Sv. Duhu iz 1500. godine na kojem je sudjelovao i *Majstor iz Kranja*, kojeg prepoznajemo prema klesarskom znaku kakvog je kasnije urezao i u crkvi sv. Jurja u Oprtluju.

2.2.3. *Veduta grada i fragmenti srednjovjekovne ulice*

Pejzaž Bužeštine prirodno srasta s krajolikom Slovenije, te okolnim istarskim općinama Oprtalj, Cerovlje i Lupoglav. Komunikacija putova i sličnost urbaniziranih cjelina mogu se promotriti u zajedničkom razvoju, ali ipak bogatstvo povijesnih podataka i oblici graditeljske baštine utvrđuju razlike između svakog urbaniziranog naselja. Urbani ambijenti pokazuju posebnosti, ali i sličnosti, iako su doživjeli različit razvoj urbanizma uspoređujući okolne gradiće i naselja na brežuljcima kao što su Motovun, Grožnjan, Oprtalj i Zrenj, ali i brojna slovenska naselja. Volumno-prostorne kompozicije naselja reprezentativno tumače o statusu mjesta kao najmonumentalniji primjer zvonika-kule u Humu.⁷⁵ Tako su svi gradovi naglašeni u krajoliku jezikom arhitektonskih elemenata kao što je zvonik uz crkvu ili odvojen od crkve (slobodnostojeći zvonik ili *kampanil*); ili bedemi s kulama u sustavu obrane grada-utvrde uz gradska ulazna vrata / stražarnice. Prisutnost takvih spomenika dodatno oslikava ambijent prepoznatljivim motivima. Motivi spomenika srasli su sa slikom pejzaža kakav i danas poznajemo u kulturi krajolika.⁷⁶ Podrijetlo istarskih zvonika vežemo za srednjovjekovne tradicije talijanskog *campanila*. Kampanili se javljaju u Istri tek krajem 13. i početkom 14. st.⁷⁷ B. Fučić navodi kako je važan kampanil crkve sv. Ivana u Predloki kojeg grade Benko i Jakše iz Sočerge u koparskom zaleđu. Kampanil je građen 1461. godine, a dvije godine nakon te gradnje Benko djeluje u Vrhu, gdje gradi crkvu sv. Antuna opata koja nije sačuvana, odnosno temeljito je obnovljena, te kustodiju koja se čuva unutar župne crkve.

---

⁷⁴ BALOG, 2012, 162

⁷⁵ *usp.* HORVAT LEVAJ, 1986b, 53

⁷⁶ Treba naglasiti kako je vrlo malo srednjovjekovnih zvonika na području Bužeštine, te se izdvaja humski romaničko-gotički zvonik-toranj. Moguće je da je i zvonik grobne kapele sv. Vida u Buzetu također srednjovjekovni, ali zbog sloja žbuke to se ne može ustanoviti. Slobodnostojeći zvonici graditeljski zamah prate kroz 16. st. i 17. st. za vrijeme zaokruživanja mletačkih posjeda Istre od 15. st. Tako je podignut u Sovinjaku renesansni, u Roču barokni na srednjovjekovnoj bazi, a kasnije i neorenesansni zvonik u Buzetu što svjedoči o višestoljetnom talijanskom uzoru kao što je akvilejski kampanil.

⁷⁷ DEMONJA, 1993, 22. D. Demonja navodi, prema R. Ivančeviću i F. Semiju, kako kampanili nastaju krajem 13. st. (*monumentalna rješenja trećenta karakterizira toranj ili toranj-kula*) navodeći primjere zvonika-tornja Motovuna, Pazina, Kopra. *ibid.*, 30

Brojni će pogledi usporediti ovaj krajolik s toskanskim, kojeg također krasi brežuljci okrunjeni bedemima i tornjevima, zvonnicama, vinskim cestama, lovištima divljih životinja... Srednjovjekovni krajolik oslikavaju i vertikalne hortikulturalne uređenja, kao što su čempresi koji simbolično naglašavaju mjesto groblja, a čija je kultura proširena na širem mediteranskom području.⁷⁸ Takav odnos s hortikulturalnim uređenjem prenešen je iz antike.

Većina je crkava Bužeštine zaključena preslicom za zvono te su najčešće skromnog rasta u visinu i lučnog su ili transverzalnog zaključka otvora za zvono. No, i te skromne kulise zvona seoskih crkvice naglašavaju vizualni identitet srednjovjekovnog gradića u ambijentu krajolika kao što je sjeverna Istra. R. Ivančević i K. Horvat Levaj zaključili su da se radi o lokalnom značaju razvoja romaničkog zvonika u gotičku preslicu što se najranije oblikuje na preslici sv. Jeronima u Humu što potiče gradnju sličnih preslica.⁷⁹ Preslica sv. Jeronima je *osebujni reducirani tip romaničkog zvonika sred pročelja*.⁸⁰ Među gotičkim preslicama takve karakteristike nosi i preslica sv. Antuna opata u Roču. Lokalne karakteristike takvih preslica pojavljuju se i na pročeljima crkava sv. Petra u Marčenigli i sv. Marije u Vrhu.⁸¹ Zanimljiva je izdužena romaničko-gotička preslica kapele sv. Marije Magdalene uz utvrdu Petrapilose.

Slika 22., Hum, preslica i lopica crkve. sv. Jeronima

Slika 23., Roč, pročelje s preslicom sv. Antuna opata

⁷⁸ Posebno je lijep obližnji primjer Oprtlja sa čempresima, ali i naselja Bužeštine kao npr. groblje sa čempresima u Buzetu sa kapelom sv. Vida srednjovjekovnog porijekla kao i groblje s crkvom sv. Lovre u Črnici, te crkva sv. Petra na groblju u Marčenigli.

⁷⁹ HORVAT LEVAJ, 1986b, 47

⁸⁰ *ibid.*

⁸¹ *ibid.*, 66. Premda se to ne može lako ustanoviti na crkvi u Vrhu, budući je pročelje ožbukano.

Vedute grada istaknute su preslicama kao u Roču, gdje se preslica sv. Antuna opata nazire unatoč glavnom vertikalnom akcentu zvonika župne crkve sv. Bartola koji je srednjovjekovnog podrijetla. Prilazimo li Humu vijugavom i strmom cestom sa zapadne strane, zapaziti ćemo preslicu sv. Jeronima na groblju. Vedutu Huma čini utvrda s obzidom bedema, koju resi i romaničko-gotički *zvonik-toranj* prislonjen uz južni zid kraj gradskih vratiju. Takvi arhitektonski elementi postajali su prepoznatljivim elementima u veduti pojedinog grada, a time je iskazan i društveno-ekonomski status grada. No, poznato je upravo na primjeru Starog grada Buzeta kako su bila postavljena pravila visine gradnje koliko je sezala visina bedema, jer bi postav tornja često postajao i metom napada iz daljine.⁸²

Dok prolazimo ovim gradićima, prepoznajemo arhaične prozore ili monolitne portale kuća koji su sada zazidani izgubili funkciju, ali ipak prisutni na fasadi. Podsjećaju na neizbrisiv trag srednjovjekovne gradnje koju ne bi trebalo skrivati, nego otkrivati kako bi se očuvao zajednički integritet nastajanja pojedinog naselja. Osim izvornog smještaja tako zazidanih erti prozora i vratiju, mogu se uvidjeti i učestale prenamjene kamenih ploča, odnosno spolija rimskih stela, sarkofaga,⁸³ koje su mahom ugrađivane u srednjovjekovnu, ali i novovjekovnu sakralnu i profanu arhitekturu.

Bitan segment srednjovjekovnog života očituje se na ulaznim vratima u gradove ili naselja. Tako su u Roču sačuvana *Mala vrata* prema južnoj padini Roča te *Glavna gradska vrata* na sjevernom ulazu s lapidarijem. I dan danas su temeljni prohodi komunikacije, premda su *Mala vrata* sporedne i pješačke namjene. U Humu su *Glavna ulazna vrata* na jugu preoblikavana dvostrukim ulazom u renesansi, dok se *Mala vrata* ne naziru strukturom ulaza, već kao prolaz između dviju kuća na sjevernoj strani. Uz to, ulazna komunikacija bila je otvorena i iz poteza istoka. Glavne su ulice spajane u komunikaciji s ulazima. Kamena popločenja ulica najbolje su se očuvala u Humu, a glavni razlog je zbog toga što automobili ne mogu proći kroz gradska vrata. Danas su uglavnom asfaltirane ceste kroz Vrh, Buzet, Roč i Sovinjak. Ulice koje nisu dovoljno široke za odvijanje prometa nastavile su tradiciju kamenog popločenja. Kroz Roč se nesmetano odvija promet, budući je zapadni dio utvrđenja nesačuvan, dakle otvoren za promet. Bez tih elemenata teško bi bilo zamisliti identitet humanizacije krajolika kako se i do danas očuvao na području Buzeštine, gdje su ukrštene

---

⁸² Buzetske kuće nisu smjele prijeći visinu bedema u srednjem vijeku, a jedini vertikalni akcenti bili su preslica sv. Jurja i obrambene kule, te pretpostavljena preslica nekadašnje gotičke župne crkve. Usp. CVITANOVIĆ, 1984a, 208

⁸³ Nekolicina se rimskih natpisnih ploča nalazi u Nugli, Semiću, Roču, Čiritežu. MILOTIĆ, 2007, 159

kontinentalne i mediteranske tradicije. Uostalom, to je osjetno i na klimi koja prelazi iz mediteranske u kontinentalnu.

2.3. Jezik toponima i hagiopografija

Toponimi, koji se dijele na ojkonime, oronime i hidronime, nazivom označavaju mjesta, gore i rijeke pojedinog kraja što dodatno svjedoči o povijesnim činjenicama života krajolika. Tako su te prirodne i etničke vrijednosti utjecali na odabir naziva mjesta Bužeštine. Toponimi slojevito potvrđuju povijest i jezik starosjedioca, odnosno njihovog naselja. Brojni nazivi svjedoče slavensko podrijetlo (Roč, Hum, Nugla, Sovinjak⁸⁴).⁸⁵ Uz ove slavenske toponime Z. Balog navodi i Črni i Beli Grad istočno od Roča, koji potvrđuju slavensko naseljavanje unutrašnje Istre, i to zbog simboličke dvojnosti s obzirom na kult izlaska i zalaska Sunca.⁸⁶ Većina toponima vezana je za oronime jer se i prirodno mjesta nalaze na brdu (Kras, Kuk,⁸⁷ Vrh). Neki su nazivi nastali miješanjem furlanskog i istarskog narječja, a primjerice, izostalo je zadržavanje nazivlja mletačkog utjecaja,⁸⁸ koji su ipak označili nazive gradova obalne Istre budući plijene pažnju trgovačkih i strateških interesa Mletačke Republike.

Toponimi nazivljem upućuju na konfiguraciju tla (Hum, Ravni, Dane, Slum, Brežac, Žbevnica⁸⁹), vegetaciju (Ulika, Jačmenica, Lanišće, Brest, Črnica⁹⁰), fortifikacijske utvrde (Grad, Kostel/Petrapilosa, Gradin), značenje vode, odnosno hidronime (Quieto/Mirna, Čiritež⁹¹, izvor Sopot⁹²) te primjerice i zootoponime (Krti). Naposljetku se pojavljuju u velikom broju toponimi prema osobnim imenima, odnosno imenima vlasnika naselja kao i nazivlja prema novim doseljenicima, koji kao velika skupina ojkonima upotpunjuju sliku

---

⁸⁴ Premda nije definirana etimologija naziva Sovinjaka, hrvatski znanstvenici nagađaju da je nastalo od slavenskog od korijena ptice sove, dok talijanski znanstvenici nagađaju keltsko porijeklo. Usp. PRODAN, 2004, 327-328

⁸⁵ *Karakterizirani su i morfologijom tla i jezikom područja na kojem nastaju. U jezičnom smislu bužetska je zavala najrašireniji dijalekatski mozaik na slavenskom jugu.* ŠIMUNOVIĆ, 1992, 43

⁸⁶ BALOG, 2005, 10

⁸⁷ GRAH, 2005, 140

⁸⁸ ŠIMUNOVIĆ, 1992, 44

⁸⁹ *Žbevnica ili Žbenica je vlaško-hrvatskoga podrijetla, kao što su i ljudi koji obitavaju u tom kraju od XV. st. Jer, na vlaško-rumunjskom jeziku imenica "zben" znači... Na rumunjskom postoji i glagol "zbenqui" što u slobodnom prijevodu znači "nizbrdo poskakivati".* IVETAC, 2002, 256

⁹⁰ *Ime sela Črnica vjerojatno je nastalo od črnice, vrste smokve.* JAKOVLJEVIĆ, 1997, 170

⁹¹ Od staroslav. riječi *čret* – močvarno mjesto – čretež, čeretež, do današnjeg Čiritež. JAKOVLJEVIĆ, 1997, 157

⁹² Sopsti – svirati, hučati, bučati. Usp. JAKOVLJEVIĆ, 2009, 187

seoba naroda (Piquentum/Pingvente/Buzet, Krbavčiči⁹³).⁹⁴ Pojedini toponimi dokumentiraju i o izgubljenom baštini izoliranih, ruralnih objekata, kao što je hidronim izvora Sv. Lucija (Sv. Lucija) blizu sela Perci čiji naziv duguje srušenoj crkvi sv. Lucije. Kapela je naznačena u povijesnim dokumentima tek na franciskanskom katastarskom planu iz 1820., koji se čuva u Državnom arhivu u Trstu. Kapela je potpuno napuštena funkcijom u koju je bilo uključeno i održavanje sajma pred crkvom. Izvor vode sačuvao je spomen na postojanje, te je tako vrlo važan povijesni podatak koji egzistira tek kroz oblik toponima.⁹⁵

Možemo pretpostaviti i sličan odnos s nazivljem brda Sveti Juraj nad Saležom na krajnjem zapadu Bužeštine (423 m). Na vrhu brda nalaze se ostatci četvrtastog tlocrta kamenih zidova sačuvanih oko 1 m visine, te se nagađa o funkciji crkve. Međutim, zbog nedostatka arheološkog istraživanja lokaliteta, po kojem su rasprostranjeni brojni kameni blokovi gradinskih ostataka, ne može se odrediti sa sigurnošću. No, zbog toponima i naznačenog zapadnog ulaza na objektu, moguće je da se radi upravo o crkvi srednjovjekovnih izvora prema kojem je nastao toponim, ali detaljnije arheološko istraživanje bi utvrdilo puno više o brdu i razbacanoj građi obrađenog kamena. Uz to, zanimljive su činjenice o nazivu naselja Saleža pod brdom. Naime, moguće da je naziv nastao od riječi "salež" što znači pod od škrlja,⁹⁶ a raspoznaje se da je selo građeno od velikih ploča koje ograđuju i prilaznu cestu prema brdu.

Slika 24., Salež, kamene ograde uz blatni put koji vodi iz Saleža prema gradini Sv. Juraj

⁹³ Tako je upravo selo Krbavčiči, udaljeno sjeverno 3 km od Buzeta, potvrda o naseljavanju iseljenika Krbavčiča, koji su došli nakon Krbavske bitke (1493. god.) zbog prodora Turaka, koji otvaraju put prema Europi preko Like. GRAH, 2005, 139

⁹⁴ Usp. ŠIMUNOVIĆ, 1992, 58

⁹⁵ Usp. GRAH, 2005, 141-142

⁹⁶ JAKOVLJEVIĆ, 1997, 169

Novi odnos sa svetcima u srednjem vijeku prenešen je na već utemeljenoj antičkoj, rimskoj i ranosrednjovjekovnoj, slavenskoj tradiciji. Naime, na Bužeštini su pronađeni antički spomenici koji argumentiraju upravo odnos s božanstvima vezanima za krajolik (šume, izvori, lov) kao primjerice rimski Silvan. Slaveni usauđuju nove odnose s krajolikom. Hagiotopografija potkrijepljuje zanimljive činjenice o odabiru svetačkih zaštitnika područja te je to popis svetih mjesta; *svetomjestopis*.⁹⁷ Pristupačne su brojne legende i priče o svetcima kroz srednji vijek, a među omiljenijima je bio Juraj. Sv. Juraj je kao toponim vezan često za nazive brda kao na spomenutom primjeru Saleža, a *zaštitnik je vitezova i »Zelenog Jurja«*.⁹⁸ Zanimljivo je kako je i zaštitnik grada kao npr. u Buzetu, gdje se kult obilježio crkvom sv. Jurja na sjevernom kraju akropole brijega, a tako je i župna crkva u Sovinjku njemu posvećena. Budući je Juraj transformacija slavenskog »Zelenog Jurja« preko rim. Silvana,⁹⁹ moguće je da se radi o motivaciji starosjedioca kako bi istaknuli svoje svetačke zaštitnike. Crkva sv. Vida na groblju podno utvrde na brijegu nalazi se u ravnomjernom odnosu sa Sv. Jurjem. Na njenom pročelju su ugrađeni antički reljefi uz kasnosrednjovjekovni reljef nepoznatog lika, koji nosu kartušu s datumom 1476. godine. Moguće je da se radi o liku sv. Vida, čiji je naziv nadomjestio slavenskog *Svantevida*,¹⁰⁰ a svetca su štovali zbog zaštite vida, pa su njegov kult često smještali na uzvisine kako bi nadgledao. Takav položaj je ovdje neosporiv, jer se s groblja pruža pogled prema otvorenoj zaravni zapada prema Kamenitim vratima i Mlunskoj visoravni. Osim toga, hagiotopografija bi također mogla potvrditi značenje crkve, a tako i kipa. Kapela reprezentativno stoji kao važna kulturna crkva pred bedemima tvrđave. Simbolički je odnos stanovnika s krajem, a vrijedna je i uspomena nesačuvanog kamenog mosta sv. Odorika, *koji je činio jedini prijelaz preko Mirne*.¹⁰¹ Sv. Odorik je bio mletački misionar koji je putovao po svijetu, a njegov identitet je povezan s mostom kao komunikacijskim sredstvom putnika.

Budući da smo već na primjeru toponima spoznali zadržavanje naziva slavenskog podrijetla, moguće je da se i kult kršćanskih svetaca i poganskih božanstava transformirao na ovakav način. Položajem crkava, pa tako i titulara svetaca zaštitnika, uspostavljao se odnos pobožnosti vjernika u njihovom krajoliku. Hagiotopografija je važan segment organiziranja kulturnog krajolika. Novovjekovni svetci zamjenjuju titulare starijih, a to je zbog psihologije

---

⁹⁷ BADURINA, 2003, 305

⁹⁸ BADURINA, 1988-1989, 61

⁹⁹ *ibid.*, 60

¹⁰⁰ *ibid.*, 59

¹⁰¹ usp. SLUKAN ALTIĆ, 2003, 123

ljudi koji tada prolaze kroz krize nadolazećih bolesti kao što je kuga. Tako se srednjovjekovne crkve posvećuju Sv. Roku (Roč, Sovinjak, Črnica) kao zaštitniku od kuge i to najčešće uz prilazne ceste prema ulazu u grad. Primjerice, crkva sv. Roka u Roču zamijenila je srednjovjekovni titular sv. Petra, a crkva je već sagrađena uz glavni ulaz, pa nije bilo potrebe za izgradnjom nove crkve zbog već zadane parcelacije i stiješnjenih ulica, a i izvan zidina je vrvjela opasnost. No, pravi primjer gradnje crkve toga titulara je u Sovinjaku, gdje se crkva sv. Roka izgradila pored ceste pred istočnim ulazom u grad.

Slika 25., Plan Starog grada Buzet s označenim crkvama¹⁰²

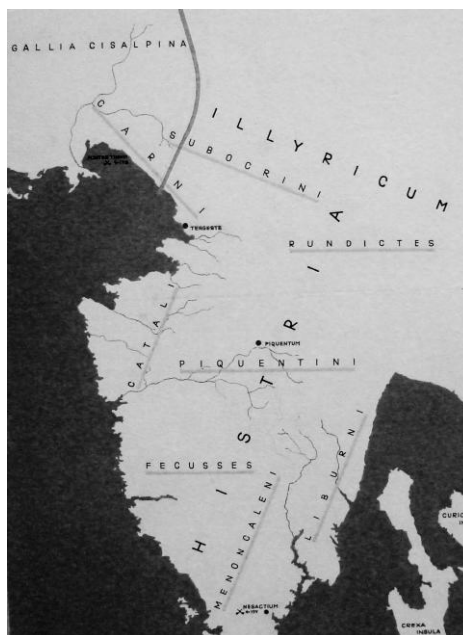
Slika 26., Sovinjak, kapela sv. Roka, pogled s južne strane

¹⁰² Crkva sv. Jurja bila je orijentirana u srednjem vijeku što mogu potvrditi noviji nalazi fresaka na sjevernom zidu otkriveni tijekom restauracije koja je još u tijeku. Barokno proširenje je usmjerilo tijelo crkve prema jugu.

3. POVIJESNI OKVIR BUZEŠTINE

3.1. Arheološki podaci romanizacije od kasne antike do bizantskog dominija

Doline i brežuljke Buzeštine naseljavale su brojne ljudske zajednice, plemena, kao što je bila i najstarija utvrđena zajednica *Pikventina*¹⁰³ u Buzetu i okolici, ilirsko-keltskog podrijetla, koji su se asimilirali dolaskom Rimljana, odnosno od trenutka kada su osvojili histarski Nezakcij 177. godine prije Krista. Rimljani su prethodno utvrdili koloniju u Akvileji kao uporišnu točku sjeverno od Istre kako bi osigurali plan romanizacije Histra. Međutim, romanizacija ovog kraja nije prošla s istim ciljem kao na obali Istre,¹⁰⁴ gdje su Rimljani utvrdili municipije i kolonije te je ovaj prostor bio označen kao zaleđe, *per agrum*.¹⁰⁵ Tako I. Milotić piše: *...to su bila brdovita i*

Slika 27., Mapa s prikazom plemena u Istri krajem 3. i početkom 2. st. pr. Kr.

*šumovita prostranstva gdje je rimski utjecaj dolazio vrlo sporo, a starosjedioci su produžili život na utvrđenim gradinskim naseljima. Tragovi starosjedilačke kulture i naselja nisu samo toponomastički i arheološki, već su uočljivi i danas u gradskim i ruralnim jezgrama istarskih naselja.*¹⁰⁶ Širenje rimskih granica kroz brdoviti kraj unutrašnje Istre označio je rimski car August 12. godine kada se granica premjestila s rijeke Rižane (Fornio) do Raše (Arsa), što graniči s Liburnima, a tako je Istra postala *Deseta regija*¹⁰⁷ zajedno s Venecijom otkad počinje romanizacija i unutrašnjeg dijela Istre, pa tako i Buzeštine.

O antičkom Buzetu, *Piquentumu*, svjedoče lokaliteti Fontana i Pintorija, koji potvrđuju romanizaciju ovog područja. Na Fontani, zapadno pod utvrđenim brijegom,

¹⁰³ Etnik Pikventini naziv je za zajednicu koja je obitavala na sjevernom području Istre. MATIJAŠIĆ, 2003, 14

¹⁰⁴ Ciljevi, odnosno potrebe kao smještaj uz more ili cestovne komunikacije koloniziranih centra poput Trsta, Pule i Poreča kao modernih gradova zasnovanih na temeljima rimskog urbanizma na zapadnoj obali uz more.

¹⁰⁵ *S upravno-pravnoga gledišta, riječ je od području koje se nalazi per agrum, dakle, u zaleđu obalnih rimskih gradova i općina te njihovih kolonijalnih i municipalnih teritorija (ager). To je područje gotovo u potpunosti izbjeglo rim.faktični i pravni utjecaj te se kroz cijelo vrijeme antike razvijalo na sasvim osobit način.* MILOTIĆ, 2007, 141

¹⁰⁶ Ibid., 146

¹⁰⁷ lat. *Regio Decima, Venetia et Histria*. Online izvor: LZMK, MATIJAŠIĆ

pronađen je kameni spomenik s prikazima rimskog božanstva¹⁰⁸ te predmeti koji svjedoče o antičkoj nekropoli, a kao najvažniji izvor postojanosti Piquentuma, svjedoči rimski natpis iz 1. ili 2. st., na čijoj ploči Pikventinci zazivaju božicu zdravlja Salus u ime svećenika etruščanskog podrijetla Lucius Ventinarus Lucumo. Osim ovog važnog nalaza, V. Jurkić Girardi vodila je istraživanje triju grobnih jama, odnosno žarne rimske nekropole na proplanku Pintoriji s bogatim nalazom posuđa, nakita i ostalih predmeta datiranih od druge polovice 1. i tijekom 2. st. Predmete su romanizirani stanovnici ukopali u jame žive stijene pod zemljom.¹⁰⁹ Nalazi svjedoče i tadašnjoj slici u kontekstu putujućih veza, trgovine, a i o gospodarskoj proizvodnji ovog kraja, što potvrđuje, zbog nalaza staklenih posuda, boca te vinskih čaša, već rani razvoj gospodarskih djelatnosti. To možda govori i o povezanosti s trgovačkim putovima kao što je bila prometnica Tarsatica (Trsat, Rijeka) – Tergestica (Trst) – (Aquileia).

Osim ovog lokaliteta, romanizacija je arheološki potvrđena i nedaleko u Rim pod Ročem, u kojem je B. Marušić ustanovio ostatke antičkog *horreuma*, ili javnog skladišta žita. Pretpostavlja se postojanje *ville rustice* na ovom području zbog bogatstva epigrafskih i nadgrobnih spomenika.¹¹⁰ Spominju se i antičke ploče uklopljene u srušenu, bizantsku crkvu sv. Maura uz obližnje ranosrednjovjekovno groblje. Ploče su se kasnije vjerojatno ugradile u obližnje crkve. Pripadnost crkve vezuje se uz jurisdikciju tršćanske (tergestinske) biskupije na čelu sa tadašnjim biskupom Frugiferom koji je spomenut na izgubljenoj ploči.¹¹¹ Grobni nalazi arheološki potvrđuju bizantsku prisutnost, a B. Marušić je pronašao i ostatke mozaičkih kockica te druge arheološke uporabne predmete uz groblje koje se nalazilo oko Sv. Maura.¹¹² Bizantski predmeti su pronađeni i u Zajčjem Brijegu na Mlunštini, gdje je pronađena bizantska nošnja na tom lokalitetu nekropole.

Za vrijeme bizantskog carstva (538-788) utemeljila se uprava s utvrđenjem na strateškim mjestima sjeverno i južno od doline rijeke Mirne, pa je tako zauzela i *castrum Piquentum*, koji je i tada prepoznat kao strateška točka na rimskom *municipiju*. Bizantska

---

¹⁰⁸ Nađeni su spomenici koji svjedoče o kultu boga Silvana što I. Milić komentira kao: *Silvanovi spomenici na Bužeštini odražavaju obilježja peregrinskoga gospodarstva ovisnoga o brdskim i šumskim prostranstvima, stočarstvu – što potvrđuje i natpis koji spominje Pikventince gotovo potpuno neromaniziranosti ovoga područja u antici.* ibid., 152

¹⁰⁹ JURKIĆ GIRARDI, 2012, 11- 27 *Direktan ukop u zemlju prirodne udubine kamena živca, govori o autohtonom histarskom romaniziranom življu, koji je preuzeo civilizacijske rimske standarde ritualnih i duhovnih običaja, zadržavši tradicijske domaće elemente ukopa direktno u zemlju.* Ibid., 20

¹¹⁰ MATEJČIĆ, 1982, 4. Spomenici se nalaze u lapidarijima Gradskih vrata u Roču, te Zavičajnom muzeju u Buzetu.

¹¹¹ MILOTIĆ, 2007, 161

¹¹² MARUŠIĆ, 1981, 150-151

mornarica prijetila je franačkom širenju Karolinga na Jadranu, gdje je u doticaju upravo Istra i Dalmacija, pa će listina rižanske skupštine biti itetako važna i za povijest Buzeta, ili Pinguenta kako se spominje u listu. Dotada su gradovi i kašteli Istre plaćali porez Bizantincima.¹¹³

3.2. Seobe naroda i Rižanski placit ranog srednjeg vijeka

Kasna antika od početka 4. do kraja 6.st.¹¹⁴ označena je padom Rimskog carstva 476. godine te utvrđivanjem plovnog puta bizantskog Istočnog rimskog carstva na Jadranskom moru, dok je unutrašnjost Istre određena seobom naroda Slavena i Langobarda preko kraške stepenice Učke i Ćićarije od 6. st. pa nadalje. Njihovu prisutnost argumentiraju nekropole ranog srednjeg vijeka.¹¹⁵

Langobardi dolaze iz smjera Panonije napavši Akvileju i Istru 568.

godine. Langobardska prisutnost je osvjedočena nalazom groba na brežuljku Brežac, gdje je pronađeno oružje te fragmenti konjske opreme i nošnje (ukop konjanika¹¹⁶), datirano oko 600. Godine. Važna je i iskopana nekropola na Mejici u Sovinjštini s nalazom od 232 groba, te je jedna od najvećih istarskih nekropola podrijetlom s kraja 6. do polovice 7. st.,¹¹⁷ čiji prilozi oružja, koštanih češljeva i nakita (*Buzetska naušnica*) govore o etnički miješanom stanovništvu graničarskih slavenskih izbjeglica (prema B. Marušiću).¹¹⁸ Slavensko-romansko groblje 7. i 8. st., pronađeno je na Malom Vrhu iznad Sovinjskog brda, još je jedan podatak o brojnosti

Slika 28., Ranosrednjovjekovna nalazišta nekropola oko Buzeta

¹¹³ Castrum Buzet je plaćao 20 zlatnika kao što su davali i drugi istarski gradovi kao Pula, Labin, Pićan, Motovun, Rovinj, Poreč i Novigrad. MATIJAŠIĆ, 2005, 17

¹¹⁴ MARUŠIĆ, 1994, 11

¹¹⁵ Arheološka građa grobnih nalaza nalaze se u Zavičajnom muzeju Buzet i u Arheološkom muzeju Istre u Puli.

¹¹⁶ MARUŠIĆ, 1994, 11

¹¹⁷ MARUŠIĆ, 1983, 175

¹¹⁸ Slaveni su tijekom prve migracijske generacije u Istru (611.) prihvatili od domaćeg stanovništva način sahranjivanja u obložene grobove. MATEJČIĆ, 1982, 9

slavenskog prolaska, a uz te navedene grobove nisu pronađene grobljanske crkve.¹¹⁹ Osim prolaza Slavena, burna stoljeća seobe naroda, potjerale su narode iz Panonije i sjeverne Dalmacije. Langobarde će pokoriti Karlo Veliki 744. godine, otkad Franci feudaliziraju Istru, a uz taj proces, naseljavaju se i hrvatska plemena čime je središnje područje Istre postalo u jezičnom smislu kao *najstarije hrvatsko-čakavsko kolonizacijsko područje*.¹²⁰

Dokument *Rižanske skupštine* iz 804. godine donosi podatke o ranosrednjovjekovnom feudalnom i crkvenom ustrojstvu franačkog upravnog sustava, označenog kroz uspostavu feudalizma nakon bizantske vlasti. Franački vojvoda Istre, Ivan,¹²¹ sazvaio je skupštinu na rijeci Rižani pored Kopra. Car zapadne i srednje Europe, Karlo Veliki (742-814.), sa sinom kraljem Pipinom, poslao je u Istru svoje svećenike i grofove kako bi uspostavili reformu između kralja i crkve s pučanima gdje su, uz gradeškog patrijarha Fortunata i biskupe¹²² zajedno s pukom, izabrali 172 predstavnika gradova, naseljenih kaštela Istre. Najviše su se potužili na vojvodu Ivana koji nije pravedno raspoređivao prihode poreza gradova za carstvo te je imao prevelike povlastice na brojne posjede, šume. Puk je strahovao i od brojnih slavenskih upada što je vojvoda Ivan tolerirao tako što je i od Slavena ubirao porez davši im posjede u unutrašnjosti Istre pod Ćićarijom. Nakon Ivanova nestanka s vlasti, Istra je pod Furlanskom markgrofovijom koja se proteže od Drave do Jadranskog mora.¹²³ Narodi su se miješali ovisno i o širenju posjeda carstva, pa tako krajeve naseljavaju i Slovenci iz smjera Kranjske koja je postala, zajedno sa Istrom, dio njemačkog carstva.

3.3. Akvilejski patrijarhat i upadi goričkih grofova od 12. do 15. stoljeća

O važnim graničnim punktovima svjedoče brojna povijesna imana, pa je tako i bavarski vojvoda Henrik II. poklonio akvilejskom patrijarhu Ivanu IV. kulu *Ruvin* (Petrapilosa) u sporu s Mlečanima 1102. godine kada se formira akvilejski dominij patrijaršije u Istri (vrijeme patrijarha Volchera (1204.-1218.)) i Pazinska grofovija u čijoj su vlasništvu bila naselja Bužeštine Sovinjak i Vrh. Iz 1102. godine potječe dokument u kojem istarski

---

¹¹⁹ Usp. MATEJČIĆ, 1982, 9-10. (prema B. Marušiću)

¹²⁰ MERLIĆ, 2008, 16

¹²¹ Ivan (Johannes) je preuzeo posjede prethodnog bizantskog upraviteljstva stolujući u Novigradu, te je prvi imenom poznati franački vojvoda (dux) Istre (? , druga pol. VIII.st. – ?, poč. IX.st.). Online izvor: LZMK, BUDAK.

¹²² Među njima su bili tršćanski biskup Leon, pulski Teodor, porečki Stauracij, novigradski Stjepan te pičanski biskup Lovro. JELINČIĆ, 2005, 20

¹²³ MERLIĆ, 2008, 15

markgrof daruje posjede akvilejskom patrijarhu među kojima su upravo i utvrde Hum, Buzet i Petrapilosa.¹²⁴ Otad je Buzeština u posjedu akvilejskog patrijarha sve do 1421. godine.

Istra će postati zasebnom markom tek 1040., dok je, od 1064. godine prvi istarski markgrof Ulrik I., poglavar Kranjske i Istre, gradio kule iznad Krasa koje su branile glavni gorski prilaz u Istru.¹²⁵ Nasljednik Ulrik II. gradio je kaštele u Buzetu, Humu, Marčenegli i u ostalim istarskim mjestima. Tako se uspostavio smjer graničnog limesa kako bi se zaštitili posjedi unutrašnje Istre pod akvilejskim patrijarhatom, a pod vodstvom markgrofova. No, to je uslijedilo nakon što je car Konrad I. darovao akvilejskim patrijarhima kraško područje, a imenovao se i istarski markiz među kojima su se istaknuli koruški feudalski Eppenstein od 1077., koje će naslijediti kuće obitelji Sponheim i Andechs do kulminacijske godine 1208., otkad su akvilejski patrijarsi punovpravni posjednici pokrajine.¹²⁶ Sustav utvrda od kraja 11. st. ponovno postaje zadatkom budući da gorički grofovi germanskog podrijetla stvaraju Pazinsku grofoviju nakon što je izumrla grofovijaska kuća Eppenstein.¹²⁷ Upravo će Majnard od Eppensteina osnovati kasnije Pazinsku grofoviju koji je moguće rođen u kaštelu Črni grad kod Roča, a možda je bio i sin Adalberta koji je dobio taj kaštel od Ulrika I.¹²⁸ Tako Istra postaje posjed akvilejskog patrijarha, Mletačke Republike i Pazinske grofovije.

Nasljednik Ulrik II pripojio je Buzet akvilejskom patrijarhatu 1208., što je potaknuo *Lateranski koncil* iz 1180. godine na kojem je riješen spor među akvilejskom i gradeškom biskupijom u kojem je Akvileja dobila primat nad Istrom.¹²⁹ Patrijarsi su odredili zamjenike (markgrofove) ili mjesne kastelane ili gestalde koji ubiru porez sa središtem upravitelja u Kopru, a njihov odnos s ovim posjedima osjetan je i kulturnom ostavštinom visokih umjetničkih dosega kao što su romaničke freske kapele sv. Jeronima u Humu. Iako patrijarsi nisu posjećivali ove krajeve,¹³⁰ markgrofovi su vodili organizaciju patrijarških zakona, a posebno feudalni odnos sa selima pripadajućeg kaštela kao što je Petrapilosa. Patrijarh je određivao posjednike, a sačuvane su isprave iz 14. st. kada patrijarh Nicolo razdjeljuje dvojici braće, Isac i Johannes, koji dobivaju utvrde 1356.: Črnica, Črni grad, Salež, Nugla, Sočerga,

---

¹²⁴ Uz ove utvrde zaposjednute su i Buje, Grožnjan, Letaj, Boljun, Vranje, ali i neutvrđena naselja poput Marčenigle, Draguča i Momjana. VLAHOV, 1998, 161

¹²⁵ GRUBER, 1924, 64-67

¹²⁶ MATEJČIĆ, 1982, 10

¹²⁷ MATEJČIĆ, 1982, 11

¹²⁸ BERTOŠA, 2003, 26

¹²⁹ Potpuni primat akvilejska patrijaršija dobiva 1230. kada se Oton VII. odriče prava na Istru i Kranjsku u korist brata Bertolda koji je akvilejski patrijarh. MERLIĆ, 2008, 17

¹³⁰ Posjetili su samo Pinguente (Buzet) i Albonu (Labin). MERLIĆ, 2008, 18.

Boljun.¹³¹ Unatoč toj crkvenoj vlasti, gradovi su živjeli vlastitim tempom komuna. Arhivski to potvrđuju dvije isprave o održavanju godišnjeg sajma naselja Sv. Ivana iz 1336. godine uokolo mlinova pred crkvom sv. Ivana na blagdan Ivana Krstitelja. Isprave ukazuju kako je akvilejski patrijarh Bertrand dao povlastice održavanja sajma i u korist stanovnika, a ne samo kao prihodno pravo patrijaršije, a birali su se gradski službenici prema statutu Buzeta.¹³² Sajmovi su bili važan ekonomski prihod u srednjem vijeku, a možemo uvidjeti i važnost nestalih mlinova buzetske komune naselja Sv. Ivana. O identitetu komuna kazuju i podaci graničnih razmirica među susjednim gradovima. Tako je izbio sukob između Buzeta i Motovuna zbog nedefinirane međe u dolini Mirne 1195. godine.¹³³

Granične mjere provodili su žestoko i gorički grofovi. Primjerice, grof Albert II. prešao je na stranu Kopra te je pojačao sukob između Kopra i akvilejskog patrijarha 1267. godine. Lanac ratovanja nastavio je i grof Henrik kad je napao kaštel Buzet 1295. godine. Nakon smrti Ivana Henrika, 1338. godine, posjed odlazi u vodstvo grofa Majnharda i Henrika, koji su pridobili Grofoviju i Vindišku marku. Godine 1374. Grofovija postaje habsburškim posjedom.¹³⁴

Bitna je prisutnost patrijarha Marquarda de Raudecka koji je posjede jasno zacrtao komunama u liniji sjeverne Istre od Buja do Dvigrada¹³⁵ kao granicom pred Kranjskom 1366. godine. Tada se markgrofovi nisu uspjeli oduprijeti sve većoj vlasti patrijarhata koja se raspala zbog venecijanske diplomacije o čemu svjedoči markiz Bernard de Cividale koji je napisao izvještaj 1393. godine. Izvještaj navodi položaj akvilejskih posjednika u Istri nakon što je utvrda Rašpor sa selima pripojena Veneciji.¹³⁶ Mlečani upadaju u unutrašnjost Istre kroz 13. st. kada zauzimaju Motovun i Grožnjan,¹³⁷ ali njihov cilj je zauzimanje kraškog praga. Utvrda Rašpor dolazi u vlasništvo goričkih grofova, te je Mainhard VII. darovao miraz kćeri Ani Goričkoj kada se udala za kneza Ivana Krčkog. Budući da je ubrzo postala udovica, Ana ga prodaje Mlečanima, a tada se mletački ured pazenatika premješta iz Grožnjana i Lovreča u kraški Rašpor 1394. godine. Posljednji dokumenti koji svjedoče o patrijarhovim posjedima u Istri potječu iz 1400. kada se spominju utvrde od kojih se prima 200 dukata: Buje, Oprtalj,

---

¹³¹ BALOG, 2005, 23-24. Prema Kandlerovom djelu: *Codice diplomatico Istriano*.

¹³² JAKOVLJEVIĆ, 1997, 160. *Pola utjerane pristojbe pripada akvilejskoj crkvi, a druga polovica komunu Buzet*.

¹³³ Tek su se dogovorili 1304. god. kada je zacrtana zapadna granica Bužeštine. MERLIĆ, 2008, 18

¹³⁴ MATEJČIĆ, 1982, 13

¹³⁵ *Duo Castra*. Nije jasno radi li se o južnijem Dvigradu ili o Črnom i Belom gradu kraj Roča. BALOG, 2005, 24. Navode se komune Buje, Oprtalj, Buzet, Roč, Hum, Labin, Plomin i Dvigrad.

¹³⁶ KLEN, 1980, 49

¹³⁷ BALOG, 2005, 23

Buzet, Roč, Hum, Labin, Plomin, Črni i Beli Grad.¹³⁸ No, puna mletačka vlast započinje dolaskom patricija u castrum Pingvente 1434. godine, a raspoređuju se i ostali akvilejski posjedi. Koparski mlečanin Nicolo Gravisi dobiva Patrapilosu kojeg su Mlečani trebali obnoviti, ali *neskloni ulaganjima daju ga na prodaju*.¹³⁹

Sjeverna Istra je pretrpjela prodore Turaka od 1473. godine te je tada bio aktivan velik broj ruralnih utvrđenja (neopasanih bedemima), posebice na slovenskom kraškom području.¹⁴⁰ Osim turske pljačkaške gerile koja je upadala i početkom 15.st., pljačkanja su vođena i ratovima između Mlečana i Habsburgovaca nakon turskih opsada.

3.4. Mletačko-austrijske razmirice u kasnom srednjem vijeku

U 15. stoljeću Mletačka Republika, uzdižući moć prvotno na obali Istre, oduzeti će Aquileji pravo crkvenog patrijarhata, a crkvu će nadzirati tršćanska biskupija. Sve više se vode sporovi između Svetog rimskog carstva i Mletačke Republike, a posebno kada carem postaje ugarski kralj Sigismund 1411. kada je napao Istru i Furlaniju. Buzet je sve do 1421. u vlasti akvilejske crkve kada je Venecija zauzela utvrde Buje, Oprtalj, Roč i Hum.¹⁴¹ Mletački *Rašporski kapetanat* zaokružio je utvrđeni sistem obuhvaćajući područje Buzeta i ćićarijski Kras, a štitio je i utvrde Hum, Roč, Draguč (kasnije i Vrh te Sovinjak) i desetak sela sa Krasa koji su bili dio rašporskog feuda među kojima se istaknuo i Brest. Utvrđivanje tih mjesta zaokružuje sustav obrambenih kaštela Rašporskog kapetanata. Takav je geopolitički položaj poslužio kao obrambeni sustav granične linije pred Pazinskom grofovijom. U ratu protiv Combraiske lige 1508.¹⁴² Mlečani zaokružuju posjede kapetanata zauzevši pazinski Sovinjak i Draguč, a izdvojili su novčane prihode za obnove zidova ne samo tijekom zauzimanja posjeda u 15.st, već i tijekom 17. st. tijekom Uskočkih ratova između Mletačke Republike i Habsburške monarhije (1615-1617). U Istri se ratuje do sredine 1618. godine, a to je prouzročilo teške paleže, krađu stoke i imovine, a i bolesti kuge i malarije, zbog čega se drastično smanjio broj stanovnika i spriječio dolazak novih doseljenika. Rašporski kapetan Bernardo Tiepolo se vojno istaknuo pri obrani od Uskoka, te je uspio obraniti Buzet, ali ne i

---

¹³⁸ *ibid.*, 24

¹³⁹ FLEGO, 2000, 37

¹⁴⁰ ČEČ, DAROVEC, 2009, 222-223

¹⁴¹ Mlečanima su se među zadnjima u Istri opirali grad Buzet i kula Petrapilosa. Usp. MERLIĆ, 2008, 19

¹⁴² Od 1508. do 1516. vodi se mletačko-habsburški rat. *Tzv. Rat Combraiske lige (1509. – 1516.): papa, Firenca, Španjolska, Francuska i Rimsko Carstvo Njemačke narodnosti. U prvoj godini rata Mletačka Republika imala je veliku vojnu premoć i prodrla je duboko na teritorij koji je prije bio pod vlašću Habsburgovaca i to u Furlaniji, gdje su zauzeli grofoviju Pordenone i podredili Goričku grofoviju, Devin, Trst i teritorij do Postojne, Idriju, Kras, Istru i Rijeku.* ČEČ, DAROVEC, 2009, 224

pljačkanje i napad na Hum, Račice, Draguč i Grimaldu.¹⁴³ Rašporski kapetan I. Bondumier podnio je izvještaj 1643. godine kako su zidovi kaštela Roča, Huma, Vrha i Draguča stari i nedovoljni za obranu.¹⁴⁴ Fortifikacija se modernizira na ovim seoskim područjima prema razvoju vatrenog oružja i topništva, te se utvrđuju novovjekovni, odnosno renesansni bedemi, kao što je to primjer Buzeta koji je postao važnom utvrdom, čiji današnji izgled duguje upravo zalogom kapetana vjernima Serrenissimi. Padom Venecije 1797. god. mijenja se obrambena funkcija, pa tako i demografska slika Bužeštine, a slijed austrijske vlasti kroz 19.st. neće zabilježili industrijski procvat jer nisu prepoznali potencijal gradova. Gradovi-utvrde postupno se ruraliziraju te su urbane jezgre na brežuljcima brojile znatno više stanovnika unutar starih jezgri nego danas. O tome govore i vrijedni podatci apostolske vizitacije Valiera koji 1580. posjećuje Bužeštinu koja je u sastavu tršćanske biskupije. Tada je popis stanovništva izgledao ovako: *Buzet ima ukupno 2400 duša, Roč ukupno 1200, Sovinjak 500, Hum oko 400, Račice 200, Vrh nema ni 300.*¹⁴⁵

Budući da je vizitacija Valiera od iznimne važnosti za ovaj kraj, prikladno je da se povijesni dio zaključi njegovim posjetom. Dakle, Valier zaključuje kako je kler uglavnom glagoljaški te se liturgija vodila staroslavenskim jezikom. Prihodi crkve leže ne samo u obavljanju liturgije, već i na gospodarskoj proizvodnji žitarica, vina i stoke, a uz to posjeduju i nekretnine s kućama te mlinove. Već i Valier nalazi probleme pri pregledu računa i statuta bratovština te zaključuje kako nemaju pisane statute i uredne račune.¹⁴⁶ Osim toga, Valier opisuje i izgled svećenika te kaže kako svi nose bradu i dolaze pred sud kostimirani klobukom, krznom i pelerinom.¹⁴⁷ Uz stanje klera, Valier iznosi i podatke o zdravstvu te je postojao jedan hospital u Buzetu i dva ranarnika u Buzetu i Roču. Uz ove podatke vrijedni su i podatci o stanju crkava te će se navesti neki detalji kroz rad. Mnoge crkve nisu imale sakristiju, a Valier primjerice nalaže pregradnju kapele s oltarom sv. Duha u sakristiju župne crkve u Buzetu koja je prema tadašnjem opisu bila *srednjovjekovna trobrodna bazilika.*¹⁴⁸

---

¹⁴³ MATEJČIĆ, 1982, 26

¹⁴⁴ KLEN, 1977, 53

¹⁴⁵ FUČIĆ, 1992, 85

¹⁴⁶ *ibid.*, 88. Pod kategoriju prekršitelja spadaju i svećenici pijanci, te kao takve Valier navodi buzetskog župnika Bonifacija Sotolića koji se branio izjavom: *Moj brat ima gostionicu kra gradskih vrata u Buzetu, pa svaki put kad izlazim iz grada, svratim k njemu i pijem.*

¹⁴⁷ B. Fučić navodi kako je takav opis srodan portretu Ivana Pećanića kao donatora na Humskom triptihu iz 1529. *ibid.*, 90

¹⁴⁸ *ibid.*, 92, 98. Moguće je tako zaokružiti tipologiju gotičkih trobrodних župnih crkvi kao crkva sv. Jurja u Oprtlju i možda trobrodnoj bazilici sv. Bartula u Roču čiji je sadašnji brod rezultat barokne obnove.

4. UMJETNIČKA TOPOGRAFIJA BUZEŠTINE

4.1. Buzet i okolica

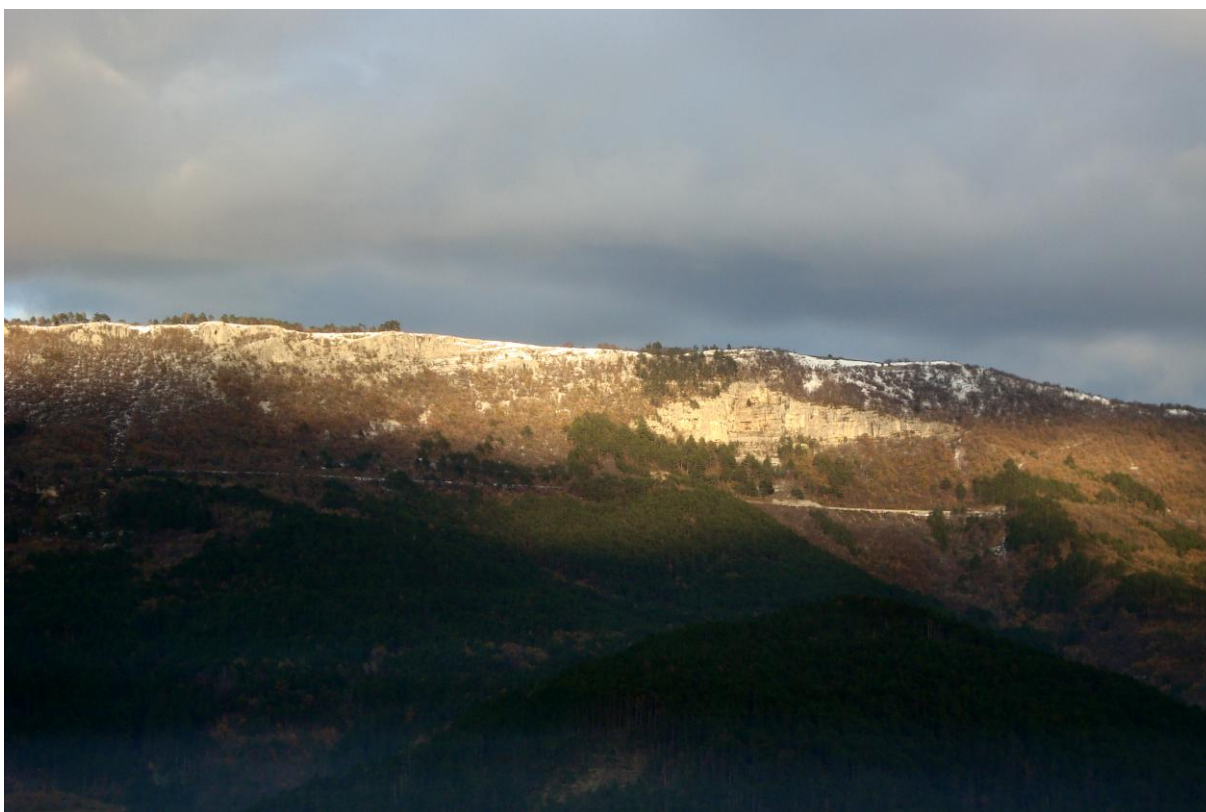
Antički naziv Buzeta osvjedočen je u Ptolomejevoj *Geografiji* iz 2. st.¹⁴⁹ Spominje ga ravenki anonim u 6. st. kao *Piquentum*, a spis rižanskog placita iz 804. godine kao romanski oblik *Pingvente*.¹⁵⁰ *Piquentum* je *municipij* u rimskom dobu, što je ovaj kraj odredilo kao gravitacijsko područje s kulturnim osloncem prema Tergestici, ali i Aquileiji što potvrđuju ostaci skulptura u Zavičajnom muzeju Buzet. Rimski korijeni sežu i ranije u 1. ili 2. st. otkad potječe zavjetna ploča u kojoj se spominju Pikventinci. Srednjovjekovni grad se razvija na brežuljku na korijenu žive stijene, koja je poslužila kao temelj prapovijesne gradine. Pretpostavlja se antički kulturni sadržaj akropolnog smještaja, dok je u bizantu Stari grad bio u službi utvrde. Takav identitet će se postupno razvijati tijekom srednjeg vijeka za vrijeme akvilejskog patrijarhata od 12. st., a posebno od 1421. kada pada pod vlast Mletačke Republike. Najvažniju funkciju utvrde će imati od 1511. kada postaje sjedištem Rašporskog kapetanata nakon što je utvrda u Rašporu izgubila strateški značaj.¹⁵¹ Od 1523. do 1595. godine tu se nalazi i ured pazezatika koji se zatim seli u Kopar. Upravo će u razdoblju renesanse dosegnuti strateški razvoj kada se zaključuje obruč zidina *Velim* i *Malim vratima*. Osim fortifikacijske arhitekture grade se i novi objekti komunalnih značajki kao što su cisterne te fontik, odnosno venecijansko skladište hrane. Rašporski kapetani su imali zadaću osigurati stanovnicima i vojnicima sigurnost, hranu i vodu. U mletačkom dominiju Buzet će biti sve do 1797. godine. Otad će grad gubiti obrambeni karakter. Buzet će kroz 19. st. biti u posjedu Austrije kada se brojni gradovi postupno ruraliziraju s obzirom da se nije prepoznao industrijski potencijal razvoja Buzeštine. Ipak, grad Buzet doživio je najmanji stupanj ruralizacije utvrđenih gradova Buzeštine, a to je i razlog zašto je jezgra srednjovjekovnih stambenih jedinica najteže čitljiva. No, zato je lako uočljiv srednjovjekovni razvoj na rasteru i smjeru komunikacija ulica unutar bedema. Zbog potreba prometa u Starom gradu srušili su se pojedini objekti koji su činili slijed stambenog niza srednjovjekovnih korijena kao što je to primjer u Ul. Matka Trinajstića u kojoj se nalazila škola tijekom 19. i 20. st. Dodatno reduciranje i čišćenje strukture gradića na brežuljku danas je, na svu sreću, spašeno. Razlog je taj što je razvoj grada premješten u novu zonu pod prilaznom cestom prema starom gradu uokolo prapovijesnih naselja Fontane i Goričice.

¹⁴⁹ MATIJAŠIĆ, 1977, 133

¹⁵⁰ ... pa se prema mišljenju P. Šimunovića, pod utjecajem furlanskog izgovora *Piquentum* preobrazio u *Blzet*, kako se u Istarskom razvodu 1325. spominje 16 puta, i potom u današnji oblik *Buzet*. MATIJAŠIĆ, 2003, 16

¹⁵¹ Krsto Frankopan i Nikola Rauser osvojili su Rašpor i razorili ga 1511. godine. MATEJČIĆ, 1982, 21

Nažalost, industrijsko postrojenje Buzetske pivovare narušilo je sklad ambijenta naselja Sv. Ivan uz rijeku Mirnu. To se naselje nekad nazivalo upravo Mulini zbog brojnosti mlinova. Nedaleko od pivovare i Istarskog vodovoda nalazi se srednjovjekovna kapela sv. Marije Magdalene, čija je vrijednost u kulturnom krajoliku upravo umanjena zbog industrijskih postrojenja. Na svu sreću se izradio plan grada koji je započeo razvoj industrijske zone iznad sela Štrpeda. Poblizje se nalazi gotička crkva sv. Duha, a zapadno od sela Sv. Duh, smješteno je selo Črnica čime je zaključen srednjovjekovni pregled Buzeta i uže okolice.

Slika 29., Buzet, pogled na Čićariju i željezničku prugu sa sjevernih bedema uz crkvu sv. Jurja

➤ **Stari grad Buzet**

Utvrda *akropolnog položaja*¹⁵² Stari grad smještena je na brežuljku kojeg čine vapnenačke klisure te se dužinom proteže u smjeru sjever-jug. Istaknuti položaj u krajoliku omogućavao je strateški vidikovac. Utvrđenje je odredilo i razvoj zbijenog tipa naselja. Prilazi mu se cestom koja prolazi pored groblja s crkvom sv. Vida, te podgrađa ispod utvrđenja i glavnih ulaznih vrata *Velih vrata*(1547.). Ta renesansna vrata zbog smještaja bočno postavljenog ulaza u grad ukazuje na tipologiju keltskog porijekla.¹⁵³ Iako Stari grad

---

¹⁵² CVITANOVIĆ, 1984b, 221

¹⁵³ MATEJČIĆ, 1982, 1

današnji izgled ponajviše duguje renesansnoj i baroknoj arhitekturi,¹⁵⁴ bedemi ovalnog oblika koji prate konfiguraciju tla, te raspored komunikacija ulica i stambenih nizova, *ambijentalno* ukazuju na srednjovjekovni urbani raster i komunikacije.¹⁵⁵ Plato utvrđenog grada prate konfiguracije izdužene visoravni od *Velih vrata* na jugu sve do Sv. Jurja na sjevernom rubu utvrđenja.

- **Fortifikacija**

Bedemi su prilagođeni konfiguraciji terena brežuljka kojeg velikim dijelom čini živa stijena. Građeni su kamenom kojeg su mogli klesati i na licu mjesta, a načini gradnje variraju materijalom kamena, ali uglavnom je korišten vapnenac kvadratičnih klesanaca vezanih žbukom. Srednjovjekovni bedemi su sačuvani fragmentarno, a ostaci kula porijeklom su najranije iz 15. i 16. st. Ostaci bedema leže u strukturi ugrađenoj u temelje zgrada i kuća, a zasigurno je velik dio kamene građe poslužio kao materijal za novu gradnju. Nakon što je Buzet izgubio funkciju utvrde u 18. st., logičan je takav odnos sa reupotrebom postojećeg kamenja.¹⁵⁶ Bedemi su često predstavljali i opasnost od urušavanja, pa je to dodatan razlog nesačuvanosti.

Zapadna veduta Starog grada nekada je bila glavna obrambena linija, dok je danas reprezentativna fasada kuća mahom građenih kroz 18. st. Na zapadu su *Mala vrata* sa kraja 16. st. uz prilaznu rampu s belvederom što je građeno 1658. Podno rampe nalazi se cisterna *Mala Šterna*. Rašporski kapetani su na zapadnoj strani sagradili kapetanovu palaču na mjestu prethodnog gotičkog palatiuma iz 1440. godine. Danas je objekt u službi Zavičajnog muzeja Buzet. Srednji vijek bismo mogli tražiti samo u temeljima svega navedenoga.

Jugozapadna kula izgrađena je u 15. st. uz nekadašnji fortifikacijski objekt iz 16. st. koji je pretvoren u zgradu župnog dvora u 17. st. Kula je nasipana zemljom, odnosno služi kao vrt župnog dvora. Zidana je obrađenim kamenom sleganim u nizove kojeg otvaraju strijelnice. Kula je branila prilazni put prema glavnom ulazu u grad (*Vela vrata*). Ispod kule nalaze se vrtovi koji teku uz šetalište *Šotojort* (tal. *Soto gli orti* – pod vrtovima).¹⁵⁷

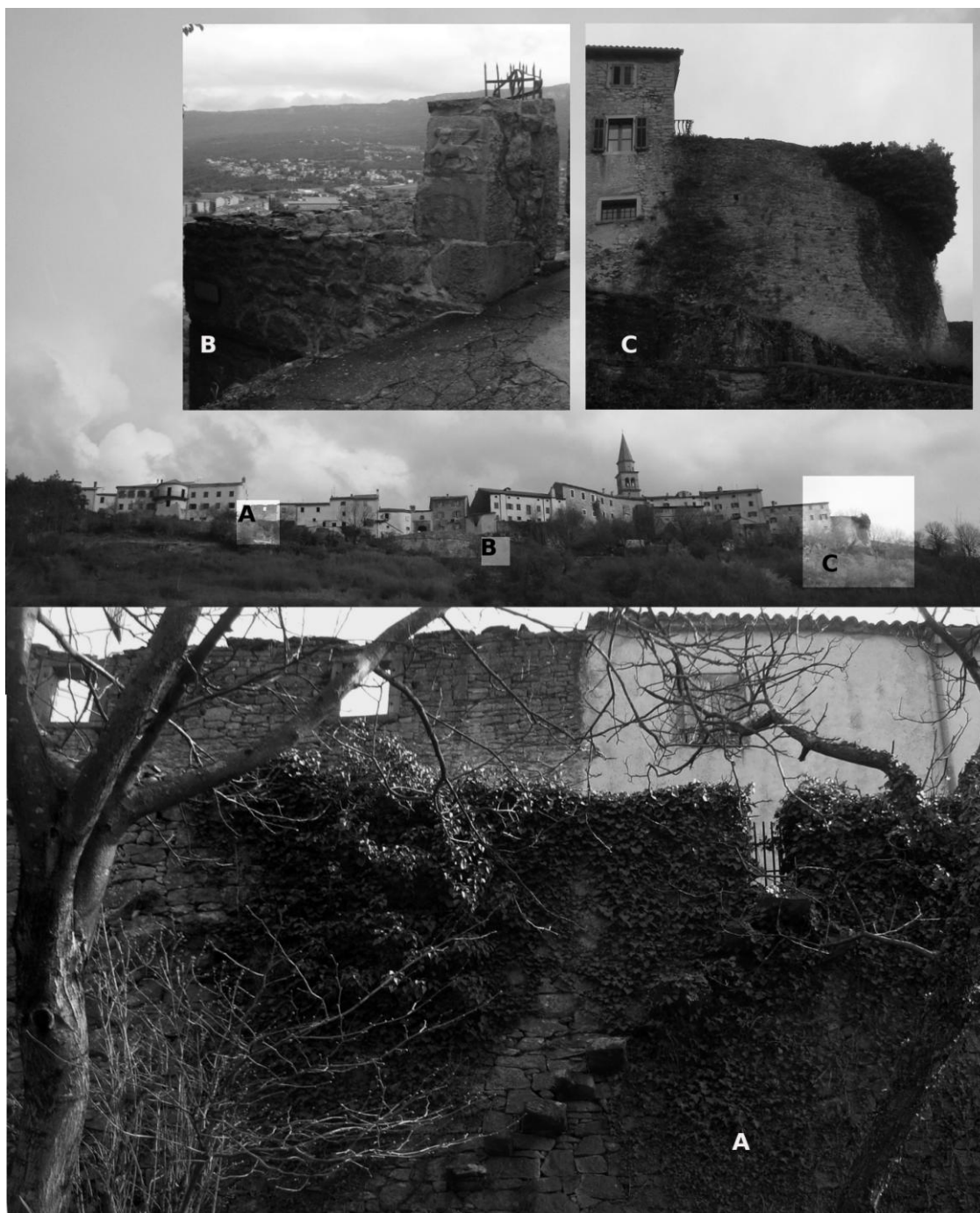
---

¹⁵⁴ *Svoj urbanistički obraz Buzet je dobio u vremenu od preseljenja Rašporskog kapetanata u Buzet 1511. do druge polovice 17. st. Godine 1642. kapetan Giovanni Bondumier obnavlja ruševne zidine.* MATEJČIĆ, 1982, 22

¹⁵⁵ CVITANOVIĆ, 1984a, 203

¹⁵⁶ Od 18. st. je dozvoljeno graditi kuće na zapadnom potezu utvrde gdje je nestao gotovo svaki trag bedema, a fragmenti kule se naziru u temeljima kuća u Ul. Josipa Ivančića.

¹⁵⁷ FLEGO, 1997, 149. Danas se oko kule i duž šetališta mogu čuti odroni pod zemljom koji zvuče kao kotrljanje kamenja u spilji. Nije poznato što je to, no svakodnevno se čuje. Na sjevernom dijelu utvrde, pod stijenom se nalazi spilja, pa je moguće da je u ovom južnijem dijelu skrivena neistražena špilja.

Slika 30., Buzet, zapadna veduta: a) Kuća u Ul. E. Nemarnika, b) Mala šterna, c) Jugozapadna kula

Istočna veduta Starog grada štihanog je ritma kućnih fasada koje su ograđene ponegdje visokim vjetrobranim zidovima. Na njima se nalaze i otvori koji su služili kao strijelnice, a na nekim su probijena vrata, budući se na istočnoj padini nižu vrtovi stepenastog slijeda.¹⁵⁸ Visoki vjetrobrani zidovi na sjeveroistoku protežu se od vodenog rezervoara uz Sv.

¹⁵⁸ Vrtovi se nalaze i na zapadnoj strani i smješteni su unutar zidova koji su se gradili u 18. st. te su tako izgrađeni na nasipanom dijelu s dvije stepenaste terase. Slično nizanje vrtova se usmjerilo s jednom terasom na južnoj strani utvrde (vrtovi *Clarici* i *Prodani*) u 19. st. Primjeri tako kultiviranih parcelacija nisu se gradili na

Jurja do bivšeg *Vatrogasnog doma* te je stare izgradnje, a svojom visinom ukazuje na prosječnu visinu koja je jako narušena uzduž istočne strane zidina. Urušavanje istočnog poteza bedema uvjetovalo je napuknuće stijena koje su na nekim mjestima ojačane betonskim i kamenim kontraforima. Stanje nije time zaključeno, budući se i na drugim mjestima uviđa pomicanje kamenih gromada koje se pomiču zbog topljivosti vapnenca u dodiru s vodom. Istočna strana je stišani ritam skromnih kuća okrenutih prema pejzažu i prema vrtovima koji se nižu na ovoj padini. Na jugoistočnom dijelu nalazi se i jedna kuća čija fasada sadrži uske prozore s kamenim okvirom, a tako uski otvori mogli su poslužiti kao strijelnice. Jugoistočni dio je najviše narušen zbog prometa i stambenih potreba, ali je sačuvana renesansna kula koja ukazuje na sustav fortifikacije u Ulici Joakima Rakovca i Ul. Matka Trinajstića. Naime, u kulu se ulazi kroz renesansni portal koji vodi prema sporednom ulazu gdje se izlazi na istočne vrtove, pa je vrlo moguće da je takav obrambeni karakter naslijedio od srednjovjekovnog razdoblja, budući je taj prilaz lako pristupačan s istočne strane (vidi sliku 32.: →).

Slika 31., Buzet, kuća na jugoistočnoj strani

Slika 32., Buzet, jugoistočna veduta s vrtovima s naznačenim položajem kuće sa sl. 31. te s izlazom

istočnoj strani, a pogotovo na nepristupačnoj sjevernoj strani te je tako sačuvan prirodni ambijent, dok je istočna strana kultivirana vrtovima odvojenih i poduprtih suhozidovima. Vrtovi su sigurno tijekom srednjeg vijeka hranili ljude unutar zidina, a tako i njihovog gospodara. Postoje i vrtovi unutar Starog grada, te su smješteni uz sjeveroistočne bedeme.

Slika 33., Buzet, sjeveroistočni bedem

Slika 34., Buzet, renesansna preslica sv. Jurja

Slika 35., Buzet, sjeverni bedem uz crkvu sv. Jurja

○ ***Javna i stambena arhitektura***

Stari grad ne posjeduje niti jednu cjelovito sačuvanu kuću iz srednjeg vijeka, nego se očituje tek u fragmentima arhitektonskih elemenata fasada s portalima i prozorima kuća uz građu zida. Sjeverni dio stambenih nizova najizraženije ukazuje o srednjovjekovnom rasteru,¹⁵⁹ gdje su kuće smještene u redovima u zbijenom nizu. Zadani srednjovjekovni nizovi uočavaju se u Ulici Pina Budičina, Ul. Josipa Ivančića, Ul. Romana Floridana, Ul. 9. septembra te uz kale koje se nižu uz trg Vela Šterna. Srednjovjekovne kuće možemo razaznati u fragmentima, i to na zazidanim otvorima koji se mogu uvidjeti na kućama koje nemaju fasadu. Trebamo zamisliti srednjovjekovnu vedutu s prstenom bedema kojeg nije prelazila visina kuća smještenih unutar ziđa, odnosno jednokatnice povezane u stambene nizove.

Mala šterna je obnovljena nekoliko puta na srednjovjekovnoj osnovi. Obnavlja se od 1517. do 1522. od strane kapetana Nikole Zorzi, što dokumentira uklesani tekst na grlu cisterne ugrađenog uz zid ograde cisterne. Ograda se spaja s prilaznom rampom prema *Malim vratima*. Krajnja obnova se vodi 1563. godine kada se postavlja kvadratna cisterna s plitkim reljefom lava u renesansnom stilu. Uz ulaz se nalazi kamen sa srednjovjekovnim reljefom lava sv. Marka, kojeg Đ. Cvitanović smatra najstarijim reljefom lava u Buzetu. Robustnost izgleda lava dodatno je uvjetovana atmosferskim prilikama vlage zbog osjetljivog vapnenca, pa to zaustavlja precizniju analizu. Reljef je mogao biti postavljen i na nekom drugom mjestu tijekom zauzimanja Buzeta od Mletačke Republike (nakon 1421.), ali mogao je pripadati prvoj obnovi početkom 16. st. zajedno sa starim grlom cisterne uz potporni zid.¹⁶⁰

Trg Vela Šterna. Cisterna *Vela šterna* je velebni spomenik barokne obnove u rokoko stilu 18. st. Izgrađena je 1789. na srednjovjekovnom komunalnom trgu koji se spajao Ulicom Ede Nemarnika od trga ispred župne crkve. Cisternu oktogonalno okružuje obzid s kamenim pločama i ukrasnim akroterijima. Na sjevernoj ogradi s posvetnim natpisom nalazi se i ugrađeni gotički reljef lava sv. Marka, koji je činio dio starije cisterne, a vjerojatno potječe iz 15. st. Lice lava je oštećeno kao i na prethodnom primjeru, ali je daleko kvalitetniji i elegantniji u obradi te se najvjerojatnije radio o importu. Okolni ambijent upotpunjuju trgovačke kuće iz 16. i 17. st. Od starijih stambenih čestica zamjetna je kuća desno od južnog prilaza cisterni na čijem se kamenom ziđu, unatoč stanovitim pregradnjama tijekom 18. st., razaznaju zazidani srednjovjekovni otvori, ali i struktura zidanja obrađenim i poluobrađenim sivim kamenom. Asimetričnost i zbijenost otvora ukazuju na stariju srednjovjekovnu gradnju.

---

¹⁵⁹ SLUKAN ALTIĆ, 2003, 122

¹⁶⁰ MATEJČIĆ, 1982, 22

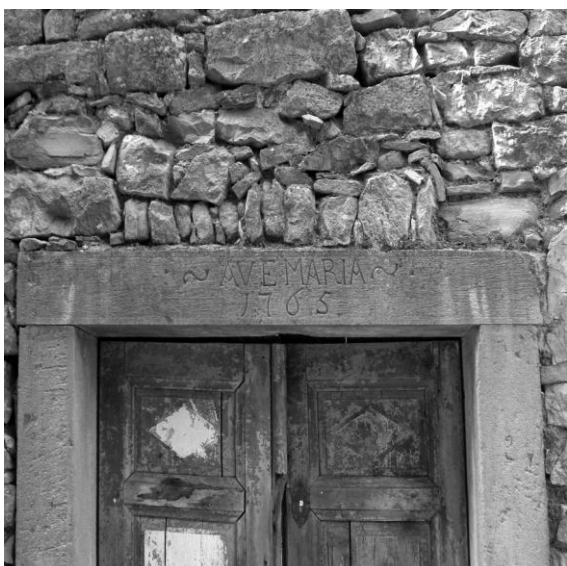

Slika 36., Buzet, Mala šterna, lav sv. Marka

Slika 37., Buzet, Vela šterna, lav sv. Marka na fragmentu krunice nekadašnje cisterne

Kuća iz 18. st. u Ul. Ede Nemarnika dio je niza kuća od Malih vrata do klasicističke palače. Takav smještaj uz sjeverozapadni bedem dodatno dopunjuje zapadnu vedutu. Kuća je pregrađena na srednjovjekovnoj osnovi na što ukazuju debeli zidovi i zazidani otvori vrata i prozora. Starija gradnja se lako razaznaje budući nema fasade. Možemo zaključiti da je ovakva kuća poslužila i za obranu tijekom srednjeg vijeka, budući da klisure i nasipana terasa zapadnog dvorišta služe kao obrambeni sustav. Dvorištu se može prići kamenim stubama koje su ugrađene u strukturu zida.

Slika 38., Buzet, kuća iz 18. st., portal

Slika 39., Buzet, kuća iz 18. st., zazidani prozor

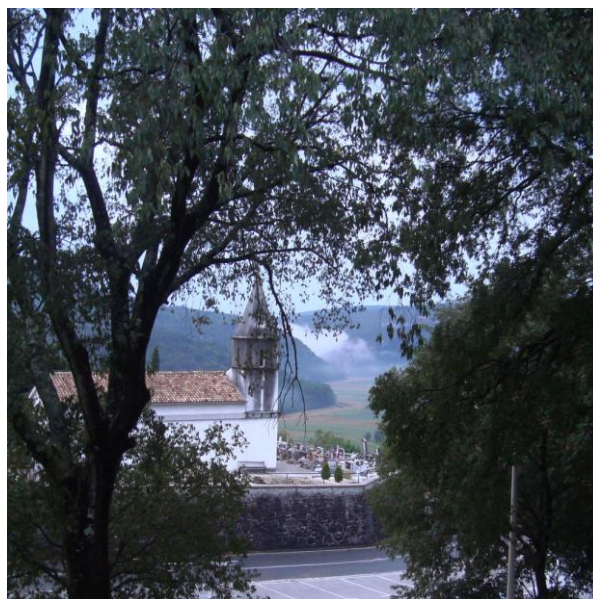
Slika 40., Buzet, kuća iz 18. st., zapadni debeli zid

Slika 41., Buzet, kuća iz 18. st., vanjski bedem sa stubama prema dvorištu

○ **Sakralna arhitektura**

Kapela sv. Vida na groblju, južno od gradskih bedema i podgrađa, sagrađena je 1414. godine te pregrađena u 17. st. za vrijeme kapetana Marc'Antonia Erizza (1603.-1606.). Crkvici se prilazi cestom od Fontane, a može se prići i sporednom cestom od naselja Sv. Ivan. Smještena je na povišenom platou koji je ograđen kamenim zidom. Zvonik na sjeverozapadnoj strani uzdiže se nad pročeljem te potječe iz 15.¹⁶¹ ili 16. st.¹⁶² Na pročelju, uz desni dovratnik zapadnog portala, ugrađen je kameni reljef nepoznatog lika¹⁶³ ili Sv. Vida.¹⁶⁴ Rustično obrađen mladenački lik visine 40 cm u stojećem položaju lijevom rukom drži kartušu na kojoj je urezana 1478. godina. Spljoštenog je ovalnog lica s tek urezanim usnama. Naglašene oči dio su predimenzionirane glave s kosom do vrata, dok oštećene noge izvire iz oblikovno stilizirane, kratke haljine. Vjerojatnije se radi prikazu

Slika 42., Buzet, kapel sv. Vida na groblju

¹⁶¹ CVITANOVIĆ, 1984a, 204

¹⁶² Teško je iščitati stilsku analizu i dataciju jer je zvonik žbukan, a naziru se kamene vijenci koji odjeljuju elevacije. Na zadnjoj elevaciji zvonik je rastvoren monoforama.

¹⁶³ EKL, 1982, 56

¹⁶⁴ CVITANOVIĆ, 1984b, 222

svjetovnog lika, budući je obučen u takvu odoru. No, moguće je da su mu kasnije pridali identitet Vida za vrijeme barokne pregradnje.

Slika 43., Buzet, kapela sv. Vida, nepoznati lik

Slika 44., Buzet, kapela sv. Vida s naznačenim položajem nepoznatog lika

Crkva sv. Jurja obnovljena je iz temelja početkom 17. st., za što je zaslužan kapetan Marc'Antonio Erizzo (1603-1606.), preko srednjovjekovne crkve što je posvjedočio i nedavni konzervatsko-restauratorski rad.¹⁶⁵ Restauratori su pronašli na sjevernom zidu, koji se naslanja na bedem, fragmente srednjovjekovnih fresaka. Ustanovili su dva sloja fresaka koji su bili prekriveni žbukom i još se čeka analiza pronađenih fresko fragmenata koji upućuju na romaničko slikarstvo. Sjeverni zid starije crkve upućuje i na prvotnu orijentaciju i na manje gabarite tako da je sjeverni zid bio dužina starije srednjovjekovne crkve, a to se vidi na načinu gradnje obrađenog sivog kamena sлагanog u pravilne nizove prosječno jednakih visina. Obnova je tako promijenila orijentaciju crkva prema jugu, pa je sjeverni zid postao stijenom svetišta. Crkva argumentira i odnos kapetana s postojećim stanjem urbane strukture. Grad nije pružao slobodnu gradnju zbog već zauzetih površina, a jedini način da uveličaju svoj status i

¹⁶⁵ Radovi su počeli s restauracijom štafelajnog slikarstva iz 17. i 18.st., te stropnih fresaka iz 18. st. od strane Hrvatskog restuaratorskog zavoda od 2002. do 2010. god. ŠAINA, 2011, 149-166

pobožnost je da se gradi na postojećim objektima. Sv. Juraj je zaštitnik Buzeta, pa je time izražen i ponos rašporskih kapetana.

Riznica župne crkve Uzašašća Marijina¹⁶⁶ posjeduje gotičku pokaznicu iz 1435. te je lijepi primjer zlatarstva srebrne pozlate s tekstom i potpisom majstora *Ioanne de Flumine* u stilu gotice alpskog tipa.¹⁶⁷ Pokaznica je razvedena florealnim motivima gotičkog arhitektonskog oblika, te podsjeća na postojanje starije gotičke crkve koju je Valier opisao kao trobrodnu baziliku s kapelama koje su bile štíčene od bratovština.

➤ **Sv. Ivan – Dol**

Tijekom srednjeg vijeka održavao se trodnevni sajam kraj crkve sv. Ivana pored buzetskih mlinova što argumentira o već utvrđenom sajmenom pravu u Buzetu, kojem su mogli pristupiti slobodne komune.¹⁶⁸ Crkva sv. Ivana je pregrađena na srednjovjekovnoj osnovi na što ukazuje pregrađeni portal na južnom zidu, a nalazi se unutar ograde posjeda i industrijskog postrojenja *Istarskog vodovoda*. Bliža rijeci je crkva sv. Marije Magdalene koja je nekad stajala osamljena na povišenom humku okružena stanovništvom koje se bavilo mlinarstvom i ratarstvom.

Crkva sv. Marije Magdalene u naselju Sveti Ivan (*Mulini* ili *Molendini*¹⁶⁹) sagrađena je prije 1329. godine kada je obnavlja Gastald Ivan (*Juan Castaldio de Pinguento*)¹⁷⁰. Ona je rijedak primjer crkve na Bužeštini kod koje je poznat donator: »*Ovu ću zavjetnu kapelu, ... uzdržavati od propadanja, darivati pokretnom i nepokretnom imovinom...*«.¹⁷¹ Iz isprave napisane u Trstu 1329. godine saznaje se kako je buzetski gestald Ivan voditelj gradnje crkve koju posvećuje ljudima iz kraja. Crkveni posjed uključivao je i mlin te nekoliko polja u posjedu Buzeta. Za crkvu je vezan i dokument iz 1379. u kojem Petar, sin Ivana Gastalda, potvrđuje daljnje uzdržavanje. Današnji privatni vlasnik crkve pokazao je kako se i danas mari za crkvu. Tako je obnovljena krajem 1999. uz podršku buzetske pivovare (BUP d.o.o.) koji postaje donatorom, budući je ugrozila ambijentalno stanje crkvice čiji je smještaj nepregledan zbog industrijske izgradnje u blizini. Time se izgradio i statički, potporni zid južno od crkve uz cestu, jer je tlo bilo nestabilno. Obnovom je popravljen krov pokriven škrilama te pod popločen opekom, a strop je uklonjen zbog primjerenijeg otvorenog

¹⁶⁶ Riznica je upisana u Registar pokretnih spomenika kulture 1971. godine.

¹⁶⁷ MATEJČIĆ, 1982, 25-26. R. Matejčić navodi kako se vrlo moguće radi o majstoru, odnosno zlataru Ioannesu germanskog podrijetla iz Rijeke koji djeluje u to vrijeme.

¹⁶⁸ BALOG, 2005, 29

¹⁶⁹ GREBLO, 2000, 285

¹⁷⁰ *Akvilejski patrijarh Pagano della Torre imenuje Gastalda Ivana u Buzetu koji je slavenskog porijekla, a sve u svrhu da učvrsti vlast u gradu u kome je izgleda bilo podosta pristalica mletačke suparničke strane. ibid., 289*

¹⁷¹ *ibid., 288. Prema Kandlerovu djelu sa prijepisima istarskih povijesnih isprava Codice diplomatico Istriano.*

krovišta. Tim radovima je zaključeno kako je crkva imala i freske od kojih su otkrivena dva posvetna križa.

P. Greblo smješta crkvu u romaničko-gotički prijelazni tip 14. st. Omanja je to jednobrodna crkva pravokutnog tlocrta s dvoslivnim krovom s kupama ili krovnim kamenim pločicama na rubovima zabata krova i zidova. Orijentirano pročelje naglašeno je preslicom s otvorom za zvono koje je danas zaključeno lučno. Ali, moguće da je rezultat nekvalitetne rekonstrukcije, pošto je napola bila srušena, a i na nekim dijelovima kamenih nizova uočljiva je nevješta obnova. Pročelje je građeno klesancima nejednakih visina horizontalno slaganih redova od većih klesanaca pri dnu te prema manjim u zabatnom dijelu i na preslici. Uzdužni zidovi i začelje građeni su nepravilno klesanim kamenom neujednačenih visina horizontalnih nizova. Portal je sazdan od jakih kamenih erti, a po sredini nadvratnika, uklesan je grčki križ u kružnici. Uz lijevi dovratnik ugrađen je pravokutni prozor, a veći prozor nalazi se na južnom zidu te su ugrađeni kasnije, vjerojatno preko manjih prozora.

Slika 45., Sv. Ivan, kapela sv. Marije Magdalene, zapadno pročelje

➤ Sv. Duh kraj Štrpeda

Selo Štrped je smješteno 3 km sjeverozapadno od Buzeta cestom prema slovenskoj Sočergi, a zaselak Sveti Duh se nalazi 1 km udaljen sporednom cestom od Štrpeda prema selima Perci i Črnica. Sjeverno od crkve, nalazio se samostan reda franjevac konventualaca, koji je osnovan 1620. Stradao je u požaru 1768. god., a današnji postav na osami pod padinom Čićarije govori o nekadašnjoj *samostanskoj izoliranosti*.¹⁷²

Crkva sv. Duha potječe iz 13. st., a pregrađena je 1500. kasnogotičkim poligonalnim svetištem na koje je prigradena renesansna sakristija. Na pročelju je dodana barokna lopica u 17. st., te su ugrađeni barokni prozori na romanički brod crkve. Crkva je jedinstven primjer na Bužeštini zbog stilske heterogenosti uklopljene u skladan odnos.

¹⁷² IVANČEVIĆ, 2001, 35

Slika 46., Sv. Duh, crkva sv. Duha, pogled s jugoistoka

Nepresvođeni brod s južne i sjeverne strane posjeduje zazidane portale romaničkih obilježja. Južni zid je rastvoren sa dva pravokutna prozora kasnije pregradnje, dok se nasred zida nazire zazidani portal sa lunetom. Zazidani otvor lunete lučno zaokružuje oktogonalni presjek kamena, dok je rubni dio lunete klesan u obliku srpastog luka. U središtu luka lunete nalazi se dvopruto klesani, grčki križ. Obli prut se nastavlja na donjoj hasti križa, dok su ostale zaključene krugom. Luneta je smještena na nadvratniku koji se opire na kamene umetke dovratnika. Dovratnici i nadvratnik su robustnije i arhaičnije obrade naspram lunete. Nadvratnik je širi od lunete, pa se pretpostavlja da je luneta imala još jedan element koji je sada zazidan.¹⁷³ Zbog *zrelih romaničkih oblika stanovite rustičnosti*, portal je R. Ivančević datirao u 2. polovicu 13. st., te napominje kako bi se porijeklo trebalo tražiti u Sloveniji.¹⁷⁴ Nadalje, zaključuje kako je prvobitno bila jednobrodna sa tri učahurene apside, pošto je crkva velikog razmjera perimetralnih zidova

Slika 47., Sv. Duh, crkva sv. Duha, južni portal s lunetom

¹⁷³ *ibid.*, 36

¹⁷⁴ Komparativne primjere ne nalazimo u Istri, ali možemo spomenuti portale Kostanjevice i slične. *ibid.*, 37

13,70 x 7,70 m.¹⁷⁵ U razini dovratnika zazidanog sjevernog portala pronađen je ulomak freske s posvetnim križom.

Kasnogotičko svetište slagano je sivim klesancima u pravilnim redovima jednakih visina, a to se nastavlja i na renesansnu sakristiju. Žučkasti vapnenac je poslužio kao kameni okvir gotičkih monofora i pokrovnog konkavnog vijenca trostrane apside. Poligonalno svetište je rastvoreno sa dvije monofore šiljastog zaključka sa bogatim plastičkim trilobijem, a prozori sadrže izvorno ostakljenje crvenog i bezbojnog stakla. Monofore su klesane finom profilacijom detalja mrežišta, dok su okviri prozora radijalno slagani i skošeni prema van. Jugoistočni prozor je zanimljiv zbog motiva *ribljev mjhura*, te je klasičniji u obradi, dok je sjeveroistočni geometričnije perforiran.

Slika 48., Sv. Duh, crkva sv. Duha, jugoistočni gotički prozor   Slika 49., Sjeveroistočni gotički prozor svetišta

Na ugaonim kvadrima apside urezani su klesarski znakovi, među kojima je R. Ivančević prepoznao znak *Majstora iz Kranja* koji je 1526. ostavio pečat na crkvi sv. Jurja u

¹⁷⁵ *ibid.*, 38. R. Ivančević napominje kako bi trebalo dodatno istraživanje: otvaranje sondi na zidovima, jer postoji mogućnost da južni portal nije in situ, te da sjeverna strana možda ima zazidane otvore.

Oprtlju, gdje je bio voditelj gradnje. No, pretpostavlja se kako je glavni majstor gradnje, klesarski pečat urezao nasred nadvratnika ulaza u sakristiju čiji je oblik sličan svastici obojen crvenom bojom. Zanimljivo je kako se upravo na crvenkastom kamenu na vanjštini apside nalazi i glagoljska datacija pregradnje 1500., koju je B. Fučić dešifrirao.¹⁷⁶

Unutrašnjost svetišta je svođena zvjezdasto-rebrastim svodom. Rebra se odupiru u šiljastom, trijumfalnom luku na figuralnim konzolama, dok su rebra u svetištu poduprta službama s figuralnim kapitelima. Figuralne konzole sadrže glave anđela s poprsjem preko kojeg drže razmotani rotulus. Ima ih sveukupno šest koliko i ima službi, dok su konzole sa ljudskim poprsjima na trijumfalnom luku. Ljudska poprsja prate heraldički motivi oklopa na prsima. Svi likovi su obojeni i broncirani, te su iste majstorske kvalitete shematske obrade i različitih dimenzija.¹⁷⁷ Skulptura se nalazi i na svodovlju na dvama središnjim ključevima u kojima se spajaju rebra, dok su ostali ključni kamenovi istaknuti putem heraldičkog znaka ili florealnog motiva.¹⁷⁸ Na istočnom se ključu nalazi reljef poprsja *Boga Oca* unutar glatkog obruba, dok se na zapadnom nalazi *Bogorodica s Djetetom*. Detalji su istaknuti na draperijama Boga i Marije, dok je nagi Krist izduženih udova u njenoj ruci. *Naglašena i nerazmjerna obrada detalja daje glavama groteskni izgled.*¹⁷⁹

Renesansna sakristija je naslonjena na južni dio uz svetište, a slagana je identičnim materijalom i širinom pojasa kao i svetište. Rastvorena je samo jednim pravokutnim prozorom skošenih stranica, dok je svođena bačvastim svodom. Jugozapadni dio nalazi se u zidu poput niše kapele, a svođena je šiljasto-bačvastim svodom. R. Ivančević opisuje sakristiju kao renesansnu, zbog pravilnog prozora smještenog u sredini.

➤ Črnica

Selo Črnica (216 m) nalazi se sjeverozapadno od Buzeta iznad Sv. Duha. Selo je smješteno podno brda Čićarije i prapovijesne spilje Jašmovica, Jačemica ili Jačmica (466 m). Selo je bilo u posjedu kostela Petrapilose, te se spominje 1356. u posjedu akvilejskog patrijarha Nicoloa koji povjerava posjede Isacu Turinu zajedno s drugim utverdama.

---

¹⁷⁶ Usp. *ibid.*, 41-42

¹⁷⁷ Glave jajolikih obrisa, spljoštene modelacije, s naznačenim udubinom poluzatvorenih očiju, ravnog nosa što se stožasto širi, istaknute brade i usnica sa spuštenim krajevima. *ibid.*, 43

¹⁷⁸ Kasnogotičko oblikovanje lista gdje florealni motivi posjeduju *nemirno razvedene obrise i živo modelirane površine*. R. Ivančević uspoređuje sa slovenskim primjerima (Kranj), jer su istarski primjeri dosta mirniji. *ibid.*, 45

¹⁷⁹ *ibid.*, 44

Slika 50., Pogled na Črnicu (dole: groblje s crkvom sv. Lovre; gore: župna crkva sv. Roka)

Crkva sv. Roka je jednobrodna crkva sagrađena je prije 1356., a pregrađena 1556. godine.¹⁸⁰ Smještena je na rubu sela. Kasnogotičko svetište svodeno je križnorebrastim svodom. Crkvu je gradio svećenik Pavao Damijanić što se spominje na nadgrobnoj ploči u crkvi iz 1561.¹⁸¹ Vjerojatno je nedaleki uzor kasnogotičkog svetišta crkve sv. Duha utjecao na ovakvu obnovu.

Grobljanska crkva sv. Lovre je jednobrodna crkva sagrađena prije 1580. i obnovljena u 20. st.¹⁸² nalazi se pod naseljem Črnica. Može se prići sporednom biciklističkom i pješačkom cestom od crkve sv. Roka u naselju. Groblje je ograđeno zidom unutar kojeg se nalazi crkva okružena čempresima. Takva vizura upotpunjuje srednjovjekovni vizualni identitet Črnice. Crkva je više puta obnavljana na što upućuje prigradena preslica uz pročelje crkve, te izduženo svetište. Na srednjovjekovnu crkvu upućuje pregrađeni portal s ertama na zapadnom zidu. Crkva je orijentirana prema jugu. Uz istočni zid se nalazi oltar, čija menza stoji na antičkom nadgrobnom spomeniku koji je bio posvećen Ursuli što svjedoči natpis okrenut prema nasuprotnom oltaru. Na sjeveroistočnom dijelu zida uz svetište, nalazi se ostatak srednjovjekovne tranzene kojoj je sačuvan okvir.

Slika 51., Črnica, crkva sv. Lovre na groblju, pogled sa sjevera

¹⁸⁰ MERLIĆ, 2008, 82. E. Merlić navodi prema djelu M. Bartolića i I. Graha *Crkva u Istri*, 1999.

¹⁸¹ *ibid.*

¹⁸² *ibid.*

Zaključena je lučno, a u središtu se nalazi dijamantni oblik s naknadno ugrađenim vitrajom. Tako uski i zatvoreni prozor s tranzenom upućuje na stariju gradnju, kao i antička spolija oltara, te pregrađeni portal.

Slika 52., Črnica, crkva sv. Lovre sa sjeverozapada

Slika 53., Zazidani zapadni portal

Slika 54., Spolija pod menzom oltara uz istočni zid

Slika 55., Oštećena tranzena na istočnom zidu broda

4.2. Petrapilosa i okolica

Napušteni *Kostel*, kaštel ili dvorac Petrapilosa nekad je bio značajno žarište feudalnog posjeda za vrijeme akvilejskog patrijarhata i mletačkog voditeljstva obitelji Gravisi. U svom posjedu za vrijeme patrijarha kroz 14. st., feud je imao brojne povlastice nad posjedima, mlinovima, a tako i brojnim selima.¹⁸³ Prvi pisani spomen o utvrdi datira u 10.st., odnosno 965., kada je patrijarh Rodoald poklonio utvrdu porečkoj Crkvi. Potom se u 11. st. spominje kao *Ruvin* koju je darovao vojvoda Henrik (kasnije car Henrik II.) akvilejskoj Crkvi 1102. godine. Istarski grof Ulrik II. sa svojom ženom Adelaidom dodjeljuje akvilejskoj crkvi znatan teritorij u Istri, među kojim se spominje i selo *Druvine*. Dokument spominje utvrdu pod nazivom *Ruvin*, a *Rauenstein*, odnosno u latinskim

Slika 56., Petrapilosa, ulaz u dvorište palasa s istočne strane

Slika 57., Pogled na Petrapilosu i plodnu dolinu Bračane

izvorima kao *Petra Pilosa*.¹⁸⁴ Od 13. st. se koristi naziv *Petrapilosa* kada postaje vlasništvom obitelji koja uzima naziv utvrde. Pojava obitelji Petrapilosa se poklapa s trenutkom kada akvilejski patrijarsi postaju istarski markgrofovi,

¹⁸³ Dvanaest sela kostelskog feuda: Čepić, Črnica, Grimalda, Mlun, Nugla, Omošćice, Marčeniĝla, Kodolje, Marčeniĝla, Salež i slovenska Sočerga. KLEN, 1977, 35

¹⁸⁴ VIŠNJIĆ, 2012, 124

a Petrapilose su očito njihovi vazali. Navodi se kako je kaštel utjecao i na upravu Motovuna kada vladaju plemićke obitelji Petrapilosa, te se spominje prvi plemić Vulginus de Petrapilosa 1210. godine.¹⁸⁵

Utvrdna je pod akvilejskoj vlasti sve do 1421. kada pada pod mletački dominij uz posljednje akvilejske posjede u Istri: Oprtalj i Buzet. Akvilejski feudalci od 12. do 15. st. ukazuju na važnost feuda Kostela Petrapilose kojem je pripadao Grožnjan i nedaleko selo Salež uz ostale posjede kao što su sela Nugla i Sočerga.¹⁸⁶ Mlunska visoravan je također pripadala posjedu sa selom Mali Mlun. Nakon što su Mlečani 1422. zauzeli posjed, obitelj Gravisi ga dobiva kao vječni feud 1440. godine.

Budući je Nicolo Gravisi (1396.-1469.) otkrio urotu protiv Mletaka 1439., Mlečani ga nagrađuju s 400 dukata što je bilo dovoljno da kupi posjed Petrapilosu koji je bio tada procijenjen na 150 dukata. Tako su prodali i darovali Gravisiju posjed Petrapilose zbog njegove odanosti Serrenisimi: »... *predali smo Gravisiju ... ozemlje Petrapilosa smješten u Istri s prihodima, berivima, dobitima, zemljištima, pašnjacima, pravima, nadleštivima i sudbenim ovlastima...*«.¹⁸⁷ Uz tu vrijednost feudalnog posjeda, Mlečani su naravno odredili zemljišni porez. Sinovi N. Gravisija podijelili su svoj markizat od 1483., a investirali su i osnivali škole i bratovštine u svojih 12 sela.¹⁸⁸

Zaokruživanje granica posjeda vodi se i kroz 15. st. kada Gravisi gospodare s 12 sela nakon smrti Nikole.¹⁸⁹ Njega naslijeđuju četiri sina prema kojima je kostelski posjed podijeljen na četiri dijela 1483. godine. Seljaci su se potužili neuravnoteženim i nepravednim vladanjem feuda Nikolinih sinova. Feudalni posjed je bio ovisan o radu seljaka što potvrđuju njihova godišnja davanja, a uz poljodjelske radove, okolina je bila bogata i mlinovima, a ipak je Bračana po količini vode najbogatiji pritok Mirne.¹⁹⁰ Gotička utvrda Petrapilosa smještena je na uzvisini vapnenačke klisure (119 m) nad dolinom rječice Bračane.

---

¹⁸⁵ VIŠNJIĆ, 2010, 51-52

¹⁸⁶ KLEN, 1977, 31-3

¹⁸⁷ FLEGO, 2000, 38

¹⁸⁸ Zrenj: škola sv. Jurja, sv. Jerolima, sv. Antuna opata, sv. Roka i Blažene Djevice. Mlun: škola sv. Šimuna. Šalež: škola sv. Mihovila i sv. Jurja. Petrapilosa: bratovština Djevice Marije. *ibid.*, 39

¹⁸⁹ Seljaci su se žalili na nepravedno dijeljenje posjeda i smanjenje vrijednosti gospodarskih proizvoda. Tako su upravo seljaci Malog Mluna pridali tužbu vijeću *Desetorice mudrih* u Veneciji. *Desetina se daje od svih prinosa, izuzev onog što se proizvede na okućnici*. Usp. JAKOVLJEVIĆ, 1998, 235-236

¹⁹⁰ JAKOVLJEVIĆ, 2009, 189. Bračana izvire u Sloveniji, a u podnožju Malog Mluna dolina Bračane se spaja s dolinom Mirne u koju uvire nedaleko Rušnjaka. JAKOVLJEVIĆ, 1997, 166 Lokalitet Rušnjak je danas poznat prema jednom od najstarijih mlinova iz 16. st., a među još starijima se spominje mlin Sv. Stjepan koji je zakopan povodom gradnje Istarskih toplica. Lokaliteti su udaljeni nedaleko od feuda Petrapilose o kojem su ovisili.

➤ Utvrda Petrapilosa

Veduta kaštela je dominantna u ovom kraju zbog sačuvanih zidina palasa, ali i okolnih bedema zapadne kule i ograđenih dvorišta. Izvori gradnje gotičke utvrde na ovom brdu sežu u prapovijesno vrijeme kad je to bila gradina,¹⁹¹ ali naknadnim srednjovjekovnim intervencijama izbrisani su tragovi te etape. J. Višnjić navodi kako je utvrda temeljito obnovljena u 10. st. kad je poklonjena porečkoj crkvi: »Ukoliko bismo prihvatili mišljenje da se ime Ruvin odnosi na ovu utvrdu, njenu gradnju možemo smjestiti u vrijeme 6. ili 7. st. kada je spomenuto rušenje od strane Slavena i barbara«. ¹⁹² Tlocrt utvrde se proteže i prilagođava konfiguraciji terena u smjeru istok – zapad. Glavni prilaz s ulazom uklopljenog u vanjski bedem, nalazio se na zapadnoj strani pod glavnim obrambenim tijelom kule.

Slika 58., Petrapilosa: 1) zapadna kula, 2) palas, 3) vanjski zidovi dvorišta, 4) Sv. Marija Magdalena

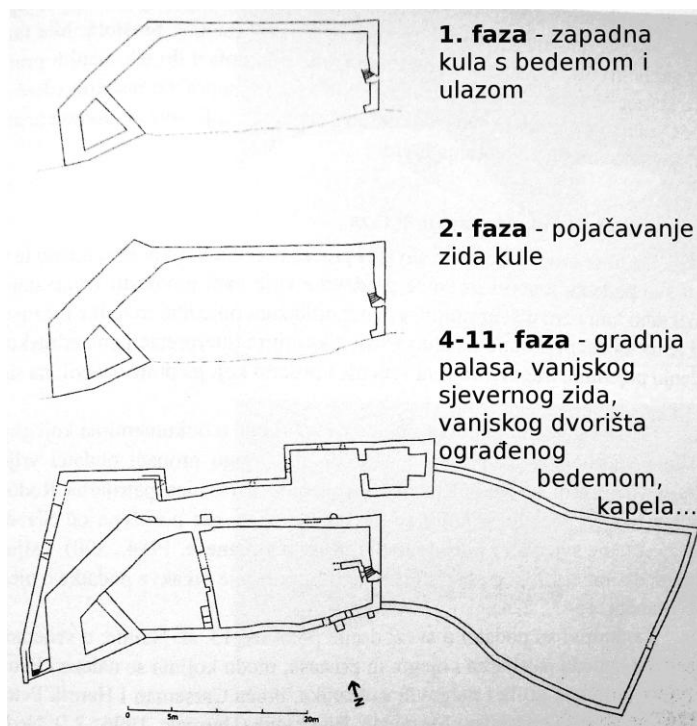

Slika 59., Pogled na dolinu Bračane i osunčani prag Ćićarije (lijevo se nazire krov prekriven škrilama kapele sv. Marije Magdalene)

¹⁹¹ MIHOVILIĆ, 2000., str. 21. K. Mihovilić iznosi podatak gradine prema djelu *I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia* C. De Marchesetti-ja iz 1903. (Trst) čiji je nimalo skroman terenski rad postao osloncem kroz znanstvene radove na temu arheološke topografije Buzeštine Klare Buršić-Matijašić. Njegove bilješke su potvrđene o prapovijesnom podrijetlu prema pronađenim predmetima datiranih u željezno doba.

¹⁹² VIŠNJIĆ, 2010, 70

Prema arhitektonskoj analizi J. Višnjića, utvrda se gradila kroz 11 faza. Prvoj fazi (od 10. ili 11. st.)¹⁹³ pripada dio s glavnom kulom na zapadnom prilaznom djelu koji postaje osnovicom razvoja utvrde, a ujedno je to i najviši dio brežuljka na živnoj stijeni te južni zid tada nije postojao. Sjeverni i istočni zid sada unutrašnjeg dvorišta, građeni su izduljenim pravilnim kvadrima što prema J. Višnjiću upućuje na romaničku gradnju datiranu u 12. st. Druga faza odnosi

Slika 60., Tlocrti faza gradnje utvrde Petrapilosa

se na pojačavanje kule zapadnim i sjeverozapadnim zidom. Zapadna kula je nepravilnog četverokuta visine oko 19 m, dok su zidovi konstruktivno ojačani debljinom od 4 metra. Budući je kula zatvorena u donjoj zoni, J. Višnjić zaključuje kako je kula izričito vršila funkciju obrane s vrha njenih zidina. Prvoj fazi pripadaju zidovi unutrašnjeg dvorišta u kojeg se ulazi ulazom uklopljenog u stijene na istočnoj strani. Uz kulu se razvija rezidencijalna zgrada ili palas od 4. faze koja nastupa polovicom 13. st., odnosno 1285. Naime, te je godine Vikard II. Petrapilosa predao patrijarhu za odštetu kaštel u Saležu, a J. Višnjić navodi kako se taj podatak poklapa i s graditeljskim razvojem *donjona* u Italiji.¹⁹⁴ Takav odnos volumena kule i palasa uvjetovao je širenje gabarita utvrde prema istoku, gdje se formira vanjsko prostrano dvorište ograđeno bedemom sa zaključnim prsobranom / *merlaturom*. Upravo su i najočuvanije visine bedema (oko 20 m) na južnom i istočnom vanjskom bedemu dvorišta.

Palas je četveroetažna zgrada koja se uklopila uokolo zidova kule, a gradnjom južnog zida zatvorio se južni dio. Takvim uklapanjem uz sigurnu kulu, palas je nepravilnog tlocrta te se zgrada diže u visinu dosegnuvši razinu krova s kulom. Gradi se i južni zid koji se proteže na živnoj stijeni te se nastavlja prema bedemu koji se proteže prema vanjskom dvorištu. Kroz portal na istočnom zidu palasa, koji je lučnog zaključka građenog klesancima,

¹⁹³ VIŠNJIĆ, 2010, 70

¹⁹⁴ ... u sjevernoj Italiji tijekom 12. i 13. st. pojavljuje novi element – tzv. donjon, unutar kojeg su smješteni palas i glavna kula, opasane vlastitim bedemom. VIŠNJIĆ, 2010, 62

ulazi se u komunikacijsku zonu portala i stubišta građenih od kamena. Komunikacijski pristup ostvaren je pregradnim zidom koji leži na arkadi dvaju lukova od kojih je sačuvan veći, dok se manji nazire u početnom dijelu. Vjerojatno su komunikacije na gornje katove bile ostvarene i drvenim stubištima, budući se ne može iščitati precizan pristup kretanja katovima. Najzanimljiviji detalj te zone nalazi se uz vrh sjevernog zida palasa, gdje su kamene stube uklopljene unutar debelog zida. Zidovi su rastvoreni na sjevernom i istočnom zidu pravokutnim prozorima *u nišama koje sežu gotovo do poda i kamenim klupama koje se nalaze u njima* te su gotički.¹⁹⁵ Moguće da su postojali i na južnom zidu, ali taj se zid srušio te ostatci leže na padini utvrde.

Od 4. faze grade se i vanjski bedemi, koji zaokružuju fortificirani brijeg kojeg sada čine tijelo kule uz palas u formi donjona, te unutrašnje i vanjsko dvorište. U liniji vanjskog bedema sa sjeverne strane gradi se kapela sv. Marije Magdalene. U tim fazama se pojačavaju zidine kontraforima kako bi se pojačala statika zidina. Između kule i vanjskog bedema smješten je nužnik s kvadratnim otvorom isturenim prema provaliji. Postojanje nužnika potkrijepljuje i činjenicu da je ovaj prilazni, odnosno najizloženiji dio bio konstantno pod budnim očima stražara. Unutar dvorišta postojale su pomoćne zgrade te su bile gospodarske i stambene namjene. Feudalni posjed bio je bogat prihodima seljaka koji su pripadali feudu kaštela. B. Jakovljević navodi kako su podno utvrde nekad ležale obradive površine i pašnjaci što je sada zaraslo bujnim zelenilom. Moguće da o tome svjedoči i manji izlaz na istočnom zidu prema padini.¹⁹⁶

Primjer utvrde Petrapilose trenutno je najbolje istražen objekt na Buzeštini, a i danas se izvode restauratorski i konzervatorski radovi.¹⁹⁷ Da je to plodonosan rad argumentira i asfaltirana cesta 2012. godine prema utvrdi što je olakšalo pristup istraživačima. Podno utvrde nalazi se naselje Opatija nazvano prema nekadašnjem samostanu, a tu se nalazila i crkva sv. Antuna opata koja je danas pregrađena u stambenu kuću. Ta je crkva u srednjem vijeku služila seljacima, budući je kapela sv. Marije Magdalene korištena za potrebe dvora. Dolinu Bračane nekad su krasili i brojni mlinovi koji su upravo bili u posjedu feuda Petrapilose. Najraniju zapisanu riječ o srednjovjekovnim mlinovima ovih krajeva potvrđuje mlin Stopnjak

---

¹⁹⁵ VIŠNJIĆ, 2010, 65

¹⁹⁶ VIŠNJIĆ, 2010, 54

¹⁹⁷ Treba spomenuti i nalaze keramike i numizmatike koji su pomogli datiranju pojedinih faza. Keramika tako potječe iz brončanog doba preko srednjovjekovnih keramičkih ulomaka trbušastih lonaca koji se datiraju u 11. ili početak 12. st. Nalazi razvijenog srednjeg vijeka vezani su za numizmatiku srebrnih denara kao što je mletačkog dužda Malipiera (1178.-1192.) ili denar akvilejskog patrijarha Gregoria di Montelengo (1251.-1269.). U kasno srednjovjekovne nalaze spadaju nalazi glaziranog posuđa s majolikom i mrljasto ukrašenim posudama. Majoličko posuđe s florealnim motivima (*foglie d'ulivo*) pripadaju stilu cvjetne gotike. VIŠNJIĆ, 2012, 142-146

nedaleko od Istarskih toplica koji se spominje u Istarskom razvodu iz 13. st.¹⁹⁸ Danas se najočuvaniji mlin s kraja 15. st. nalazi u Rušnjaku. Istarski razvod spominje komunu Sovinjak i markizat Pietrapilose kao aktivne posjednike mlinova ili vodenica u svom feudu.¹⁹⁹ S. Cerovac navodi kako ih je bilo i više što je dokumentirao novigradski biskup Tomassini 1650. godine. B. Jakovljević navodi kako je istraženo oko šezdesetak mlinova, vodenica.²⁰⁰ Graditeljska baština mlinova trebala je biti prepoznata kao ambijentalna vrijednost u umjetničkoj topografiji te etnografiji Bužeštine, ali industrijalizacija nije pobudila interes za očuvanje njihove vrijednosti.²⁰¹

Slika 61., Petrapilosa, vrh sjevernog zida palasa s kamenim stubama

Slika 62., Petrapilosa, istočni bedem vanjskog dvorišta

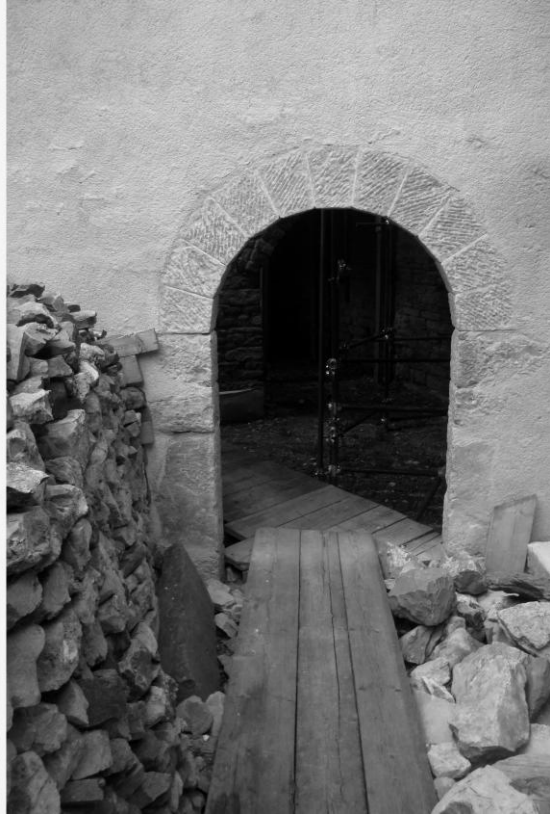
---

¹⁹⁸ CEROVAC, 1977., str. 122

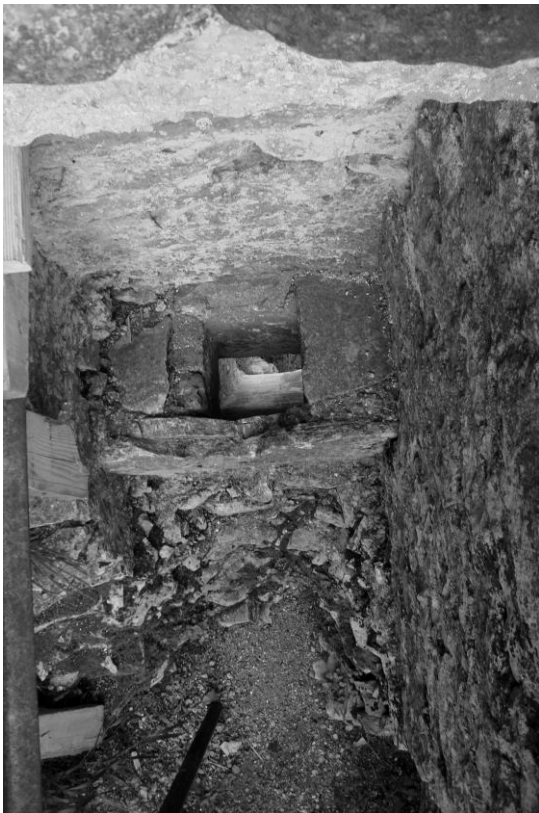
¹⁹⁹ PRODAN, 2004, 334 Sovinjski feudalac Johann de Sasenberg prodaje mlin kojeg dokumentira ugovor iz 1375. kada se mlin Komarnjak prodao općinskom komunu i to crkvi sv. Jurja pod akvieskim patrijarhatom. *ibid.* 336-337

²⁰⁰ JAKOVLJEVIĆ, 2009, 181

²⁰¹ Najstariji mlin *Gradaz* na Mirni spominje se u dokumentu 1483. u posjedu Gravisija, a 1968. otkupio ga je lječilište Istarske toplice na kojem je izgrađen hotelski kompleks kad je zatrpano i staro korito rijeke Mirne. PRODAN, 2004, 340

Slika 63., Petrapilosa, pročelje palasa (lijevo) i djelomično rekonstruirani portal (desno)

Slika 64., Petrapilosa, nužnik između
zapadne kule i vanjskog zida

Slika 65., Petrapilosa, strjelnica sjevernog
zida unutrašnjeg dvorišta

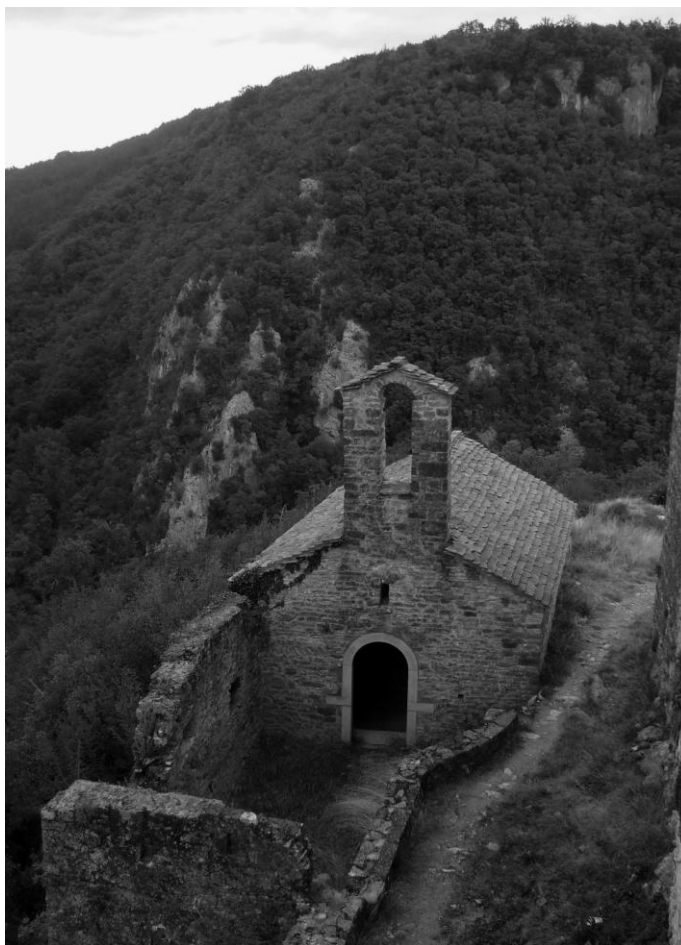

Slika 66., Petrapilosa, ulazna istočna vrata u dvorište palasa s unutrašnje (lijevo) i vanjske strane (desno)

Slika 67., Petrapilosa, pregradni zid ili komunikacijski pristup katovima palasa

Crkva sv. Marije Magdalene nalazi se uz vanjski dio utvrde sjevernog bedema uz strmu liticu. Jednobrodna je romanička građevina pravokutnog tlocrta s upisanom apsidom te se gradnja datira od početka 12. do kraja 13. st., a obnovljena je 2003.²⁰² Funkcijom je služila za plemstvo i vojnike, dok je crkva sv. Antuna opata u Opatiji služila puku. Prema J. Višnjiću pripada 4. fazi gradnje utvrde iz prve polovice 13. st. budući se način zidanja poklapa s palasom, a i inkorporiranost crkve unutar linije bedema dodatno argumentira dataciju. Posljednja služba crkve održana je 1793. godine. Kapela je građena nizanjem nepravilno pravokutnih izduljenih blokova kamena slaganih u horizontalne pojaseve različitih visina,

Slika 68., Petrapilosa, kapela sv. Marije Magdalene

dok su lučni dijelovi preslice i trijumfalnog luka slagani radijalno klesancima. Veći kameni blokovi uočavaju se na južnom i začelnom zidu. Zapadno pročelje je istaknuto visokom preslicom s visokim lučno zaključenim otvorom za zvono, dok se u toj osi nalazi i mali prozorčić nad rekonstruiranim portalom lučnog zaključka. K. Mihovilić navodi kako je sjeverni dio pročelja slagan kamenom u obliku riblje kosti, te kako je oblikovanje apsida izvedeno prema kasnoantičkoj tradiciji i to s ravnim zidom koji je svođen polukalotom.²⁰³ Na južnom i sjevernom dijelu apsida nalaze se zidni ormarići (kustodije), a u lijevom dijelu začelja apsida nalazi se prozorčić. Decentriranost prozora uzrokovana je vanjskim bedemom koji se naslanja na začelje. Na sjevernom zidu se nalaze identični zakošeno ljevkasti prozori koji poput strijelnica zatvaraju prodor svjetlosti. Unutrašnjost tvore i niske kamene klupe na zapadnoj strani kao i dio kamene klupe u južnom zidu apsida. Pod je djelomično sačuvan te je popločen kamenim pločama pravilnog paralelnog niza uz svetišni dio, dok je središnji dio

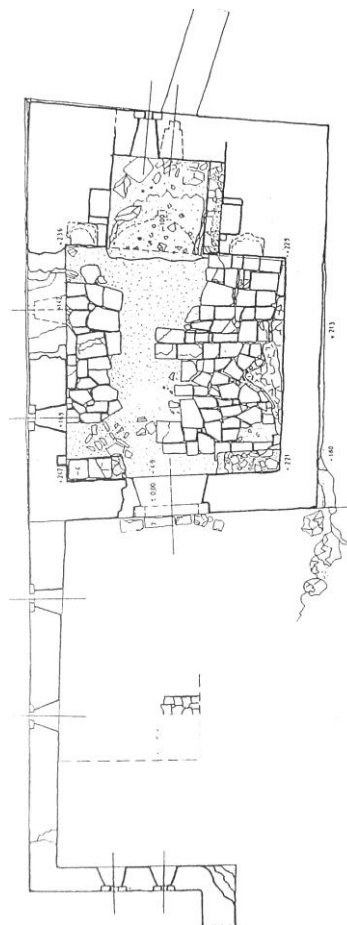
²⁰² MIHOVILIĆ, 2000, 25

²⁰³ *ibid.* K. Mihovilić stilski uspoređuje apsidu s grobljanskom crkvom sv. Stephena u Churu.

popločen poligonalnim, a zapadni je vjerojatno bio zaključen pravilnim nizovima.²⁰⁴ Dvostrešni krov nad otvorenim krovijem je rekonstruiran originalnim kamenim kupama ili škrlama.

Unutrašnjost je bila oslikana što su potvrdila arheološka istraživanja prilikom obnove crkve kada su se brojni fragmenti našli na podu u predprostoru crkve. Ulomci fresaka datiraju se u drugu polovicu 15. st.,²⁰⁵ a svjedoče o talijanskoj tradiciji uklopljenoj u istarsko zlatno doba slikarstva 15. stoljeća. Neki ulomci, poput lica žene s maramom na glavi (Elizabeta iz scene *Navještenja?*), ukazuju na fini prijenos trecentističkog slikarstva iz Bologne. Majstor je kasnogotičkog-protorenesansnog usmjerenja furlansko-venetskog kruga, a rad podsjeća na radionicu slikara Cleregina II., koji je oslikao unutrašnjost crkve sv. Jelene kod Oprtlja, te detalji poput oblika očiju, ukrasa krune i aureola podsjećaju na majstora.²⁰⁶ Zanimljivo je da su urezani i ovdje glagoljaški grafiti iz 15. i 16. st. koji upućuju na aktivnost glagoljaša u Petrapilosi.

Slika 69., Petrapilosa, tlocrt kapele sv. Marije Magdalene

Slika 70., Petrapilosa, kapela sv. Marije Magdalene, sjeverni zid

²⁰⁴ *ibid.*, 23-24

²⁰⁵ KRNJAK, 2001, 29

²⁰⁶ KRNJAK, 2001, 29. Radionica Cleregina djelovala je kroz 15. i 16. st. u Kopru i okolici, a freske su tako mogle nastati oko 1463. kada je N. Gravisi primljen u Koparsko Veliko vijeće. usp., *ibid.*

Slika 71., Lice žene (Elizabeta?), ulomak freske   Slika 72., Koplje i krilo, ulomci freske

Freske su nanese u tankom sloju, a bojane su zemljanim bojama. Slikar vješto prikazuje inkarnat i sjenča tamnim tonovima, a vješto vođenje *proporcionalnosti i jasna estetska sastavnica* upućuje da je to rad furlanskog-venetskog majstora.²⁰⁷ Na brojnim ulomcima nisu se uspjeli utvrditi teme, ali neki fragmenti upućuju na teme kao što je prikaz sv. Jurja koji ubija zmaja što je posvjedočio fragment koplja i krila, ali i drugih elemenata kao što su prizori portreta koji prate prizor iz arhitektonskih kulisa.²⁰⁸

➤ Salež

Selo Salež (Šalež) nalazi se iznad doline rijeke Bračane pod brdom s gradinom Sv. Juraj (422 m), a takvim smještajem pripada *prema nadmorskoj visini među najviša sela Bužeštine*.²⁰⁹ Kaštel Salež se prvi put spominje unutar posjeda obitelji Petrapilose kada ga Vikard II. predaje patrijarhu. Kasnije se spominje se 1356. u posjedu akvilejskog patrijarha Nicoloa koji zajedno s drugim utvrdama povjerava Isacu Turinu. Zatim je od 1440. pao pod feudalni posjed Petrapilose i N. Gravisija.

Selo je nastalo podno gradine, dok se današnja gradina nalazi na nepristupačnom brijegu na kojeg se uspinje prođe li se selo sporednim putom koji je ograđen visokim kamenim blokovima. Već ti visoki kameni blokovi nas dovode u vezu s gradinom na vrhu i oko brijega, pošto se nakon dvjestotinjak metara naziru ostaci gromače i gradine.

²⁰⁷ KRNJAK, 2003, 29

²⁰⁸ *Usp., ibid.*, 33-38. Zanimljivo je da se na grbu obitelji Gravisija nalazi zmaj.

²⁰⁹ JAKOVLJEVIĆ, 1997, 169

Gradina se smjestila na brežuljku koji je jedan od viših u zapadnom dijelu Bužeštine. Položaj je bio primamljiv od davnina,²¹⁰ a vjerojatno se u srednjem vijeku gradi i objekt koji se nalazi na vrhu brda. Slojnice brijega usmjerene dužinom sjever-jug zadale su razvoj drevne gradine.

Koncentričnost terasa gotovo se ne raspoznaje zbog niskog raslinja i drveća, ali zračni snimak potvrđuje o takvoj

Slika 73., Pogled prema brdu Sv. Juraj nad Saležom

Slika 74., Salež, brdo Sv. Juraj s objektom nepoznate namjene (crkva sv. Jurja?)

koje je moglo biti i kasnije naseljavano potvrđuju brojni ostaci kamena, maltera i gromača.²¹²

humanizaciji krajolika. Iako nikakvi elementi ne upućuju na funkciju crkve,²¹¹ pretpostavlja se da je četvrtasta građevina bila crkva sv. Jurja po kojoj je brdo dobilo naziv, a da se radi o naselju

²¹⁰ Spominje je Marchesetti kao gradinu ograđenu dvostrukim zidinama. BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, 2005, 52

²¹¹ BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, 2000, 16-17

²¹² BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, 2000, 17. Mjesna tradicija govori kako je ovdje bilo naselje koje je spaljeno u Napoleonovo doba. *ibid.*

Slika 75., Salež, kuća sa spolijom

4.3. Sovinjak i okolica

➤ Sovinjak

Naselje Sovinjak smješteno je na visinskom platou brijega (280 m)²¹³ udaljenog 8 km zapadno od Buzeta nad srednjim tokom Mirne, koja vijuga prema zapadu prelazeći u srednji tok između Sovinjštine i Mlunske visoravni prema Istarskim toplicama. Kao feudalni kaštel spominje se 1195. kada se utvrđuju granice posjeda između Sovinjaka s Vrhom i Buzeta koji su bili pod akvilejskim patrijarhatom.²¹⁴ Sovinjak je sredinom 13. st. pod vlašću Pazinske grofovije koja je tada bila pod akvilejskim vodstvom. Oton, vazal goričkih grofova, vodio je sovinjskim feudom od 1277. godine. Od sredine 14. st. kašteli su pripali Pazinskoj grofoviji u dolini Raše (Lupoglav, Boljun, Paz), te unutrašnjosti (Sovinjak, Račice, Momjan).²¹⁵ Istarski razvod potvrđuje Sovinjak kao gravitacijski položaj Sovinjštine i sela, ali i obližnjeg Vrha. Od 1508. (Combraiska liga), Sovinjak postaje mletački posjed kada ulazi u sustav Rašporskog kapetanata.

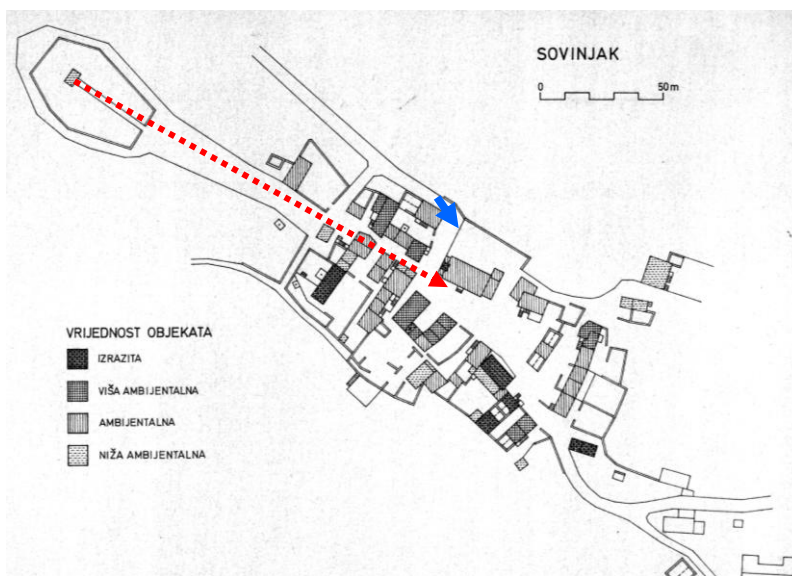
²¹³ Sovinjak je smješten na brežuljku, dok se sovinjski Pračanski plato uzdiže na vapnenačkoj podlozi. Vapnenačke i flišne morfologija tla uvjetuju i na ovom području protok ponornica, potoka, te je tako uvjetovana erozivnost tla. Novovjekovna depopulacija uzrokovala je obnovu pokrovnog tla koji je vegetacijom ojačao padine i tako smanjio sve učestaliji problem flišnog istarskog pojasa. Usp. PRODAN, 2004, 328-329

²¹⁴ Usp. PRODAN, 2004, 327

²¹⁵ MISIUDA, 1987, 131

○ **Fortifikacija**

Kaštel je bio smješten na današnjem groblju na vrhu brijega, a cestom od groblja formiralo se naselje prema zaravni. Stambeni nizovi bili su opasani bedemom tek u 15. st., nakon što je kaštel izgubio funkciju. Sovinjak se branio i tijekom 17. st. za vrijeme

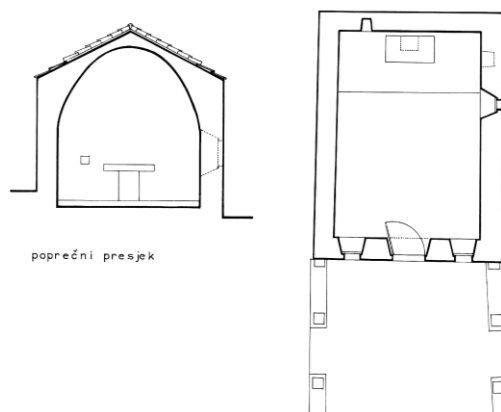

Slika 76., Plan Sovinjaka s naznačenim smjerom razvoja od kaštela (sadašnje groblje) i nekadašnjim ulazom na zapadu

Uskočkih ratova kada su mnoga sela i gradovi Bužeštine spaljivani i rušeni. Urbanizam Sovinjaka se razvijao uz središnju cestu zaključenu trgom u središtu s crkvom sv. Jurja obnovljenoj u 20. st. s renesansnim kampanilom *akvilejskog tipa*²¹⁶ pred pročeljem na kojem je glagoljski natpis iz 1557. godine. Uzdužnu komunikacijsku os flankiraju stambeni nizovi, a nekad su i gradska vrata postojala na toj aksi s istočnim ulazom. Pretpostavlja se postojanje ulaznih vratiju na prilaznoj cesti sa zapada (▶).²¹⁷ Tijekom 17. st. urbanizira se srednjovjekovna struktura grada gradnjom fontika 1647. nasuprot župne crkve, a otad se pregrađuju i kuće.

○ **Sakralna arhitektura**

Kapela sv. Roka je kasnogotička jednobrodna građevina sa šiljasto-bačvastim svodom sagrađena početkom 16. st.,²¹⁸ a lopica je nadograđena pred pročeljem u 17. st. Kapela se nalazi uz prilaznu cestu na istoku te tako hagiopografski argumentira titular sv. Roka, kojem se zavjetuju crkve uz prilazni put pred ulazom u grad. Građena je klesancima sлаганиh u pravilne redove. Interijer ukrašavaju manirističke

Slika 77., Sovinjak, kapela sv. Roka, poprečni presjek i tlocrt

²¹⁶ HORVAT LEVAJ, 1988, 230. ... jedan od najranijih zvonika u Istri nastalih po uzoru na akvilejski toranj... *ibid.*

²¹⁷ *ibid.*, 231

²¹⁸ MISIUDA, 1987, 135

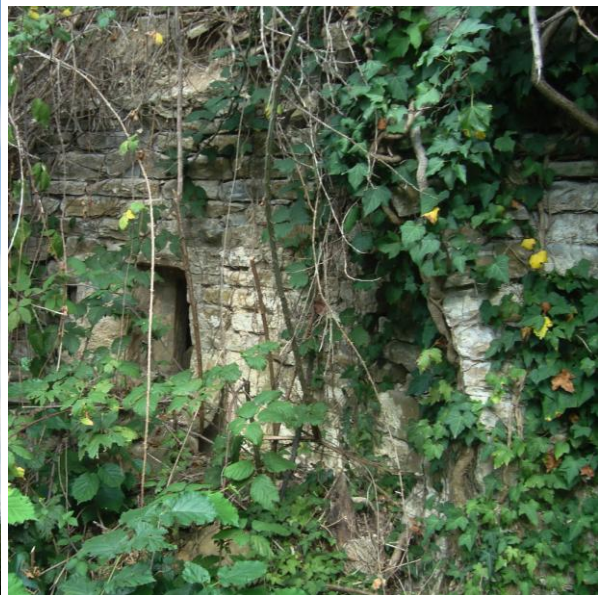
freske koje je 1571. oslikao *Domenicus Utinensis* (Dominik iz Udina).²¹⁹ Svođenje šiljasto-bačvastim svodom uvjetovalo je izraženiju vertikalnost prostora koji je u cijelosti oslikan.

➤ Sovinjska Brda

Crkva sv. Martina smještena uz njivu te tako zapuštena u raslinju leži podno sela te joj se prilazi sporednom cestom. Jednobrodna je i orijentirana crkva s upisanom apsidom te preslicom na pročelju. Slagana je horizontalnim nizovima različitih veličina kamena. Posred apside nalazi se uski prozor uokviren ertama. Apsida je bila presvođena kalotom čiji se vrh nije sačuvao. Preslica se ne može analizirati s obzirom da je zaraštena bršljanom, a cijelom zdanju prijeti urušavanje zbog trnovitog raslinja unutar crkve.²²⁰ Crkva je smještena uz njivu, a i pod privatnim je vlasništvom. Prepuštena je propadanju upravo zbog nepozornosti vlasnika. Zide je zidano raznovrsnim kamenjem slagano u horizontalne nizove. Veći kameni blokovi su umetnuti u kutove, budući su zidovi od laporastog kamena. Vjerojatno je građena kroz 14. ili 15. st. Njena vrijednost upotpunjuje crkve jednobrodnog pravokutnog tlocrta s upisanom apsidom što je značajka mnogih crkava Bužeštine.

Slika 78., Sovinjska Brda, crkva sv. Martina, pogled sa jugozapada

Slika 79., Crkva sv. Martina, detalj apside

²¹⁹ FUČIĆ, 1999, 45

²²⁰ Urušavanje je najdrastičnije na južnom zidu koji je nagnut. Statika je ugrožena zbog raslinja koje se penje uz zid, a i korijenje pomiče temelje.

4.4. Vrh i okolica

➤ Vrh

Selo zbijenog tipa je smješteno na najvišoj koti Vrhuvštine (395 m), po čemu je i dobilo naziv Vrh. Vrhuvština se nalazi povrh padine koja se preko brežuljaka spušta južno prema akumulacijskom jezeru Butoniga u koje se slijevaju brojne ponornice. Prvi izvori spominju Vrh 1195., a kao župa navodi se od 1231.²²¹ Kroz srednji vijek je bio pod akvilejskim patrijarhatom, što arhivski dokumentira Istarski razvod (1275-1395.), gdje se spominje kao *Verch*. Tada je zabilježen prema vlasniku Albrechtu, koji je bio vazal nakon što je utvrđena granica u Istri što svjedoči dokument iz 1325. godine.²²² Od druge polovice 14. st., Vrh je u vlasništvu sovinjskog feuda, koji se nalazio u posjedu Pazinske grofovije. Tek u 16. st. (1508.-1509.) nakon rata s Austrijom, Mletačka Republika utvrđuje vlast putem Rašporskog kapetanata iz Buzeta.

Slika 80., Plan naselja Vrh

○ *Fortifikacija i stambena arhitektura*

Vrh je kao srednjovjekovna urbana cjelina naselja izveden nizovima stambenih kuća s dvorištima.²²³ S obzirom da nizovi nisu bili ograđeni bedemima, kuće su poslužile kao obrambeni zidovi fortificiranog naselja te se naslanjaju i nižu zajedničkim zidovima. Navodi se kako je

Slika 81., Vrh, zapadni nizovi kuća

sredinom naselja tekla ulica s lučno zaključenim vratima.²²⁴ Zanimljivo je da unutar tkiva ruraliziranog naselja nije bilo crkve, budući je župna crkva Uznesenja Marijina smještena

²²¹ BERTOŠA, 2011, 35

²²² Pitanja oko granice su potpisali akvilejski patrijarh Raimondo della Torre, Venecija i knez Albrecht II. Ilijim je dokumentom utvrđena granica Istre. Usp. BERTOŠA, 2011, 36

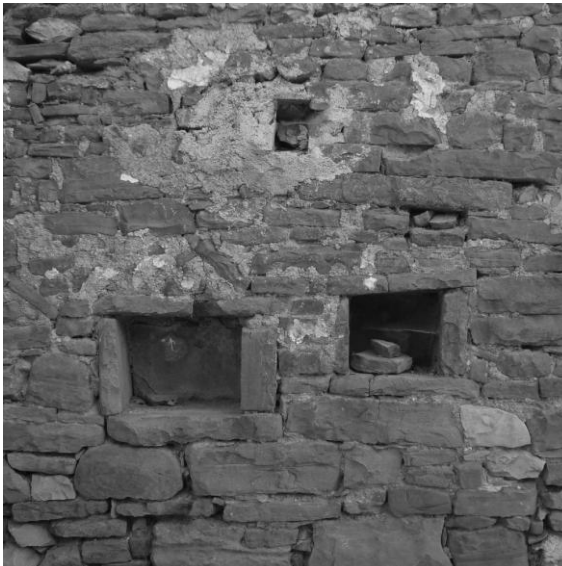
²²³ Stambeno-gospodarski sklopovi ili korte. usp. HORVAT LEVAJ, 1988, 232

²²⁴ CVITANOVIĆ, 1994, 22

pred samim ulazom. Izvan naselja smještena je i crkva sv. Antuna opata koja je potpuno srušena i obnovljena oko 1900. godine. No, datum kasnosrednjovjekovne gradnje argumentira oštećeni glagoljski natpis iz 1463., koji spominje gradnju bratovštinske crkve s upraviteljima i *farmanima*²²⁵ Tomaša Vobinića, Marka i Stipana uz ime graditelja Benka iz Sočerge.²²⁶

Slika 82., Vrh, detalj kuće

Slika 83., Vrh, detalj kuće s kamenim ormarićima

Slika 84., Vrh, detalj kuće

²²⁵ Farman ili župnik.

²²⁶ *usp. FUČIĆ, 1991, 145-147. Majstor Benko iz Sočerge gradio je zvonik u Predloki 1461., a 1463. klesao je dvije kamene kustodije za župne crkve u Vrhu i Predloki. ibid., 147*

Slika 85., Vrh, župna crkva Uznesenja Marijina, kustodija Benka iz Sočerge

Kustodija Benka iz Sočerge. Crkva Uznesenja Marijina sadrži kamenu kustodiju koju je izradio majstor Benko iz Sočerge. Danas se nalazi s unutrašnje strane pročelja nakon što je B. Fučić skinuo 1949. s pročelja crkve, gdje je ploča bila uzidana i prežbukana u tavanski prozor.²²⁷ Budući je kustodija poslužila kao tavanski prozor, zidari su probili nišu kustodije.²²⁸ Trokutno zaključen vrh pravokutne kamene ploče u reljefu prikazuje stojeće likove odijeljene u dva niza s poprsjem boga oca na vrhu. Gornji red prikazuje uskrslog Krista i anđele u šiljasto zaključenim nišama dekorirane florealnim motivima. Takav detalj upućuje na prijenos venecijanske kićene gotike što naglašava V. Ekl za kustodije iz 15. st. u Istri.²²⁹ Donji red s otvorom kustodije, kojeg flankiraju likovi Marije i Marije Magdalene, pokazuje iste karakteristike kao i likovi s gornjeg dijela. Izvedeni su stilizirano u frontalnom položaju tijela. Ukrasni motivi su stilizirani, a reljef je *komponiran po uzoru poliptiha kasne mletačke gotike*.²³⁰ Uzduž ruba teče glagoljski natpis koji kustodiju datira u 1463. god. uz spomenutog majstora Benka. Majstor Benko sličan je rad izveo za crkvu sv. Ivana u slovenskoj Predloki.

➤ Marčenegla

Slika 86., Pogled na Marčeneglu podno Vrhha prema jezeru Butoniga

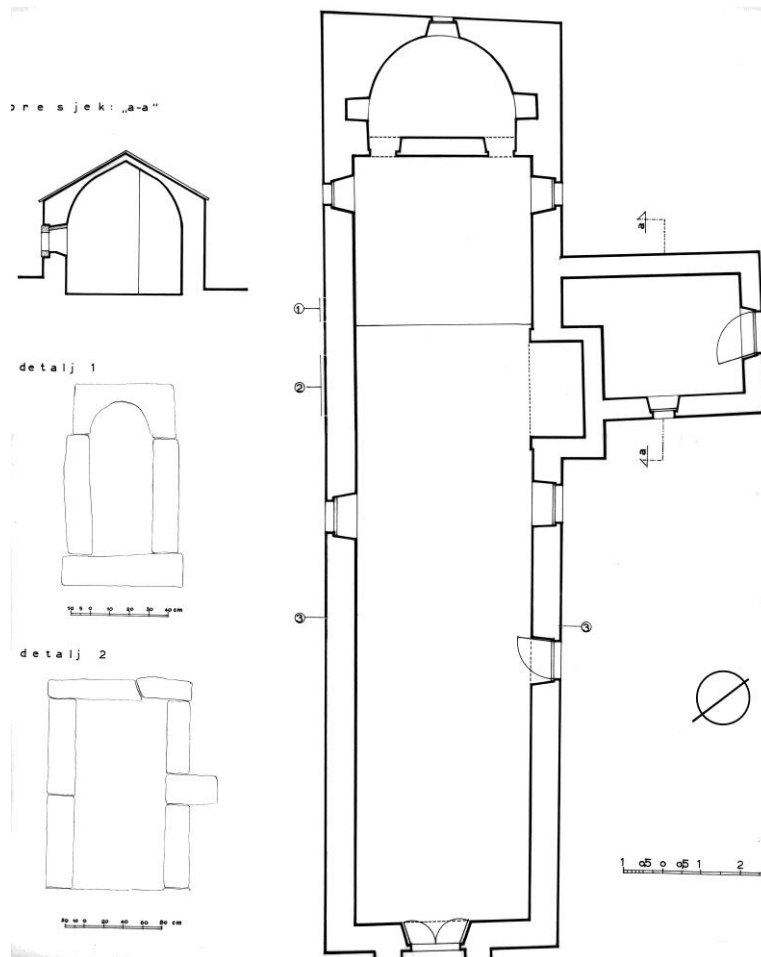
²²⁷ Nakon Tridentskog koncila, funkcija kustodija postaje zanemarena, pa se zbog tog uklonila iz uporabe. PERŠIĆ, 1986, 99

²²⁸ FUČIĆ, 1992, 95. Nakon Tridentinuma gube funkciju, a nekad se euharistija čuvala u kustodijama. *ibid.*

²²⁹ EKL, 1982, 17

²³⁰ FUČIĆ, 1988, 99

Crkva sv. Petra je jednobrodna građevina s upisanom apsidom koja je kasnije pregrađena, odnosno produžena prema zapadu. Smještena je izvan sela na groblju cestom prema selu Medveje. Na jugoistočnom dijelu nalazi se prostorija koja je presvođena šiljastobačvastim svodom, a na srednjovjekovni datum ukazuje i portal. Nasuprot tog dijela, na sjevernom zidu crkve nalaze se pregrađeni portal i prozor s ertama od kojih je nadvratna udubljena lukom.

Slika 87., Marčenegla, tlocrt crkve sv. Petra

Slika 88., Marčenegla, crkva sv. Jelene, zapadno pročelje

Crkva sv. Jelene nalazi se u naselju na osamljenom brežuljku kojeg okružuju oranice. Nalazi se iznad ceste koja prolazi kroz selo, a prilazi joj se sporednim brdskim putom. Jednobrodna je crkva s preslicom na pročelju s dva lučno zaključena otvora neujednačene širine. Građena je klesancima slaganih u horizontalne nizove različitih visina.

4.5. Hum i okolica

➤ Hum

Naselje Hum nalazi se jugoistočno od Buzeta nad izvorištem rijeke Mirne. Spominje se pod imenom *castrum Cholm* 1102. godine u ispravi kojom Ulrik II. daruje posjede akvilejskom patrijarhu u čijem će crkvenom posjedu biti sve do 1412. Kasnije se spominje kao talijanski Colmo. Upravo i veza s akvilejskim krugom pojašnjava kvalitetu romaničkog fresko ciklusa u grobljanskoj crkvi sv. Jeronima iz 12. i 13. st. izvan utvrđenog grada. Kao i crkveno bogoslužje u Roču, Hum se koristio glagoljskim pismom.²³¹ B. Fučić je potvrdio glagoljske grafite sv. Jeronima među starije izvore glagoljske pismenosti u Istri datirane u 12. st.²³² Tako je drevni značaj glagoljske vitalnosti označen spomenikom *Aleja glagoljaša*,²³³ koja počinje prilaznom cestom prema Humu ispod Roča. Razvoj grada kakvog danas zatječemo razvijao se od 12. do 15. st. kada je formiran trg i ulice.²³⁴ Najzanimljivije je to što se rast grada zaustavio unutar ranosrednjovjekovnog limesa zidina. Stagniranje razvoja grada započinje kada Mlečani zauzimaju grad kao selo (*villae*) 1412., a ubrzo se obnavljaju zidine 1421. godine. Novovjekovni zamah gradnje pojavljuje se tijekom 16. st. tek što je završio Combraiski rat, a ratna nepravda harala je i tijekom Uskočkih ratova u 17. st.

Slika 89., Veduta Huma, pogled s groblja sa zapada

²³¹ Ostaci glagoljskog misala iz 13-14. st., glagoljski brevijar iz 15. st., ali i kasniji izvori župnih i matičnih knjiga svjedoče uporabu glagoljice sve do pol. 17. st. kada se pišu latinicom na talijanskom jeziku. VLAHOV, 1998, 161

²³² Branko Fučić, *Glagoljski natpisi*, JAZU, Zagreb, 1982.

²³³ Aleja glagoljaša je spomenik nastao 1970ih i dugačak je 7 km.

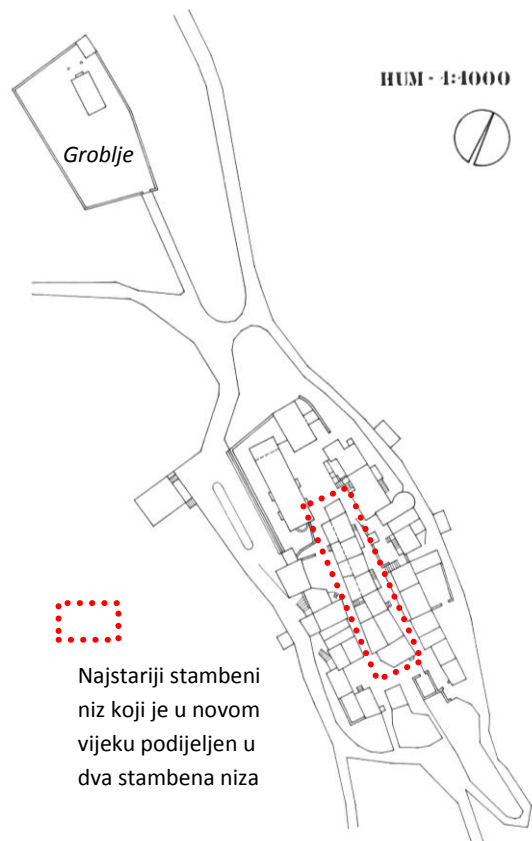
²³⁴ HORVAT LEVAJ, 1986b, 63

Gradić je vrijedna cjelina srednjovjekovnog urbanizma čiji je nukleus bio kaštel ispod kojeg se razvijalo podgrađe pravilnom organizacijom linearne strukture triju nizova kuća.²³⁵ Nizovi tvore dvije ulice kamenog popločenja, a takva je prostorna organizacija proistekla iz razvoja podgrađa pod kaštelom. Prilazi mu se zapadnom stranom uz južni zid gdje se nalazi glavni ulaz, ali postoje i sporedni na sjevernom i istočnom bedemu. Središte Huma je trg na kojem se nalazi romaničko-gotički zvonik uz gradska vrata poblje klasicističkoj crkvi nasuprot renesansne lože i pregrađenog fontika. Pred tom crkvom uz sam rub trga bila je smještena manja crkva sagrađena 1609. nad srednjovjekovnom crkvom koju spominje apostolska vizitacija Valiera.²³⁶ Novija crkva s početka 19. st. povećala je srednjovjekovni trg budući da se povukla prema višem dijelu brijega. No, zato se srednjovjekovni, južni zid srušio te se izgradio novi zid izvan linije zvonika kako bi se oslobodio ophod crkve s južne strane.²³⁷

o Fortifikacija i javna arhitektura

Kaštel u Humu nalazio se na zapadnom dijelu uzvišenog dijela brijega koji čine žive stijene. Stijene su poslužile kao substruktura gradnje temelja sjevernog, zapadnog i južnog zida. Nije jasna namjena kaštela, ali najvjerojatnije je bio feudalno sjedište.²³⁸ Veći dio kaštela danas zauzima župna crkva s početka 19. st. Crkva je građena kamenjem od ostataka kaštela, koji se gradio tijekom franačke vladavine oko 1040. godine kad je Istra postala zasebnom markom za vrijeme markizata Ulrika I.²³⁹ Funkciju utvrde ne gubi i u stoljećima mletačkog posjeda (1412.-1797.) kada pravokutni prsten bedema zaključuju na sjevernim dijelovima renesansnim kulama i stanovitom pregradnjom gradskih vrata uz zvonik na jugu. Tako označen perimetar bedema ograničio je širenje grada izvan korpusa, a nastajale su samo

Slika 90.. Plan naselja Hum

Najstariji stambeni niz koji je u novom vijeku podijeljen u dva stambena niza

²³⁵ *ibid.*, 41

²³⁶ HORVAT LEVAJ, 1986b, 44

²³⁷ *ibid.*, 63. ... smanjeno je isticanje volumena zvonika, ali je sačuvan raniji dojam utvrđenog grada.

²³⁸ *ibid.*, 45. Vazal akvilejskog patrijarha u sjedištu feudalca na što upućuju freske u Sv. Jerolimu.

²³⁹ *ibid.*, 41. Prvi istarski markgrof Ulrich I. obnavlja stare i podiže niz novih pograničnih kaštela. Prema E. Klebelu i djelu *Über die Städte Istriens*.

adicije kao spomenuta ulazna vrata ili renesansne kule uz objekt koji se naslanja na sjevernom zidu. Najstariji dio predmletačkih zidina (prije 1412.) je ranoromanički bedem građen sitnim i poluobrađenim kvadrima od 11. st. Sačuvani ostatci utvrđeni su u donjem dijelu ulazne fasade zvonika.²⁴⁰ Način slaganja većim i pravilnim klesancima ukazuje na romanički stil 12. i 13. st., dok se gradnja zida izduženijih kamenih kvadara gradi tijekom 14. i početkom 15. st. u gotičkom stilu.²⁴¹ Gradska vrata uklopljena su u strukturu bedema i zvonika 1562. godine. Najbolje očuvan bedem srednjovjekovne fortifikacije je romaničko-gotički bedem građen na živoj stijeni s južne strane iza gradskih vrata. Zapadni bedem pred gradom je sačuvao srednjovjekovnu strukturu, a na njega se na sjeverozapadu nadogradila u 16. st. polukružna kula.²⁴²

Trg se nalazi tik uz glavna gradska vrata pred crkvom i uz zvonik, a takav stisnuti položaj uvjetovao je formu trapezoidnog oblika ljevkastog tlocrta. Time pripada tipu spontano nastalih, organsko prilagođenih srednjovjekovnih trgova.²⁴³ Popločen je kamenom, a smjernice putova su prilagođene okolnim ulicama i objektima kao što je fortifikacijska kuća uz gradska vrata koja je sačuvala pravokutnu strijelnicu. Kuća funkcijom tako potvrđuje zaštitu prethodnog srednjovjekovnog ulaza.²⁴⁴ Trg se tijekom renesanse (kroz 16. i 17. st.) upotpunjuje javnim zgradama kao što je fontik, gradska loža i *propugnaku*²⁴⁵ ili gradska vrata. Gradska vrata su izgrađena uz stari srednjovjekovni zid, a navedeni objekti su adaptacije srednjovjekovnih kuća s najviše intervencija na fasadama prema trgu zbog reprezentativnosti.

Slika 91., Hum, zvonik-toranj

Zvonik-toranj je pravokutnog tlocrta građen od velikih klesanih kvadara kroz 14. i 15. st., iako nosi glagoljski natpis iz 1552. koji

²⁴⁰ *ibid.*, 44

²⁴¹ *ibid.*, 50

²⁴² *ibid.*, 58

²⁴³ *ibid.*, 47 *Osnovni tlocrtni oblik zadobio je već u razdoblju od 13. do 14. st. ibid.*, 48

²⁴⁴ HORVAT LEVAJ, 1986b, 58

²⁴⁵ Propugnaku ili dvostruka vrata. *ibid.*, 48

je naknadno prigraden kad su se uz zvonik izgradila ulazna vrata. Romaničko-gotički zvonik nekada se nalazio izvan zida štiteći gradska vrata na južnom dijelu utvrde. Jedini cjelovito srednjovjekovni zvonik Bužeštine jedan je od najmonumentalnijih u Istri. Zvonik je nekada stajao s vanjske strane južnog zida i slobodnostojeći je, dakle kampanil. Četiri elevacije zvonika naglašene su pri vrhu biforama i obrambenim kruništem (*merlaturom*), dok su ostale elevacije zatvorene i razdijeljene oblim kamenim vijencima. Prva elevacija je najviša i najzatvorenija jer je baza, dok su ostale elevacije iste visine. Zadnje dvije elevacije, rastvorene su sa sve četiri strane biforama, osim jedne strane koja je pregrađena zbog ugrađenog sata. Zaključni piramidalni krov naknadno je izgrađen na korpusu merlature ili prsobrana sлагanog trokutasto klesanim zaključcima (*ghibelinsko krunište*).

Humski zvonik nosi romanička obilježja zbog masivnosti, visine i romaničkih bifora na posljednjim katovima. Gotička obilježja su u obradi fino klesanog kamena sлагanih redovima iste visine, ali i plastička raščlanjenost kordonskim vijencem, te ghibelinskim kruništem. Toranj je bio zamišljen bez piramidalnog krova, pa je tako izvorni koncept još više tumačio obrambenu funkciju poput zvonika-kule u Motovunu. Možemo ga zamisliti kao zvonik-kulu isturenu iz bedema pred ulazom. Monumentalnošću je sigurno komparirao u skladu sa nesačuvanim kaštelom. U takvom odnosu pažljivo obrađenih kamenih klesanaca i monumentalnih bifora građen je prema dobro vođenom planu nepoznatog majstora. Zvonik je vjerojatno građen u odnosu na crkvu, pa je moguće da je i prethodna crkva bila orijentirana prema istoku kao i današnja. Dakle, nukleus kaštela definirao je veliku površinu zapadnog dijela pred ulazom i trgom, pa je time ograničio i orijentiranje nekadašnje crkve prema zapadu. Crkva je vjerojatno bila orijentirana prema trgu ispred kojeg se održavao život male komune. Zvonik je mogao biti postavljen uz svetišnu stranu, kao što je rijetki slučaj sa romaničkim zvonikom iz 13. st. crkve sv. Jurja kod Završja, gdje je zvonik građen nad bočnom apsidom. Takav prijenos utjecaja došao je iz južne Njemačke, Koruške i Slovenije odakle je mogao biti feudalni posjednik.²⁴⁶

○ ***Stambena arhitektura***

Stambeni nizovi paralelnih komunikacija u dva niza, izgrađeni su s obzirom na smještaj nekadašnjeg kaštela na zapadnom, zaravnjenom dijelu utvrđenja od kojeg se razvilo podgrađe sa ulicama skošenog terena, te se takva osnovna organizacija razvija od 11. i 12.

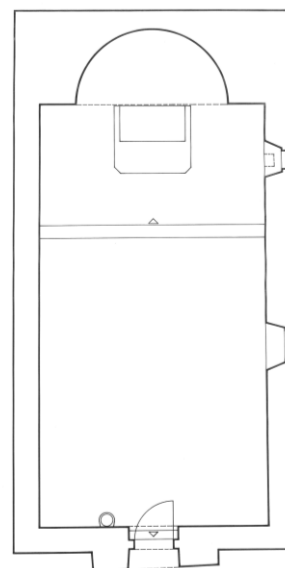
²⁴⁶ Iako zvonik sv. Jurja nije kampanil, treba ga spomenuti kako bi se proširila slika o pluralnosti arhitektonskih oblika u Istri. Njegov smještaj nad južnom apsidom govori o mogućoj ulozi obilježavanja relikvije. DEMONJA, 1993, 24. Moguće da je feudalni posjednik u Humu utjecao na gradnju zvonika kojeg D. Demonja ne spominje u pregledu tipologije romaničkih zvonika u Istri.

st.²⁴⁷ Srednjovjekove kuće nisu u cjelini sačuvane, ali parcelacija u nizu i pojedini arhitektonski elementi ukazuju na stariju strukturu.

Njihov rast je tako bio omogućen samo u visinu jednostavnim rješenjem *vertikalne adicije jednoćelijskog prostora*.²⁴⁸ Tijekom 18. st. pregrađuju se kuće u srednjem i južnom nizu.²⁴⁹ Strukture zidova nam pak pokazuju srednjovjekovni tip zidanja kamenim kvadrirama. Arhitektonska plastika erti prozora i vrata još slikovitijim jezikom argumentiraju kamenu svijet srednjovjekovnog grada. Najteže čitljive elemente nalazimo u jugoistočnom i sjeveroistočnom dijelu, gdje su kuće pregrađene, ali i porušene. Srednjovjekovne kuće dobivaju često nove i veće prozore pravilno klesanih erti. Tako se formira i treći stambeni niz uz sjeverni bedem i kuće se grade izvan i unutar zida. Niz je visinom istaknutiji od dvaju srednjovjekovnih nizova budući se nalazi na povišenijem tlu.²⁵⁰

o *Sakralna arhitektura*

Kapela sv. Jeronima nalazi se na uzvišenom platou groblja pred utvrdom Huma. Potječe gradnjom iz 12. st. te je tlocrtom, kao jednobrodna crkva s upisanom apsidom nadsvođenom kalotom, najraniji takav primjer u sjevernoj Istri. Građena je od pravilno klesanih kvadara na čije se zidove nastavlja dvoslivni krov. Način gradnje pažljivim zidanjem pravilnim klesancima ukazuje na monumentalnost što je postalo uzorom od lokalne važnosti. Pročelje je istaknuto ulazom lučno zaključenog portala u čijoj se osi nalazi gotička preslica povrh pročelja s lopicom. Širi lokalni utjecaj nije zaključiv samo kroz lokalne značajke preslice, već je i tlocrtom utjecala na gradnju mnogih crkava sjeverne Istre. Lopica je dograđena u 16. st. o čijoj dogradnji svjedoči glagoljski natpis na pročelju iz 1537. god. Pop Šimun Greblo iz Roča zapisao je grafit na freski s južnog zida, a urezao ga je 1516. god. što svjedoči o datumu posvećenja crkvi.

Slika 92., Hum, kapela sv. Jeronima, tlocrt

²⁴⁷ HORVAT LEVAJ, 1988, 223

²⁴⁸ HORVAT LEVAJ, 1986b, 50

²⁴⁹ *ibid.*, 60

²⁵⁰ *ibid.*, 61

Unutrašnjost je oslikana freskama u drugoj polovici 12. st. izvedenih u bizantsko-romaničkom stilu (*bizantizam srednje epohe*²⁵¹) pod utjecajem akvilejskog kruga koji svjedoči o ulozi patrijarhalnog feuda, a time su i najstarije freske na Buzeštini. Danas su freske oštećene, ali se mogu razaznati pojedine teme. Teme fresaka su kristološki ciklus u gornjem dijelu sjevernog zida koji je najviše oštećen na sjeverozapadnoj strani uz portal. B. Fučić je pretpostavio na temelju fragmenata da se radi o *Posljednjoj večeri* i *Judinom poljupcu*, dok sačuvanije freske prikazuju *Sv. Antuna opata*²⁵² te *Skidanje s križa* i *Polaganje u grob* ispod kojeg se nalazi *Mučeništvo sv. Lovre*.²⁵³ *Raspeće* je romaničko po tipu, a bizantsko po načinu slikanja mrtvog tijela raspetog Krista,²⁵⁴ a probijene noge čavlima također pripada bizantskoj ikonografiji, kao što je i na *Skidanju s križa*, gdje Nikodem vadi čavao iz Kristove ruke.²⁵⁵ Freske su odvojene bordurama, a posebno su uočljiva bogata razrada florealnih motiva na trijumfalnom luku apsida, gdje su najočuvanije freske prikazom *Navještenja*. Na lijevoj strani se nalazi anđeo s lepršavim pokretom i draperijom, dok je na desnoj strani Marija koja sjedi na stolici. U apsidi se nalaze fragmenti naslikane bordure, dok se na južnom zidu nalazi *Pohodjenje* s fragmentom Elizabetina tijela uz apsidu te se tako nadovezuje ikonografski prema *Navještenju*. Osim fresaka, zabilježeni su i urezani glagoljaški grafiti od 12. do 16. st. Freske su iskaz kvalitetne ruke slikara koji je izvukao *smisao za velike forme, plastičnost, linearnost, skladnost pokreta i stavova likova i njihove međusobne odnose u prostoru oslikanih polja* crvenim i oker bojama.²⁵⁶ B. Fučić navodi kako je gornji sloj kristološkog ciklusa izveden u više slojeva premaza pri postizanju efekta ljubičaste tako što je crvenom prekrpio plavi premaz boje, dok je donji sloj (*Mučenje sv. Lovre*) izveden jednim slojem s istaknutom crvenom bojom. Prema sceni sa sv. Lovrom pretpostavlja se srednjovjekovni titular crkve, dok je sadašnji titular vjerojatno dobio tijekom 16. st. u skladu humanističke misli povezane sa sv. Jeronimom.

---

²⁵¹ FUČIĆ, 1963, 16. *Humski anonim apsorpira slikarske pouke iz prve ruke, vjerojatno iz bizantinskih minijatura. Tada je ostvaren puni zamah radionica koje su radile mozaike u Torcellu, u mletačkom sv. Marku, tršćanskom sv. Justu i freske u kripti akvilejske bazilike. ibid.*

²⁵² Freska je nastala kasnije u 16. st., 1529., te je prekrila stari sloj. Freska je slikana s likom Antuna opata unutar bordure, a nastala je kao jeftiniji nadomjestak za skuplji oltarni retabl. FUČIĆ, 1992, 94

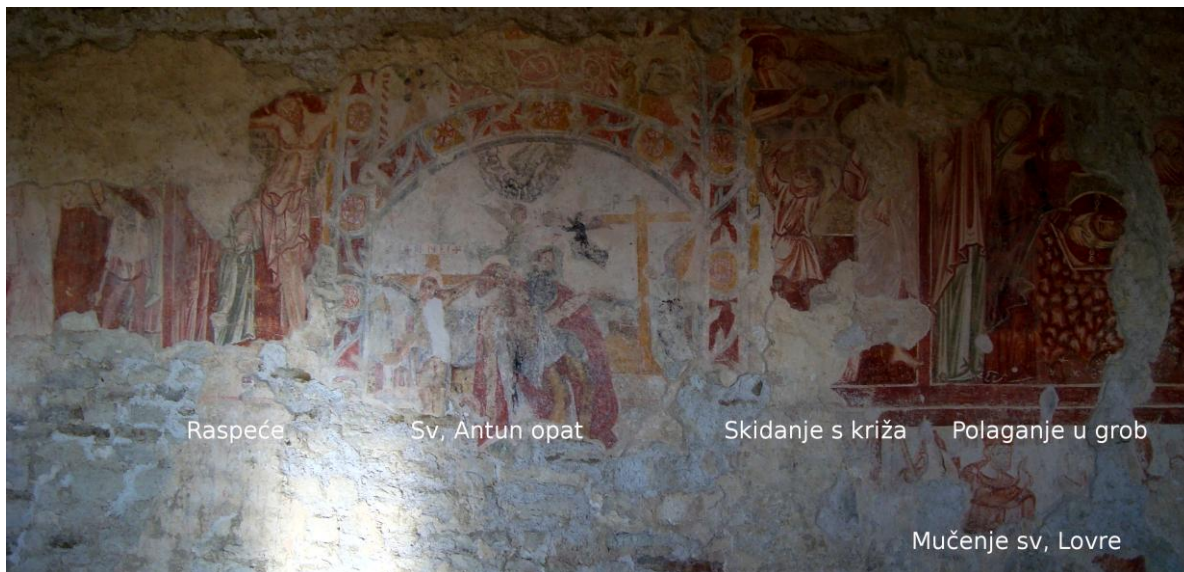
²⁵³ Vjerojatno je i srednjovjekovni titular bio sv. Lovre jer se sv. Jeronim štuje tijekom renesanse, a postaje i zaštitnikom grada Huma što je posvjedočeno i na renesansnom *Humskom triptihu. usp., ibid., 66*

²⁵⁴ CVITANOVIĆ, 1994, 18.

²⁵⁵ *ibid.*

²⁵⁶ *usp. FUČIĆ, 1963, 16*

Raspeće

Sv. Antun opat

Skidanje s križa

Polaganje u grob

Mučenje sv. Lovre

Slika 93., Hum, Sv. Jeronim, freske sjevernog zida

Slika 94., Detalj Krista sa scene *Polaganje u grob*

Slika 95., Detalj ureza glagoljskg grafita Šimuna Grebla

Slika 96., Hum, Sv. Jeronim, svetište s freskom *Navještenja*

Kapela sv. Tome nalazi se na brijegu sjeverno od grada Huma i gradnjom potječe iz 15. st. Jednobrodna je pravokutna gotička crkva, čiji je prostor broda sjedinjen sa svetištem.²⁵⁷ Arhitektonski detalji pročelja s klesanim šiljasto-lučnim portalom i kamenom rozetom ukazuju na gotički stil, dok je preslica nažalost u ruševnom stanju, pa je stilski nečitljiva. Crkva je u zapuštenom stanju, a i pristupačnost puta je zapuštena.

➤ **Brnobići**

Selo Brnobići je smješten uz cestu prije Huma na *Aleji glagoljaša*, te se selu nalazi lapidarij s odljevima hrvatskih glagoljskih spomenika Istre i Primorja s otocima koje je načinio B. Fučić.

Bogorodica s Djetetom. Širenje ikonografskog tipa *Marije s djetetom na prijestolju* uvjetovao je prijenos provincijalnih, kiparskih tradicija sjevernotalijanskih i južno tirolskih utjecaja preko Slovenije u unutrašnjost Istre kroz 15. st.²⁵⁸ Tako pokazuju i primjeri *Bogorodice s Djetetom* iz Brnobića i Račica. Prema V. Ekl,

Slika 97., Brnobići,
Bogorodica s Djetetom

²⁵⁷ Time pripada grupi gotičkih crkava jedinstvenog unutrašnjeg prostora prema R. Ivančeviću. HORVAT LEVAJ, 1986b, 53

²⁵⁸ EKL, 1982, 53

kip iz Brnobića je najraniji iz skupine koju karakterizira rustičnost obrade pučkih majstora, čiji su likovi ukočeni i izduljeni u zatvorenom obujmu. Marija u sjedećem položaju drži Krista u desnoj ruci, dok lijevom pridržava globus s križem prema kojem polazi Kristova ruka.²⁵⁹ Mariju krasi kruna, koja potječe iz druge četvrtine 15. st.²⁶⁰, te duga tunika povezana u struku. Struk je izduljeniji od donjeg tijela s malim nogama, a takva je disproporcionalnost očita i na Kristovom tijelu. Veća je ekspresija izražena u padanju nabora Marijinog plašta, nego što je to ukazano na njihovim ukočenim ekspresijama lica.

➤ Račice

Selo Račice (187 m) nalazi se jugoistočno od Buzeta povezan županijskom cestom Buzet-Cerovlje. Područje je naseljeno još od antike što potvrđuju arheološki i epigrafski podaci.²⁶¹ Ime Račice spominje se 1302. godine kada ga gorički grof Henrik II daje u miraz Alaubeti. U srednjem vijeku se razvija kao feudalni posjed uz kaštel u kojem plemićka obitelj Walderstein živi od 1494., pa sve do 19. st. Na južnom rubu naselja smješten je barokni kaštel s pravokutnom zgradom na kraju brijega. Nažalost nije utvrđen nijedan element koji bi ukazao na srednjovjekovnu gradnju, ali je srednjovjekovni kaštel zadao razvoj prema zaravni brijega što je srodno primjeru razvoja Sovinjaka. Godine 1511., rašporski kapetan Bernardo Tiepollo zauzima kaštel. Stotinjak godina kasnije, odvijaju se Uskočki ratovi kada je austrijska vojska došavši iz Pazina opljačkala i spalila Račice 1616. godine.

Bogorodica s Djetetom nalazi se na oltaru crkve Majke Božje od Milosti. Nekoć se gotički drveni kip nalazio na nedalekom brdu u porušenoj crkvi sv. Marije na brdu Hrib (238 m).²⁶² Kip je rustičan rad, ali za razliku od prethodnog primjera, majstor logičnije slaže tijelo te je proporcionalnije. No, kod obrade detalja nabora potpuno se razlikuju, te je reduciran broj nabora ili kako ih V. Ekl opisuje: »*Zaustavljaju se oko krute osi tijela ili nabiru neobičnom logikom padanja i prisilnog preklapanja.*«²⁶³ tako i krune na Marijinoj i Isusovoj

Slika 98., Račice, crkva sv. Marije, Bogorodica s Djetetom

²⁵⁹ Prvotni koncept jabuke, zamijenjen je globusom u novijim vremenima. *ibid.*, 54

²⁶⁰ *ibid.*,

²⁶¹ A. Puschi je utvrdio gradinske ostatke na brdu Madonna, a pronađena je i rimska brončana pločica posvećena Heri koji se nalazi u muzejskoj zbirci u Poreču, kao i nadgrobni epitaf koji se nalazi u crkvi Majke Božje od Milosti. *usp. NEŽIĆ, 2005, 405*

²⁶² EKL, 1982, 54

²⁶³ *ibid.*

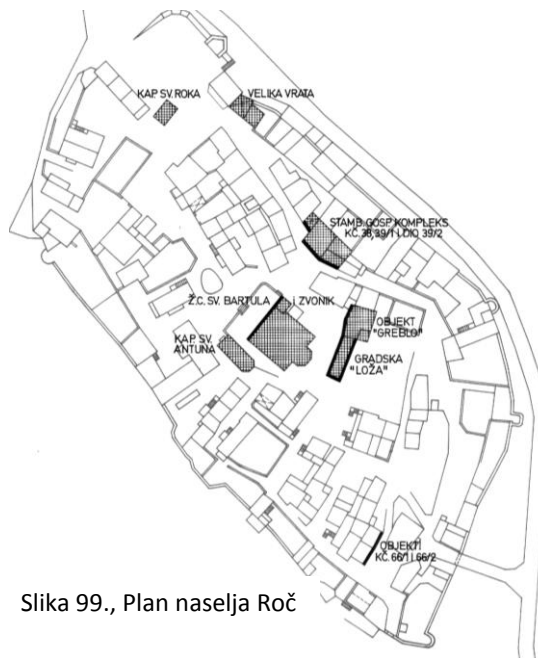
glavi pokazuju reduciran način obrade naspram primjera kruna u Brnobićima. Ekspresije lica odaju više, te je zanimljiv postav Krista. Krist sjedi u Marijinom krilu, te je koncentriran pogledom i položajem tijela prema njenoj ruci. Moguće je da je na Marijinoj ruci stajao cvijet ili ptica, a ne jabuka ili globus.

4.6. Roč i okolica

➤ Roč

Gradić Roč je urbanizirano naselje zbijenog tipa smještenog na uzvišenom hrptu brijega ponad dolinom Rima i brdovite Humštine dok ga sa sjeverne strane obrubljuje klanac Ćićarije. Udaljen je 9 km jugoistočno od Buzeta državnom cestom Buzet-Lupoglav-Rijeka. Spominje se 1064. god. kao Ruz, a nešto kasnije i kao Ronz. O ranijoj srednjovjekovnoj povijesti nema puno podataka, ali navodi se kako su Franci

osnovali benediktinski samostan.²⁶⁴ Od 12. st. u kontinuiranom je vlasništvu akvilejskih vazala,²⁶⁵ a zatim pod patrijarhatom Akvileje od 1208. god. pod čijim je patronatom sve do 15.st. (1421.) kada postaje državno selo Venecije. Opis biskupa Tommassinija iz 1657., govori kako je Roč posjedovao unutar grada nekoliko crkava (... *chiesa di s. Bartolommeo, della b. Vergine, di s. Antonio, di s. Pietro, e s. Sebastiano.*), a i u okolici (*le chiese di s. Giorgio, di s. Tommaso, s. Elena, s. Andrea, s. Clemente, s. Luca, s. Giovanni*), dok Nuglu ubraja pod markizat Pietrapilose.²⁶⁶ Unutarnju jezgru, koju obrubljuju mletački bedemi, čine stambeni nizovi koji su položeni uokolo gradskog trga kojeg čine dvije crkve: župna crkva sv. Bartula i bratovštinska crkva sv. Antuna Opata, čiji smještaj na uzdignutom platou čini jezgru razvoja naselja od kojeg se formiraju stambeni nizovi. Te su crkve, uz nedalekog Sv. Petra (danas crkva sv. Roka) u zapadnom dijelu utvrđenja, povijesni svjedoci najjačeg uporišta glagoljice u kojima su pisana i čitana misna slavlja bratovština. Bratovština je bilo nekoliko

Slika 99., Plan naselja Roč

²⁶⁴ ZLATIĆ, 1977, 106

²⁶⁵ Prva povijesna isprava o nazivu Roča iz 1064., spominje Henrika IV koji je darovao markgrofu Ulriku dvadeset kraljevskih sela Istre među kojima je i Ruz, dakle Roč. Godine 1102. sin Ulrik II daruje posjede Akvilejskoj crkvi, ali ipak zadržavši Roč za svog vazala Meginharda, te kaštele Cernogradus i Bellegradus daje u ruke vazala Adalberta. KLEN, 1980, 49

²⁶⁶ BALOG, 2005, 108-109

na području Roča, a pošto su se vlasnici zadržavali tek na određeni period, upravo je na bratimima ostao zadatak da oplemene utvrđeni grad i komunu. Među najvažnijim je bila bratovština sv. Bartolomeja koja je posjedovala uz kuću, i površine zemljišnih posjeda (oranice, vinogradi, stoka).²⁶⁷ Tu činjenicu u prvom redu potkrepljuje prva tiskana knjiga *Misal* (1483.) na hrvatskom jeziku, čiji je promotor bio pop Juri Žakan, a nastala je pod pokroviteljstvom bratovštine sv. Bartolomeja. Bratovština je postojala od 15. st.²⁶⁸ Osim toga, Roč je tada glasovit obrtničkim radionicama poput bačvara, kovača, mlinara, stolara, dok su se ostali stanovnici bavili stočarstvom i ratarstvom. Z. Balog iznosi podatke iz *Kvaderne bratovštine sv. Bartula i knjige računa ročke općine*,²⁶⁹ koji govore upravo o tadašnjoj svakodnevici od najama i prodaje kuća, preko računa robnih usluga, do proizvodnje dobara (vino, brašno) te održavanje crkava od strane bratovština.

○ ***Glagoljica i iluminirani rukopisi***

Glagoljica je prvo slavensko pismo. Autentičnost znakovlja ogleda se kroz likovnost slova, a posebno kada se razvija hrvatska, uglata glagoljica što svjedoči prijelaz iz bugarske, oble glagoljice. Prijelazni oblik uglate glagoljice označili su najraniji spomenici srednjovjekovne književnosti u Hrvatskoj iz 11. i 12. st.²⁷⁰ U Roču su najraniji tragovi glagoljske pismenosti zabilježeni na grafitima zvanih *Ročki glagoljski abecedarij* ili *azbučnik* u Sv. Antunu opatu, koje je proučio B. Fučić. Grafit je ugreben od ruke *popa* ili *žakana* na jednom od posvetnih križeva koji su jedini ostaci fresaka slikanih crvenom bojom na žbuci i zapravo predstavljaju marginalije ili komentare pisara, odnosno svećenika. Te marginalije su istoznačne sa zabilježenim komentarima uz tekst u rukopisima.²⁷¹ Ti urezi glagoljskog azbučnog niza od 34 znaka pokazuje standard pisanja glagoljicom oko 1200. Uz vrijedne ureze u žbuci, koji su karakterom i dnevnički zapisi svećenika glagoljaša, zanimljiva je pažnja posvećena i nabavci iluminiranih rukopisa za potrebe liturgije na kojima se također ispisuju marginalije.

---

²⁶⁷ STROHAL, 1977, 141

²⁶⁸ JAKOVLJEVIĆ, 1999, 143. Prema J. Bratoliću u djelu *Glagoljica na Buzeštini*.

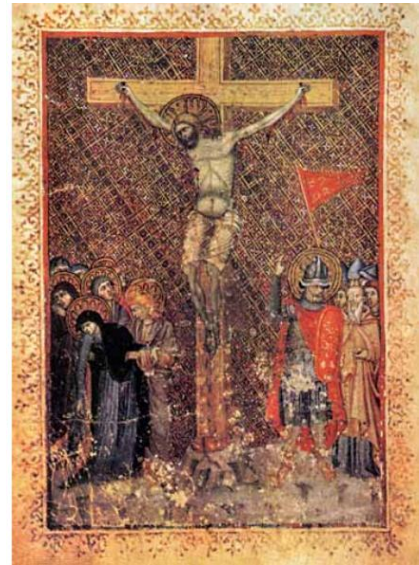
²⁶⁹ BALOG, 1994, 33

²⁷⁰ Valunska ploča, Plominski natpis, Grdoselski i Supetarski ulomak i Baščanska ploča. Web izvor: LZMK, BRATULIĆ

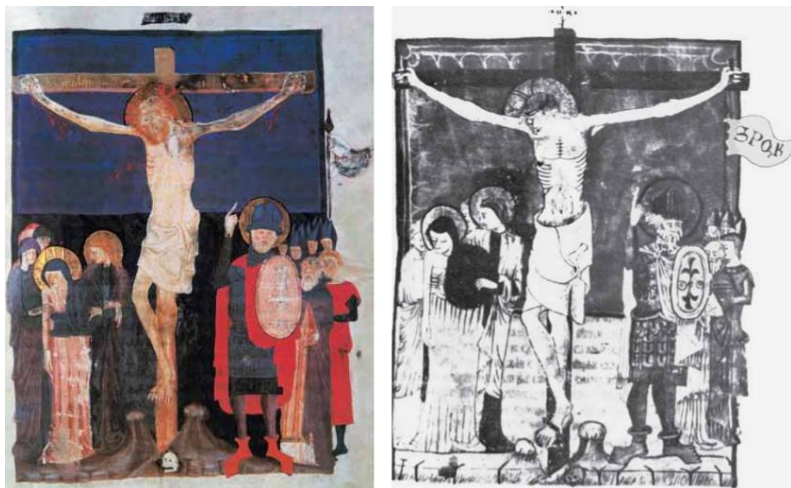
²⁷¹ Usp. ZARADIJA KIŠ, 2006, 2. *Marginalije su zapisane u hipu i upravo zato najbolje otkrivaju čovjeka i njegovu uzburkanu svakodnevicu obilježenu epidemijama, glađu i ratnim stradanjima. ibid.*

Najvažniji je *Misal kneza Novaka* iz 1368., koji je napisan uglatom glagoljicom. Krbavski knez Novak ga je napisao, a moguće i iluminirao. Nugljanski župan Ivan Pirih kupio je misal 1405. za crkvu sv. Jelene i sv. Petra u Nugli, što svjedoči zapis nakon Novakova zapisa. Nakon Pirihovog zapisa, slijedeća folija sadrži zapis žakana Jurja iz 1482., koji je zapisao: »vita vita štampa naša gori g're tako ja oću da naša gori gre...«. ²⁷² Misal je utjecao na ostale rukopise minijaturom i ilustriranim inicijalima. ²⁷³ Zanimljiva je minijatura *Raspeća* bogate naracije, gdje Krista oplakuju Bogorodica s desne strane, te Ivan Apostol i Marija Magdalena koji je pridržavaju u sceni *klonuća Bogorodice*. Sa lijeve strane Krista, smješteni su oni koji su ga razapeli i Longin koji upire prstom prema Njemu. Minijatura ukazuje na srednjotalijanske utjecaje iluminatorskog kruga Padove, Bologne i Venecije. ²⁷⁴ Gotička narativnost ekspresivnim osjećajima, govori o već uhodanom prijenosu utjecaja slikarstva jadranskog kruga podložnog talijanskom trecentu. Ujedno, minijatura je i svjedok zavidnog statusa kneza Novaka.

Slika 100., Misal kneza Novaka, Raspeće

Minijatura je postala predloškom za ostale rukopise, pa tako i prikaz *Raspeća* iz *Ročkog misala* (1420.) je napisao Bartol iz Krbave kao i druge glagoljske rukopise. On je primjer izgrađenog individualca u krugovima glagoljaša što primjerice

Slika 101., Ljubljanski misal, Raspeće (lijevo); Ročki misal, Raspeće (desno)

²⁷² BADURINA, 2004, 41

²⁷³ Utjecao je na iluminatora Bartola Krbavca koji je napisao *Ljubljanski* (oko 1425.) i *Ročki misal* (1420.). *ibid.*,

42

²⁷⁴ *ibid.*

svjedoči komentar kao: *i egda štiti budete sie knigi ne psuite ni me klnite; poneže ne pisa ih Duh sveti na ruka grešnika...*²⁷⁵ *Ročki misal* prenosi ikonografiju i položaj likova, ali stilski je daleko od predloška. Naime, likovi su prikazani naivnije i stiliziranije uz redukciju detalja. Rad je djelo majstora iz pučkog kruga skromnog tehničkog, te vrlo moguće samoukog znanja. Tehnika je bliža grafičkom crtežu, nego slikarskoj minijaturi. Detalji su reducirani i simplificirani što se može jasno vidjeti usporede li se motivi kao Longinov štit ili Kristova perizoma. Rustičan, ali slikovit rad argumentira protok ideja i težnji vjernika. Ideje prenose pučki majstori prelazeći okvire zadanog kanona talijanskog trecenta na vlastiti slikoviti način, a koji je sada bliži i dosljedniji svećenicima-glagoljašima u Roču. *Ročki misal* posjeduje veliki broj minijatura uz bogate iluminirane inicijale. Tako su primjerice slikani inicijali sa simbolima Evandelisti, te sličice unutar inicijala posvećene ikonografiji priče uz odgovarajući inicijal (npr. prikaz *Pavla, Kušanja Kristovog, Ozdravljenja slijepca, Uskrsnuće i Uzašašće Krista...*).

Brevijar Vida Omišljanina iz 1396. god. preuzeo je Grgur Kraljić iz Senja oko 1500., koji spominje autora pisara Vida. Knjigoveža Kraljić preuzeo je i *Ročki misal*, a obje knjige je naručilo svećenstvo za potrebe liturgije u Roču i to za dvije glavne bratovštine sv. Bartula i sv. Antuna opata. Iluminacije brevijara ne sadrže slobodne minijature, ali su bogate inicijalima pisanih na žutoj pozadini oslikanih crvenom bojom. Crvena boja je primarna boja likovnog ukrasa ovih rukopisa, a posebna je pažnja pridana ukrasu početnih inicijala. Sva tri rukopisa vrijedno svjedoče o baštini Roča, koji je bio vitalno središte glagoljice u Istri. Danas se rukopisi čuvaju u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici u Beču uz ostale vrijedne primjere glagoljskih rukopisa.

○ **Fortifikacija**

Patrijarsi su se sukobili sa zemljoposjednicima Rašporskog kapetanata, koji su remetili posjede i prava na ispašu te je tako dolazilo do pljačkanja. Daljnje razmirice rezultirale su rušenjem predmletačkih zidina Roča nakon što je Mletačka Republika prisvojila Rašpor sa selima 1397. god. Mlečani su popravili ruševne zidine vapnom 1421. god., odnosno utvrđeno je vojno selo sustavom bedema s kulama u skromnim razmjerima fortifikacijske mletačke arhitekture. Obnova zidina će se i kasnije javiti kao potreba u 17. st. za vrijeme Uskočkih ratova te je zanimljiv podatak uvjerenja Ročana da izbjegnju sječū drva

---

²⁷⁵ ZARADIJA KIŠ, 2006, 3. ... *razvidna je želja srednjovjekovnoga intelektualca za ostavljanjem traga svoga postojanja i stvaranja koja se realizira u memoarskim marginalijama – temeljnom mediju auto-biografskoga iskaza, preteći autobiografije. ibid., 4*

koja su potrebna pri procesu pečenja vapna. Poznato je i to kako su Mlečani označavali žigom stabla potrebna za gradnju arsenala, ali im dozvoljavaju, budući nisu mogli zapostaviti utvrđeni grad kojem su tada prijetile nedaleke austrijske trupe dvorca u Lupoglavu. Upravo zbog ovih podataka ne možemo rekonstruirati točnu sliku bedema ili urbane strukture prije dolaska Mlečana.

Slika 102., Roč, sjeveroistočna kula bedema

Slika 103., Roč, jugoistočna kula bedema

Bedemi ovalno zaokružuju naselje sa sjeverne s *Velim vratima*, istočne i djelomično zapadne strane, dok je na južnoj strani tek naznačen obrambeni sustav *Malim vratima*. Ostali dio te južne strane nastavlja se stambenim zgradama prema padini orijentirane pogledom prema Humštini i selu Rim. Današnji bedemi pokazuju obilježja mletačke fortifikacijske arhitekture nakon obnove 1421. godine kada su Mlečani preuzeli potpunu vlast nad gradom, a na što ukazuju kule koje su gradnjom stilski ujednačene s bedemima. Ovalni oblik bedema složen je od poluobrađenog kamena redanog u nepravilne nizove, dok su za strijelnice kula iskoristili veće kamene erte. Sjeverni i istočni potez bedema je najočuvaniji i uz tu liniju je napravljena i cesta koja se nastavlja prema selu Nugli. Z. Balog pretpostavlja mogućnost ostataka predmletačkih bedema u južnom zidnom plaštu.

Gotička kula je jedini sačuvani element predmletačkog utvrđenja grada²⁷⁶ i to na zapadnom dijelu, gdje je linija bedema srušena u 19. st. gradnjom Napoleonove utvrde. Nastala je prije 1412. kada Mlečani ruše stare zidine. Nepravilno peterostrani tlocrt građen je od zidova slaganih raznovrsnim kamenjem. Zid je nizan blokovima različite veličine, te je zid

²⁷⁶ BALOG, 2005, 33. Z. Balog uspoređuje s mletačkim bedemima te zaključuje: *Pored toga što se radi o pravilnom mnogokutu, čime odskaje od obliha bastiona mletačkih bedema, obrada kamena je neusporedivo bolja, strijelnice kvalitetnije te ovaj bastion podsjeća na sačuvane dijelove utvrda Huma i Buja. ibid.*

u gornjem dijelu građen manjim blokovima koji su mogli naknadno poslužiti pri otvaranju strijelnica. Danas je bastionska kula uklopljena u stambenu kuću.

Slika 104., Roč, gotička kula s jugozapada

Slika 105., Roč, gotička kula sa sjeverozapada

Mala vrata se nalaze na južnoj strani zidina te su izgrađena od monolitnih erti dovratnika i nadvratnika, a monolitnost i arhaizam upućuju da su vrata postavljena prije dolaska Mlečana. Vrata su služila kao izlaz prema vrtovima, a možda i prema nekadašnjem naselju pod gradom.²⁷⁷

Slika 106., Roč, Mala vrata s južne strane

Slika 107., Roč, Vela vrata sa sjeverne strane

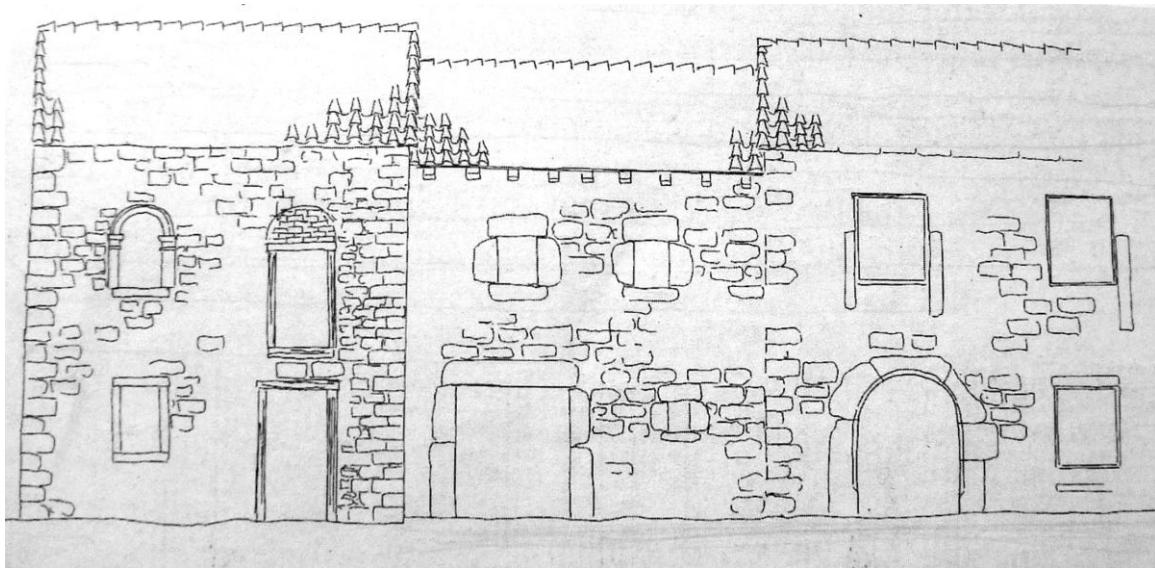
Vela vrata građena su u 15. st. kao dvostruki ulaz s krovom, odnosno katom što upućuje na stražarnicu nad ulazom što je srodno s rješenjem *Malih vrata* u Buzetu nastalih krajem 16. st. Vrata se nalaze na sjeverozapadnoj strani utvrđenja bedema, a linija puta vodi prema ročkom trgu koji prolazi pokraj crkve sv. Petra. U prostoru ulaza nalazi

²⁷⁷ *ibid.*

se lapidarij s ugrađenim spomenicima, koji svjedoče o rimskim korijenima okolice, ali ne potvrđuje postojanje antičkog Rotiuma što je bilo prije uvriježeno kroz literaturu.

○ *Stambena arhitektura*

O ranom, predvenecijanskom izgledu ne može se očitati stariji izgled stambenih kuća zbog pregradnji u gospodarske ili stambene objekte. Arhivi iz 16. st. navode kako kuće nisu bile u pravilu zidanice, nego da su bile od drva.²⁷⁸ Ipak, reprezentativne fasade 15. i 16. St. zaključuju ročke nizove. Na primjerima kuća s početka 15. st. možemo iščitati genezu razvoja stambene gradske kuće. Tako je primjer kuće bb-kč. 22/4²⁷⁹, najbolji primjer fasade nekadašnjih srednjovjekovnih nizova. Prizemlje je rastvoreno širokim ertama sa ravnim nadvratnikom i dovratnicima od vapnenca. Uz ulaz se nalazi jedan prozor, dok se na katu simetrično postavljaju dva prozora. Kameni klesanci erta su deblji i rustičniji budući su od vapnenca, dok je ostala građa zida slagana kamenjem od pjeskovitog i laporastog kamena. Z. Balog je usporedio tipologiju zidanica s romaničkim kućama u Poreču koje također zauzimaju kvadratne parcelacije s fasadom prema ulici, a naravno i rasporedom otvora portala i prozora.²⁸⁰ Srodan je primjer, iako gabaritima veći, kuća bb-kč.66/1 blizu Malih vratiju. Stambeni prostor je bio organiziran tako da je u prizemlju bila kuhinja sa ognjištem, dok su na katu bile spavaonice, a takav je raspored ukorijenjen u tradicionalnoj istarskoj kući.

Slika 108., Roč, stambene kuće u ulici između crkve sv. Bartula i crkve sv. Petra, crtež Z. Baloga, stanje 1982. prije obnove

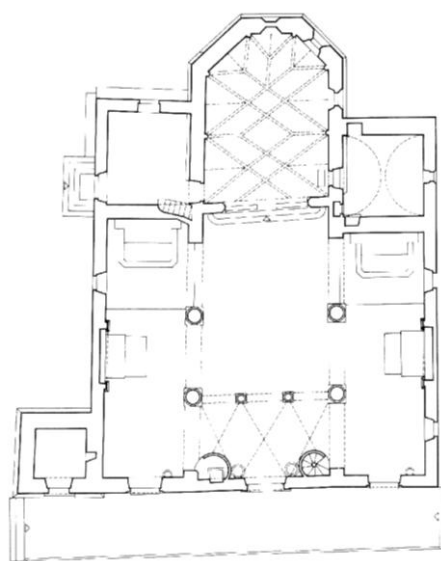
²⁷⁸ *ibid.*

²⁷⁹ Premda se danas ne može iščitati fasada pošto je zazidana, ipak prema crtežu Z. Baloga iz 1982. prije stanja obnove možemo jasno ustanoviti tip stambenih jedinica koje se grade kroz 15. i 16. st. *usp.* BALOG, 1994, 38

²⁸⁰ *usp.* BALOG, 2005, 35

○ **Sakralna arhitektura**

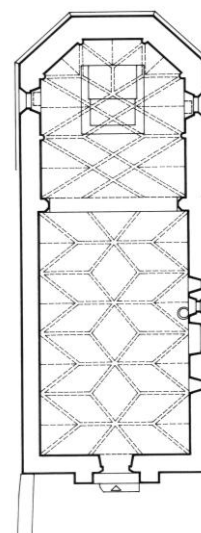
Župna crkva sv. Bartula potječe s kraja 14.st., te 15.st. kada se na stariju strukturu nadgradilo poligonalno svetište s kasnogotičkim zvjezdastim i dvojnoparalelnim svodom, dok je trobrodna orijentirana lađa proširena i cjelokupno barokizirana 1756. godine. Zvonik je zaključen 1676. na mjestu starijeg koji je nekad bio izdvojen od tijela crkve (kampanil). Z. Balog navodi kako se to i vidi u zoni baze, te je pravi primjer *venecijansko-akvilejskog tipa*.²⁸¹ Datira ga u 14. i 15. st. kada je bio niži za visinu dograđene lanterne i piramidalnog krova što izvedbom odskače od nižih razina.²⁸²

Slika 109., Roč, župna crkva sv. Bartula, tlocrt

Osim toga, Valier 1580. navodi kako *treba urediti put kojim se ulazi u zvonik*.²⁸³ Gotičko svetište je građeno klesanim sivim kvadrima vapnenca slaganih u nizove jednakih visina. Otvore svetišta čine tri monofore zaključene šiljastim lukovima. Na zaglavnom kamenu apside nalazi se glagoljska datacija 1492., koja datira nadogradnju svetišta.

Crkva sv. Antuna Opata je jednobrodna orijentirana romaničko-gotička crkva podignuta krajem 14. st. Visoki romanički brod povećan je na prethodnoj crkvi koja potječe iz 12. st., a proširena je gotičkim svetištem. Starija crkva je bila omanja s upisanom apsidom koja je završavala do uzdignutog platoa gotičke dogradnje svetišta u 15. st. Na visinu prethodne crkve ukazuju uski romanički prozori na južnom zidu, ali i freske posvetnih križeva koji potječu iz 12. st. Tada je crkva bila srodna Sv. Petru (današnja crkva sv. Roka), a Z. Balog to uspoređuje s nedalekim uzorom crkve sv. Jeronima u Humu.²⁸⁴ Navodi prema R. Ivančevću kako je crkva sv. Antuna bila u srodstvu s položajem župne crkve sv. Bartula što govori o dvojnoj crkvi te pretpostavlja postojanje

Slika 110., Roč, crkva sv. Antuna opata, tlocrt

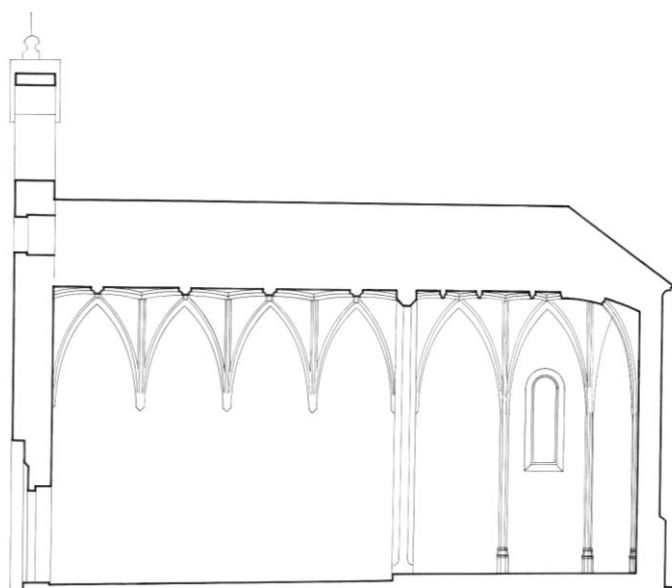
²⁸¹ BALOG, 2005, 55-56

²⁸² *ibid.*, 60

²⁸³ FUČIĆ, 1992, 93

²⁸⁴ BALOG, 2005, 16-18

bratovština.²⁸⁵ Južni zid posjeduje freske koje prikazuju posvetne križeve, ali postoji i fragment koji ukazuje na postojanje narativne freske. Naime, na detalju se može raspoznati lik čija je glava pokrivena kapicom te nalikuje dvorskoj ludi. Bez obzira o kakvom liku se radi, dovoljno ukazuje da se radi gotičkom slikarstvu živopisne naracije. Od ureza grafita, jedan sadrži glagoljski grafit poznatim pod imenom *Ročki glagoljski azbučnik*. Budući je utvrđen tlocrt prvotne jednobrodne crkve s upisanom apsidom, Z. Balog navodi kako je takvo putujuće rješenje utjecaj glagoljaških bratovština. Budući su glagoljski grafiti urezani i na ostacima fresaka crkve sv. Marije Magdalene u Petrapilosi, a vjerojatno su bili urezani i na nedavno pronađenim romaničkim freskama crkve sv. Jurja u Buzetu, pretpostavlja se o širem prijenosu lokalnog značaja što je započeto na crkvi sv. Jeronima u Humu. Crkva u Petrapilosi je također jednobrodna s upisanom apsidom, a moguće da je takva bila i crkva sv. Jurja u Buzetu koja je baroknom pregradnjom produžena i povišena. No, ostaje i dalje otvoreno pitanje postojanja bratovština u 12. do 15. st. na tlu Buzeštine.

Slika 111., Roč, crkva sv. Antuna opata, presjek

Slika 112., Roč, crkva sv. Antuna opata, svođeno svetište

Unutrašnjost crkve rješana je jedinstvenim, kasnogotičkim zvjezdastim i dvojnoparalelnim svodom u svetištu, dok je u brodu svođena zvjezdastim svodom. Ističe se volumenom rebara obrađenih trostrano koji ispunjavaju i tvore jedinstveni prostor što sjedinjuje romanički brod i gotičko svetište tvoreći skladnu cjelinu.²⁸⁶ Na pročelju se nalazi istak asimetrične preslice s dva šiljastolučna otvora za zvono na zidu iznad visine broda. Iako neravnomjeran pojas zidova dvaju otvora za zvono, asimetrično se iz daljine doima

²⁸⁵ *ibid.*, 18

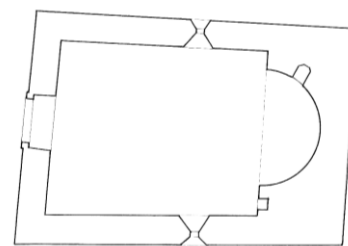
²⁸⁶ R. Ivančević navodi kako je to odlika *prostornog jedinstva gotičkog ideala*. IVANČEVIĆ, 1981, 99

simetričnim. Možda je preslica pregrađena na mjestu starije preslice po uzoru na humsku s crkve sv. Jeronima kako bi se iskazao prepoznatljiv simbol svećeničke službe popova glagoljaša.

Slika 113., Sv. Antun opata, južni zid Slika 114., Fragment freske na južnom zidu crkve sv. Antuna opata

Kapela sv. Roka je jednobrodna romanička crkva iz 13. st. s upisanom apsidom nadsvođenom kalotom, čiji je srednjovjekovni titular bio posvećen sv. Petru što svjedoči i fragment s freskom *Raspeća Petrovog*. Nalazi se nedaleko od *Velih vrata* te je orijentirana prema jugu i cesti koja vodi prema osi trga s dvije bratovštinske crkve. Građena je od

Slika 115., Roč, crkva sv. Roka (sv. Petra), tlocrt

grubo obrađenog i raznovrsnog kamena slaganog u nizove. Različito kamenje daje zanimljiv koloristički efekt, a jedan zabatni kamen na pročelju nosi dataciju iz 1759. Zidove rastvaraju po jedan uski romanički prozor na zapadnom i istočnom zidu. Restauratorski radovi 1997. utvrdili su da je crkva bila u cijelosti oslikana i duž zidova, a ne samo u apside.²⁸⁷ Apsida je

Slika 116., Roč, crkva sv. Roka (sv. Petra), pogled s jugoistoka

oslikana freskama koje potječu iz 14. i 15. st., a dva je sloja otkrio i stilski odredio te datirao B. Fučić. Stariji sloj je slikan u 14. st. te su freske nastale prema tradiciji talijanskog slikarskog kruga. Freske se nalaze na donjem dijelu apside s prikazima *Glavosjeka sv. Pavla*, *Mučeništvo sv. Petra* i *Svetac i donatori*. Svetac je u žutoj haljini i bosonog, a kraj njega kleče poput donatora

²⁸⁷ Crkva se spominje u Valierovoj vizitaciji iz 1580. te je opisuje kao poptuno oslikanu: *tota picta*.

nepoznati likovi.

Na gornjem dijelu i kaloti apsida nalazi se mlađi sloj fresaka koji potječe iz druge polovice²⁸⁸ ili s kraja²⁸⁹ 15. st., te su gotičkih obilježja srodnih zlatnom stoljeću istarskog slikarstva: *Majestas Domini* u kaloti apsida i *Apostoli* u središnjem pojasu pod kalotom koju dijeli slikana bordura. Likovi svetaca nalaze se pod oslikanim lukovima arkadnog niza. Freske karakteriziraju oker i žuti tonovi na tamnoj pozadini. Tako je B. Fučić stilski analizirao pojedine detalje s freskama u Hrastovlju, gdje su arkade također uokvirile svetce, a i neki detalji poput načina slikanja usana ili očiju ukazuju na sličnosti, ali i o posve *različitim idealima raznovrsne osjećajnosti*.²⁹⁰ Mlađem sloju pripadaju i fresko ulomci na udužnim zidovima, a karakterizira ih dekorativnost te su izraženi geometrijskim i florealnim motivima kasnogotičkog izraza.²⁹¹ Ovo nije jedini slučaj da su starije freske kvalitetnije slikane tijekom 14. st., nego mlađe s kraja 15. st., te možemo zaključiti kako je pod akvilejskim patrijarhatom umjetnik vješt slikar koji je već opravdao zanat vrijedan dvorskog kruga, a tako je uvećao i glagoljaške centre u Roču i Humu.

Slika 117., Roč, crkva sv. Roka (sv. Petra), pogled na apsidu s freskama

²⁸⁸ Prema B. Fučiću *terminus post quem* odredio je glagoljski grafit urezan 146?., dakle oko 1470 godine.

²⁸⁹ Novija istraživanja R. Oštrića i D. Vlahova navode kako je datum mlađeg sloja freske pomaknut na 1496. godinu koju je urezao grafitom Šimun Greblo. VLAHOV, 2003, 75-78

²⁹⁰ FUČIĆ, 1963, 25-26.

²⁹¹ OŠTRIĆ, 2002, 101

Slika 118., Roč, crkva sv. Roka (Sv. Petar), detalj s lijeve strane apside Slika 119., Detalj s desne strane apside

➤ **Nugla**

Nuglu danas čine dva naselja: Gornja i Donja Nugla; a udaljeni su cestom 3,5 km od Roča. Naselje je povezano i željeznicom Divača – Pula. Nugla je smještena u slikovitom pejzažu kojeg grade vapnenački okvir Ćićarije i flišne naslage. Spominje se 1202. godine kada je u sastavu akvilejskog patrijarhata. Godine 1356., posjed je darovan Johannesu Turinu. Kasnije će postati feudom Petrapilose. Zauzećem Petrapilose od strane Mlečana 1440., Nugla postaje venecijansko selo. U Gornjoj Nugli nalazi se crkva sv. Jelene na groblju. Srednjovjekovnog je porijekla, ali temeljito pregrađena 1614. godine. Zanimljivost je da je za ovu crkvu nugljanski župnik Ivan Pirih naručio *Misal kneza Novaka* 1405. godine. Crkva sv. Petra u Donjoj Nugli spominje se 1580., a temeljito je obnovljena krajem 19. st.

➤ **Črnigrad**

Utvrde Črni grad (*Nigrinianum*) i Beli grad (*Albinianum*) čuvale su tjesnac na staroj cesti od Huma prema Lanišću te je ovo prvi spomen na njih. S. Bertoša navodi kako je to dio rimske ceste. Beli grad je bio smješten na brdu Semić nasuprot brda Sv. Tome na kojem leži Črni grad.²⁹² Prema utvrđi Črni grad se dolazi cestom preko pruge u Ročkom Polju, a zatim se dolazi do raskrižja koje vodi desno prema selu Kompanj sjeverno od Roča, a ravno prema Lanišću, dok se lijevo skreće prema pješčanom putu koji vodi prema brdu i crkvi sv. Toma.

²⁹² BERTOŠA, 2003, 23

Stražarska kula Beli grad nije sačuvana te se napustila na prijelazu u 14.st., dok je Črni grad sačuvan u ostatcima na najvišoj koti brda Sv. Toma (562 m) koje je nazvano prema crkvi koja se nalazi podno utvrde. Črni grad je imao funkciju kaštela, a danas je sačuvan u temeljima iz kojih se čita da je to bio dvorac pravokutnog tlocrta

Slika 120., Pogled prema brdu Sv. Toma

s cisternom u koju se skupljala kišnica s krovništva.²⁹³ Pretpostavlja se da se utvrde grade oko 1000. zbog zaštite franačke markgrofovije. Utvrde se dijele uz ostale posjede istarskom markizu Ulriku I. 1102., koji ih daje akvilejskoj crkvi nakon smrti, dok je Črni i Beli grad poklonio Adalbertu. Ipak, postati će dio akvilejskog posjeda koji će pokloniti utvrdu germanskoj obitelji Eppenstein, pa je moguće da je ovaj kaštel i mjesto rođenja Majnarda koji će kasnije osnovati Pazinsku grofoviju.²⁹⁴ On se smatra i osnivačem loze Schwarzenburg koja će od 1327. gospodariti feudom. Zatim će posjed pasti u ruke preko F. Savorgnana patrijarškom službeniku Giovanniju Turriniju koji će kasnije pokloniti posjed bratu Isaccu 1356., dok će krajem 14. st. pripadati Mlečaninu F. Marcellu.²⁹⁵ Unatoč bogatim povijesnim podatcima, možemo vidjeti kome su akvilejski patrijarsi dijelili posjede.

Slika 121., Prilazni put podno brda Sv. Toma

²⁹³ *ibid.*

²⁹⁴ *ibid.*, 26

²⁹⁵ *ibid.*, 27

4.7. Lanišće i okolica

➤ Rašpor

Selo Rašpor (671 m) nalazi se na jugoistoku Ćićarije, a ostatci **utvrde Rašpor** nalaze se na brdu Gradina (829 m). To je bila važna srednjovjekovna utvrda koja je povezivala srednju Istru s predalpskim zaleđem, a spominje se od 13. st.²⁹⁶ Utvrdu su među mnogima imali u posjedu i hrvatski grof Jure od Krbove te krčki knez Ivan Frankopan.²⁹⁷ Za vrijeme akvilejskog feuda utvrda je štitila sela Ćićarije, a to se nastavilo i pod Mletačkom Republikom kada zauzimaju Rašpor 1394. godine.²⁹⁸ Graničnom utvrdom ili *strateškim ključem Istre* postaje 1421. kada je glavno uporište Rašporskog kapetanata. Utvrda je smještena na brdu sjeverno nad selom Rašpor, a prilazi joj se sporednim putem kraj crkve sv. Nikole.²⁹⁹ Put nije pristupačan, a posebno pod samom utvrdom, gdje se na padini nalaze brojne kamene gromade koje su se sigurno urušavale i kotrljale tijekom stoljeća.³⁰⁰

Slika 122., Rašpor, zapadni zid s unutrašnje strane

Slika 123., Rašpor, fragment južnog zida

Sadašnje ruševine utvrde predstavljaju zidovi koji i dalje ukazuju, unatoč borovima i raslinju, na pravokutni tok bedema čiji bi precizniji izgled trebalo ustanoviti arheološkim istraživanjem. Zanimljivo je kako su žive stijene uklopljene u korpus zidova. S vanjske strane su zidovi vrlo oštećeni te pokazuju unutrašnju ispunu debelog zida s nepravilnim kamenjem i

²⁹⁶ Usp. MATEJČIĆ, 1982, 16

²⁹⁷ IVETAC, 2002, 267

²⁹⁸ *Rašporskomu feudu u početku su pripadala sela Račja Vas, Trstenik, Slum, Brest, Kropinjak, Podgorje, Dane, Brgradac, Lanišće, Klenovščak, Prapoče, Podgaće, Jelovice, Novaki, Vodice, Vele i Male Mune i Žejane. Poslije su Jelovice, Novaki, Vodice, Vele i Male Mune, te Žejane došle u posjed Austrije.* Online izvor: LZMK, BERTOŠA, S.

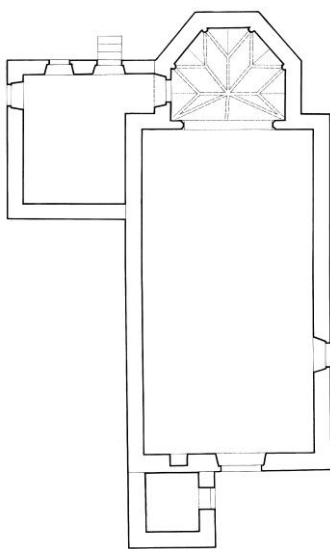
²⁹⁹ Prije nego sam krenuo u potragu, upitao sam jednog mještana koji je uperio prstom prema brdu na kojem su visoki borovi, pa su oni poslužili kao putokaz.

³⁰⁰ Treba upozoriti na hodanje po tim gromadama zbog urušavanja, a najbolji savjet je da se stopalom prvo opipa statičnost stijena. Tijekom ljeta se u rupama među stijenama kriju zmije kao što su poskoci.

vezivima, dok su unutar utvrde sačuvana vanjska lica zida. S obzirom na visinu, zapadni zidovi su najbolje očuvani, a odaju tehniku gradnje pravilnim manjim klesancima slaganih u pravilne pojaseve iste visine.

➤ Slum

Crkva sv. Mateja je jednobrodna crkva s kasnogotičkim svetištem s renesansnim freskama. Svetište je datirano glagoljskim urezom s 1555. godinom. Godina gradnje uklesana je na dva mjesta i to na konzoli rebra na sjevernoj strani uz trijumfalni luk, te na eksterijeru peterostranog svetišta na južnoj strani. Šiljasto-lučni trijumfalni luk građen je od kamena vapnenca kao i zvjezdasti svod čija rebra završavaju na konzolama. Konzole su obrađene kao heraldički znakovi, a na jednoj se nalazi spomenuta glagoljska datacija. Na južnom dijelu uz trijumfalni luk nalazi se i jedna konzola koja se razlikuje od ostalih po tome što je veća, a obrađena je stiliziranom glavom bradatog čovjeka. Moguće da je robustni lik i sam portret majstora ili naručitelja, budući je konzola usmjerena prema konzoli s glagoljskom datacijom koja se nalazi nasuprot, a skrivena je od pogleda vjernika te je moguće da je svoje zadovoljstvo izrazio postavom portreta i datacije gradnje. Svod je oslikan freskama renesansnih karakteristika, a otkrivene su nakon što je uklonjen naknadni oslik plavog neba sa zvjezdicama. Na južnom zidu svetište je rastvoreno prozorom s pravokutnim okvirom čiji je nadprozornik erte lučno udubljen, a sličan se prozor nalazi i na zvoniku.

Slika 124., Slum, crkva sv. Mateja, tlocrt

Slika 125., Zapadno pročelje sa zvonikom i ogradnim zidom nekadašnjeg groblja

Slika 126., Konzola s glagoljskom datacijom

Slika 127., Konzola bradatog lika

Slika 128., Svetište uz lipu

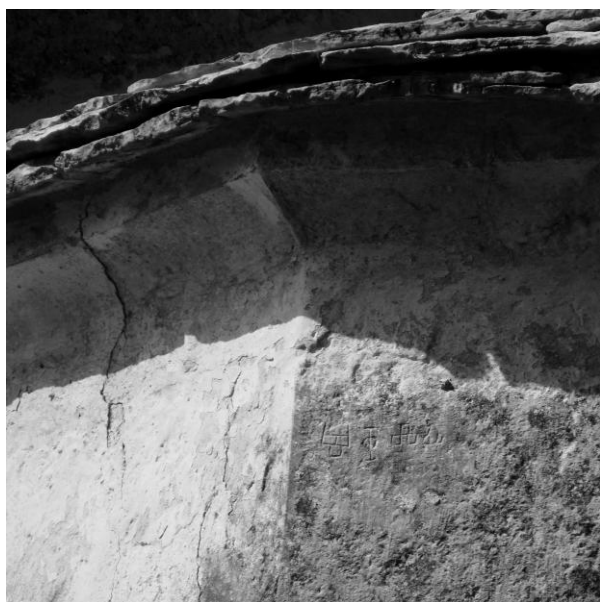
Slika 129., Trijumfalni luk i svetište

Slika 130., Lipa uz svetište

Slika 131., Slum, Sv. Matej, trijumfalni luk i zvjezdasti svod

Slika 132., Glagoljska datacija 1555. na svetištu

Slika 133., Južna strana zvonika

Zvonik je sagrađen pred pročeljem čije tri elevacije rastvaraju maleni otvori, dok je vrh zvonika rastvoren većim prozorima lučnog završetka. Moguće je da je zvonik građen istovremeno sa zvonikom na starijem brodu crkve čiji brod nije sačuvan i koji je više puta pregrađivan.³⁰¹ Zvonik je kvadratnog tlocrta te je obujmom vrlo naglašen uspoređujući ga s

³⁰¹Tijekom II. svjetskog rata oštećen je brod, pa je sadašnji brod rezultat obnove iz 20. st.

crkvom, a sličan odnos volumena je uspostavljen i sa zvonikom pred crkvom sv. Marije iz Račje Vasi nedaleko od Lanišća. Područje sjeverno od crkve ograđeno je suhozidom koji je nekada označavao mjesto ukopa i tijekom 19. st., a zatim se groblje premjestilo zapadno od sela. Zid se proteže od zvonika, pa sve do sakristije uz svetište.

Uz posebnost svetišta, selo Slum je specifično zbog lipe poblize svetišta, čija je starost procijenjena od 700 do 1000 godina. Stablo se počelo razdvajati i sušiti po sredini, pa je učvršćeno željeznim sponama, a time je lipa produžila svoj vijek. Mještani, a vjerojatno i glagoljaši koji naručuju gradnju svetišta, koristili su lipu kao mjesto sastajanja. Na to upućuju i kameni blokovi posloženi koncentrično oko drva nepoznatog datuma gradnje.

Moguće da su naseljenici i glagoljaši Bužeštine uspostavljali ovakav odnos s crkvom, odnosno da se uz crkvu nalazilo groblje, ali ujedno i obrambeni karakter (zvonik) te javna pozornica mještana pod hladom lipe. Obrambeni karakter su vjerojatno imale većina crkvi na Ćićariji, budući je to bio prostor s najturbulentnijim upadima neprijatelja među kojima su i upadi Turaka povijesno potvrđeni od prve polovice 15. st., a naravno i Uskočki ratovi (1615.-1618.) koji su ostavili najveće štete na Ćićariji, budući *niti jedna crkva ne potječe iz 17. st.*³⁰²

➤ **Brest**

Selo Brest (673 m) nalazi se uz županijsku cestu Buzet-Vodice, a nalazi se podno Žbevnice (1014 m). Mjesto je više puta stradavalo u srednjem vijeku, a bilo je i u akvilejskom posjedu pod vlašću goričkih grofova, a i pod mletačkom tijekom Rašporskog kapetanata.

Crkva sv. Trojstva posjeduje gotičko zvono iz 14. st. koje potječe iz starije župne crkve u Lanišću. Načinili su ga majstor Belo i Vincent 1328. što potvrđuje natpis: *Magister Belo (et) Vincencius me fecit anno d(omi)ni M.C.C.C.X.X.V.I.I.I.*³⁰³

➤ **Brgudac**

Crkva sv. Blaža posjeduje gotičko zvono smješteno u lođi. Kruškolikog je oblika iz 14. st. s natpisom koji potvrđuje majstora Lucasa iz Venecije: *Magist(er) Lucas de Veneciis me fecit.*³⁰⁴

---

³⁰² usp. ŠIKLIĆ, 2007, 220

³⁰³ BALOG, 2005, 110. Prema B. Fučiću: *Izvještaj o putu po Istri 1949. godine* i A. Šonje: *Obredne gomile*.

³⁰⁴ *ibid.* Zvonik s latinskim natpisom nalazimo i u crkvi sv. Lucije u Trsteniku koji potječe iz 14. i 15. st. s lat.natpisom: MA(GISTE)R+IOHANNES*LUAS*MARCUS*MATHEUS*DASHEIFUNUS. *ibid.*

➤ Lanišće

Naselje Lanišće (542 m) je glavno upravno središte općine Lanišće zauzimajući Ćićariju koja geomorfološki pripada Bužeštini. Godine 1609., Lanišće je postalo crkveno središte, odnosno Laniška župa koja obuhvaća tri župe: Brest, Slum i Vodice.³⁰⁵

Raspelo iz polovice 14. ili 15. st., nalazi se u neoromančkoj crkvi sv. Kancijana u Lanišću nasred svetišta koje se naslanja na renesansni zvonik iz 16. i 17. st. Raspelo je jedini primjer srednjovjekovnog raspela na Bužeštini. Gotičko raspelo je uvezeno iz tršćanske crkve sv. Justa 1929. godine. Ekspresivni skulptorski rad naglašen je naturalizmom gotičkog stila što se ogleda kroz ekspresiju boli i patnje. V. Ekl je povezala raspelo s krugom piranskog, krčkog i kotorskog raspela što je sjevernjačkim utjecajem označilo mediteranski jadranski bazen.³⁰⁶

➤ Podgaće

Crkva sv. Ane jednobrodna je orijentirana građevina s preslicom na pročelju i gotičkim portalom kojeg flankiraju barokni prozori. Potječe gradnjom iz 15. st.³⁰⁷ što upotpunjuje gotički portal šiljastog završetka. Transverzalni luk u unutrašnjem dijelu sadrži klesani obli luk koji se nastavlja udubljenim pojasevima u dovratnicima. Kamen je od žućkastog vapnenca koji se na nekim mjestima ljušti zbog kristalizirajuće strukture.

Na području Ćićarije nisu sačuvani romanički arhitektonski elementi, te najstariji oblici potječu iz 15. st. kasnogotičkih obilježja svetišta i arhitektonskih elemenata portala ili trijumfalnih stijena. Uz župnu crkvu sv. Mateja u Slumu i crkvu sv. Ane u Podgaćama, kasnogotički dijelovi čine i dio trostranog svetišta s nesačuvanim svodom crkve sv. Križa u Prapoću, jaram zvjezdastog svoda jednobrodne crkve sv. Martina u Vodicama, te trijumfalni luk svetišta crkve sv. Marije u Račjoj Vasi. Unatoč nesačuvanim crkvama prije 15. st., zanimljiva su zvona starijeg datuma koji upućuju na postojanje starijih crkava.

Slika 134., Podgaće, Sv. Ana, zapadni

portal

³⁰⁵ ŠIKLIĆ, 2007, 218-219

³⁰⁶ EKL, 1978, 141

³⁰⁷ ŠIKLIĆ, 2007, 224

5. ZAKLJUČAK

Sjeverni istarski kraj imao je turbulentnije ratne posljedice u srednjem vijeku jer je to bilo granično područje akvilejskog patrijarhata, Mletačke Republike i Pazinske knežije (kasnije Habsburške Monarhije), pa je velik broj crkava više puta obnavljan ili su crkve potpuno srušene. Osim toga, prijelaz mediteranskog u kontinentalnu klimu i kontakti s različitim etničkim skupinama koje se i trajno zadržavaju na ovim područjima, uvjetovao je kraj u koji dolaze utjecaji iz sjeverne Italije, južne Njemačke, donje Austrije i Slovenije. Granični odnosi kroz povijest utjecali su na gradnju, ali nisu samo geopolitički čimbenici utjecali na zatvaranje zidnih površina, već i hladna zima.

Ranosrednjovjekovni razvoj utvrđenog kaštela tekao je od manjih čestica korti i dvorova s ograđenim dvorištem oko kojeg se razvijalo podgrađe. Srednjovjekovni razvoj urbanizma nastajao je postepenim nizanjem kuća u pravilne nizove koji tvore ulice i organiziraju daljnji razvoj grada u okviru bedema (Buzet, Hum, Roč) ili bez bedema (Račice, Sovinjak, Vrh). Zanimljiva je utvrda Petrapilosa i ostatci Rašpora koji argumentiraju o feudalnom vođenju posjeda s okolnim, ali i daljim selima i naseljima. Zbog manjka pozornosti prema vrijednosti utvrde Rašpor, uspjela se zanemariti kulturna vrijednost te je potrebno kvalitetno arheološko istraživanje pri revitalizaciji te utvrde koja leži u zapuštenom području na brdu iznad sela Rašpor. Nažalost, nedostatak istraživanja ne prati samo ruševnu utvrdi Rašpor, već i mnoge druge objekte. Najtemeljitiije je istražen dvorac Petrapilosa, gdje su restauratori i konzervatori upotrijebili najnovije tehnike pri obnovi dvorca čija obnova traje i danas. Oko feudalnog posjednika, *markgrofa* i *gastalda*³⁰⁸ nastajali su poticaji za razvoj jačeg uporišta ili urbaniziranog sela koje postaje gradom. Unutar grada razvija se komunalna infrastruktura što svjedoči o društveno-ekonomskom razvoju sredine. Osim posjednika, važni su i kulturni duhovnjaci koji gradnjom crkava i vođenjem posjeda stvaraju velik udio u razvoju komune i njenih prava. Prisutnost glagoljaša u Roču i Humu je posebno zabilježila kulturu te prvo slavensko pismo glagoljicu. Glagoljica je bila i šire prihvaćena na Bužeštini, budući se glagoljski grafiti nalaze i na kasnosrednjovjekovnim ulomcima fresaka iz crkve sv. Marije Magdalene feudalnog kaštela Petrapilose. No, osim grafita, glagoljicom se obilježavao i datum posvete zvona, smještenih u oknima preslica.

---

³⁰⁸ Gastaldi zastupaju patrijarhovu vlast u komunama, dok za čitavu Istru patrijarh imenuje *markiza* ili *markgrofa* (*Marchio*). *usp.* BALOG, 2005, 23. *Pod imenom gastald će se pojavljivati kasnije i župan kao izvršni nosilac lokalne samouprave. ibid.*

Sakralna arhitektura je skromnijih romaničkih i gotičkih obilježja u arhitekturi, nego što to pratimo u razvoju južne Istre, budući da na tlu Bužeštine ne postoji ni jedna crkva s isturenom polukružnom apsidom. Romanički oblici ne odaju puno i govore grubim jezikom kojeg ne prate primjerice viseće arkade na vijencu polukružne apsise mediteranske gradnje, već su to zaključeni ravni zidovi koji skrivaju učahurenu apsidu što ukazuje na kontinentalni dotok utjecaja. Crkve sv. Jeronima u Humu i sv. Petra iz 12. i 13. st. i sv. Marije Magdalene u Patrapilosi iz 2. polovice 13. st. pripadaju romaničkim jednobrodnim crkvama s upisanom apsidom što je uspostavilo liniju utjecaja od lokalnog značaja za Bužeštinu na druge manje seoske crkve. Tako je crkva upisane apsise sv. Martina pod selom Sovinjska Brda nepoznatog datuma. R. Ivančević nagađa kako je crkva sv. Duha u sv. Duhu imala tri učahurene apsise zbog dimenzija, a moguće da je i prethodna crkva sv. Bartula bila takve gradnje. Preslica je najzastupljeniji tip zvonika na Bužeštini ne samo tijekom srednjeg vijeka, nego i u novom vijeku. Samo na detalju preslice možemo puno reći o tradicijskom odnosu gradnje crkava na ovom prostoru.

Kasnosrednjovjekovne crkve su mahom prijelazni romaničko-gotički oblici građeni kroz 14. i u prvoj polovici 15. st. Krajem 15. st. i kroz prvu polovicu 16. st. razvijaju se crkve srednjoeuropskog kruga i sljedbenika graditelja Parlera, koji su zadali gotičke kanone u praškoj katedrali sv. Vida, čiji je razvedeni sustav gotičkog svodenja zatečen i daleko južnije u Istri. Prvi impuls Parlerovog utjecaja pokrenula je gradnja gotičkog svetišta crkve sv. Nikole u Pazinu 1441. godine. Najreprezentativniji primjer je u crkvi sv. Antuna opata u Roču s jedinstvenim mrežastim svodom koji je ujedinio gotičko svetište i romanički brod, te zvjezdasti svod svetišta crkve sv. Duha u Sv. Duhu i sv. Mateja u Slumu čije konzole rebara skromno upotpunjuju skulptorski opus kasnog srednjeg vijeka. Primjeri u Sv. Duhu ukazuje na dolazak kranjskih majstora.

Prijelaz kontinentalnog u mediteranski kraj ovdje je zamjetan ne samo na graditeljskoj baštini ili *zakašnjelim* skulptorskim radovima, već i na klimi jer Bužeština leži pod pragom planine Ćićarije. U opusu srednjovjekovne skulpture vidljiv je individualan i stilski naivan izričaj ako se radi o domaćem majstoru kao što je Benkova kustodija iz Vrha, dok je lav sv. Marka na Veloj šterni kao svjetovni simbol Mletačke Republike plod kvalitetnog majstora iz Italije.

Međutim, slikarstvo bilježi visoke umjetničke dosege te ukazuju na poklapanje s europskim dvorskim krugovima. To su freske u Sv. Jerolimu u Humu kao jedan od najljepših primjera bizantizma u romaničkom slikarstvu 12. i 13. st. što ne bi bilo izvedivo bez

akvilejskog utjecaja kao posjednika Huma. Kvalitetne freske nalazimo i na starijem sloju fresaka kapele sv. Petra, odnosno sv. Roka u Roču koje pokazuju anonimne talijanske gotičke slikare. Bogati posjednici boravili su u utvrdi Petrapilosi, gdje plemićka obitelj Gravisi naručuje kasnogotičke freske za romaničku crkvu sv. Marije Magdalene oko druge polovice 15. st., koje dodatno obogaćuju zlatno doba istarskog slikarstva 15. stoljeća.

Diplomski rad *Umjetnička topografija Bužeštine u srednjem vijeku* skroman je doprinos čitanju kulturnog pejzaža, čija su umjetnička ostvarenja vezana za prirodne oblike heterogenih osobina tla i kamena sjeveroistočne Istre. Znanstvenici su na sličan način zaključivali crtice o ovom kraju kao primjerice V. Ekl u pregledu gotičkog kiparstva u Istri: »*Oblikovnu je usmjerenost istarskih kipara i klesara, majstora i meštara, kao i njihovu eklektičnost, odredilo u stanovitom smislu i ustrojstvo krajolika. Istra je kraško tlo, zbijene modelacije, jasnih obrisa, prozirna uzdušja. Organska sraslost s takvim tlom potiče stvaralački duh, oblikuje estetske sklonosti. Odatle u graditeljstvu i kiparstvu afinitet za plastičnu tvornost, za zbijanje volumena, za čvrsto oblikovno određenje, za jasnu artikulaciju mase.*«³⁰⁹ Zatim je i B. Fučić o istarskim freskama naveo kako su humske freske plod nastanka »*u težačkoj sredini, bez sumnje nema preduvjeta u samom tlu, te je ne možemo protumačiti bez intervencije jakog feudalnog nosioca akvilejskog patrijarha* «.³¹⁰ Ovakve ukorijenjene postavke o pristupu gledanja umjetnosti potvrđuju i sami toponimi s obzirom na ukorijenjenost nazivlja slavenskog podrijetla koji se i danas koriste (Hum, Nugla, Marčenegla, Sovinjak, Vrh...), a zanimljive teze postavlja i hagiotopografija.

Svi ovi gradovi i sela žive zbog ljudi koji ih naseljavaju te je potrebno obrazovati ljude kako bi se zaustavio nepravedan odnos s kulturnom baštinom, jer: »*U čovjeku se integriraju materijal, oblik i značenje grada. Tek s čovjekom i za čovjeka grad postaje dokumentom vremena, ponašanja, vještina i iskustava tih istih ljudi. Ljudi mu čitaju i daju identitet. Ljudi primaju njegove poruke. Oni tumače i komuniciraju njegove vrijednosti. Bez ljudskog angažmana povijesni grad ne bi ostvario ni jednu od vrijednosti koje su mu po čovjeku imanentne.*«³¹¹

---

³⁰⁹ EKL, 1982, 13

³¹⁰ FUČIĆ, 1963, 13

³¹¹ MAROEVIĆ, 1988-1989, 195

LITERATURA

- BADURINA, Anđelko. (1988-1989) *Hagiotopografija Istre i dubrovačkog područja*, u: Radovi Instituta povijesti umjetnosti, br. 12-13, Zagreb, 1988-1989., str. 59-63
- BADURINA, Anđelko. (2003) *Hagiotopografija Hrvatske*, u: Radovi Instituta povijesti umjetnosti, br. 27, Zagreb, 2003., str. 305-310
- BADURINA, Anđelko. (2004) *Illuminacije glagoljskih rukopisa u Beču*, u: Radovi Instituta povijesti umjetnosti, br. 28, Zagreb, 2004., str. 38-51
- BALOG, Zdenko. (1986) *Povijesni i graditeljski razvoj naselja*, u: *Roč – povijesni i graditeljski razvoj naselja*, Zagreb: Centar za povijesne znanosti, Odjel za povijest umjetnosti, Zagreb, 1986., str. 5-32
- BALOG, Zdenko. (1987) *Kvaderna bratovština sv. Bartula i knjiga računa općine u Roču kao važan izvor za ročku povijest XVI. stoljeća*, u: Buzetski zbornik, br. 11, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, 1987., str. 141-160
- BALOG, Zdenko. (1992.) *Roč – važna tvrđava rašporskog kapetana u renesansnim stoljećima*, u: Buzetski zbornik, br. 17, Pazin: IKD «Juraj Dobrila», Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Narodno sveučilište «A. Vivoda», 1992., str.105-111
- BALOG, Zdenko. (1993) *Stambena arhitektura grada Roča*, u: Buzetski zbornik, br. 18, Pazin: IKD «Juraj Dobrila», Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Narodno sveučilište «A. Vivoda», 1993., str. 37-44
- BALOG, Zdenko. (1994) *Cijena usluga i roba u Roču XVI. stoljeća*, u: Buzetski zbornik, br. 19, Pazin: IKD «Juraj Dobrila», Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Narodno sveučilište «A. Vivoda», 1994., str. 33-38
- BALOG, Zdenko. (1997) *Pretpostavka o najranijem urbanističkom razvoju Roča (Razdoblje do mletačkog zaposjedanja Roča 1412. godine)*, u: Buzetski zbornik, br. 23, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., 1997., str. 93-101/79-87.
- BALOG, Zdenko. (1998) *Neki aspekti gotičke arhitekture srednje Istre*, u: Buzetski zbornik, br. 24, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1998., str. 149-160
- BALOG, Zdenko. (1999) *Kabalistička misao i gotičko graditeljstvo kontinentalne Istre*, u: Buzetski zbornik, br. 25, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 1999., str. 147-159
- BALOG, Zdenko. (2005a) *Dvije isprave iz rane povijesti kontinentalne Istre*, u: Buzetski zbornik, br. 31, Pazin: Josip Turčinović d.o.o; Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2005., str. 175-184
- BALOG, Zdenko. (2005b) *Roč u srednjem vijeku*, Buzet: Reprezent, Račice, 2005.
- BALOG, Zdenko. (2007) *Predkršćanski i dualistički elementi u zemljopisnom nazivlju ročkog kraja*, u: Buzetski zbornik, br. 34, Pazin: Josip Turčinović d.o.o; Buzet: Katedra Čakavskog sabora 2007., 165-176

- BALOG, Zdenko. (2008) *Recepcije srednjoeuropske gotike u istarskim zemljama*, u: Buzetski zbornik, br. 35, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2008., str. 89-105
- BALOG, Zdenko. (2010) *Gotičke lisnate maske u Istri – ikonološka studija*, u: Buzetski zbornik, br. 37, Pazin: Josip Turčinović d.o.o; Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2010., str. 101-112
- BALOG, Zdenko. (2012) *Mrežasti i zvjezdasti svod u Istri*, u: Buzetski zbornik, br. 39, Pazin: Josip Turčinović d.o.o; Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2012., str. 159-184
- BERTOŠA, Slaven. (2003) *Fragmenti iz prošlosti Črnoga grada i Belog grada*, u: Buzetski zbornik, br. 29, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2003., str.23-30
- BERTOŠA, Slaven. (2004.) *Prošlost Rašpora i Rašporskog kapetanata*, u: Buzetski zbornik, br. 30, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2004., str.21-44
- BERTOŠA, Slaven. (2006) *Prodaja Rašpora Veneciji (1402.)*, Buzetski zbornik br.33, Pazin, Josip Turčinović; Buzet, Katedra Čakavskog sabora, 2006., 51-57
- BERTOŠA, Slaven. (2011) *Prilozi o vrhuvskoj prošlosti (XI. – XIX. st.)*, u: Buzetski zbornik, Br. 38, Josip Turčinović d.o.o., Pazin; Katedra Čakavskog sabora, Buzet, 2011., str. 35-50
- BERTOŠA, Slaven. (2012) *Račice – povijesni fragmenti od srednjega vijeka do XIX. stoljeća*, u: Buzetski zbornik, br. 39, Pazin: Josip Turčinović d.o.o; Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2012., str. 29-53
- BERTOŠA, Slaven. BRADARA, Tatjana. KUZMANOVIĆ, Nenad. (2009) *Kunfini i zlamenja - oznake granica i međa u Istri od srednjeg vijeka do našega doba*, Histria archaeologica, br. 40, Pula: Arheološki muzej Istre, 2009., str. 115-145
- BERTOŠA, Slaven. BRADARA, Tatjana. KUZMANOVIĆ, Nenad. (2011) *Granične oznake na Bužeštini: materijalni ostaci kulturno-povijesnog nasljeđa*, u: Buzetski zbornik, br. 38, Pazin: Josip Turčinović d.o.o, Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2011., str. 111-131
- BISTROVIĆ, Željko. *Dva konzervatorska priloga poznavanju kulturne topografije šireg područja Bužeštine*, u: Buzetski zbornik 38, Pazin: Josip Turčinović d.o.o; Buzet: Katedra Čakavskog sabora 2011., str. 27-34
- BRADARA, Tatjana. (2006) *Arheološko istraživanje u Kostelu Petrapilosa 2005. godine, Osvrt na keramičko posuđe od 14. do 16. stoljeća*, Buzetski zbornik, br.33, Pazin: Josip Turčinović, Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2006., str. 39-50
- BRADARA, T., (2007) *Prilog poznavanju kasnosrednjovjekovnog i renesansnog keramičkog stolnog posuđa s područja Istre, Ukrasni motivi na keramičkim nalazima iz Kaštela Rašpor*, u: Buzetski zbornik, 34, Pazin: Josip Turčinović d.o.o; Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2007., 65-72.
- BURŠIĆ, Klara. (1984) *Prilog prethistorijskoj topografiji Bužeštine*, u: Buzetski zbornik 7-8, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, 1984., 235-45

- BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, Klara. (2000) *Arheološka topografija Štrpeda i okolice*, u: Buzetski zbornik, br. 26, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2000., str. 11-20
- BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, Klara. (2001) *Gradinski obrambeni sustavi sjeverne Istre*, u: Buzetski zbornik, br. 27, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2001., str. 15-22
- BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, Klara. (2002) *Gradinska toponimija Bužeštine*, u: Buzetski zbornik, br. 28, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2002., str.11-18
- BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, Klara. (2003) *Uloga vode u prapovijesnom naseljavanju Bužeštine*, u: Buzetski zbornik, br. 29, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2003., str.17-22
- BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, Klara. (2005) *Carlo Marchesetti i gradine Bužeštine*, u: Buzetski zbornik, br. 31, Pazin: Josip Turčinović d.o.o, Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2005., str 49-64
- BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, Klara. (2006) *Pećina Podrebar i priča o potrazi za izgubljenim predmetima*, u: Buzetski zbornik, br. 33, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2006., 13-27
- BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, Klara (2007) *Alberto Puschi i Bužeština*, u: Buzetski zbornik, br. 34, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2007., str. 11-64
- BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, Klara. (2011) *Gradine podno Žbevnice*, u: Buzetski zbornik, br. 38, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2011., 11-20
- BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, Klara. (2012) *Neki aspekti naselja i nastambi u Istri u prapovijesti*, u: Tabula, br. 10, Pula: Odjel za humanističke znanosti Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, str. 7-38
- CVITANOVIĆ, Đurđica. (1984a) *Renesansna jezgra Bužeštine*, Buzetski zbornik, br. 7-8, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, 1984., 203-211
- CVITANOVIĆ, Đurđica. (1984b) *Spomenici kulture Starog grada Buzeta*, Buzetski zbornik, br. 7-8, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, 1984., 221-226
- CVITANOVIĆ, Đurđica. (1984c) *Spomenici kulture Roča*, Buzetski zbornik, br. 7-8, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, 1984., 227-233
- CVITANOVIĆ, Đurđica. (1994) *Graditeljstvo i crkvena umjetnost Bužeštine i općine Lanišće*, Buzetski zbornik, br. 19, Pazin: IKD «Juraj Dobrila», Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Narodno sveučilište «A. Vivoda», 1994., str. 33-38
- ČEČ, Dragica. DAROVEC, Darko. (2009) *Značenje seoskih utvrda uz mletačko-habsburšku granicu u ranom novom vijeku*, u: Povijesni prilozi, br. 37, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009., str. 217-245
- DEMONJA, Damir. (1993) *Prilog tipologiji romaničkih zvonika Istre*, u: Radovi Instituta za povijest umjetnosti, br. 17, Zagreb: Institut povijesti umjetnosti, 1993., 19-31

DEMONJA, Damir. (1997) *Tradicionalni elementi u kasnosrednjovjekovnoj sakralnoj arhitekturi – nekoliko istarskih primjera*, u: Radovi Instituta za povijest umjetnosti, br. 21, Zagreb: Institut povijesti umjetnosti, 1997., 29-37

DOMLJAN, Žarko. (1991) *Umjetnička topografija Križevaca – problem metodologije istraživanja*, u: Radovi Instituta povijesti umjetnosti, br. 15, Zagreb: Institut povijesti umjetnosti, 1991., 43-47

EKL, Vanda. (1982) *Gotičko kiparstvo u Istri*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, Kršćanska sadašnjost, 1982.

FLEGO, Doris. (1997) *Šetališta i vrtovi Starog grada Buzeta*, u: Buzetski zbornik, br. 23, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., 1997., str. 147-150

FLEGO, Isabela. (2000) *Markizi Gravisi iz Petrapilose na Buzeštini*, u: Buzetski zbornik, br. 26, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2000., str. 34-54

FRANKOL, Dunja. (1984) *Arhitektura XVII i XVIII stoljeća u Buzetu*, u: Buzetski zbornik, br. 7-8, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, 1984.,

FUČIĆ, Branko. (1963) *Istarske freske*, Zagreb: Zora, 1963.

FUČIĆ, Branko. (1988) *Glagoljski lapidarij*, u: Istarska danica 1988, Pazin: Istarsko književno društvo "Juraj Dobrila", 1988., str. 91-99

FUČIĆ, Branko. (1990) *Ročke freske i majstor Ivan iz Kastva*, br. 15, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, Katedra Čakavskog sabora «Buzetski dani», 1990., str.33-38

FUČIĆ, Branko. (1991) *Rekonstrukcije glagoljskih natpisa Buzeštine*, br. 16, Pazin: IKD «Juraj Dobrila», Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Narodno sveučilište «A. Vivoda», 1991., str. 139-148.

FUČIĆ, Branko. (1992) *Buzeština 1580 godine, Kulturno povijesna slika prema Valierovoj apostolskoj vizitaciji*, u: Buzetski zbornik, br. 17, Pazin: IKD «Juraj Dobrila», Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Narodno sveučilište «A. Vivoda», 1992., str. 83-103

FUČIĆ, Branko. (1999) *Majstor Dominik iz Udina*, u: Buzetski zbornik, br. 25, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 1999., str. 45-47

GRAH, Elena. (2005) *Toponimi u okolici sela Krbavčiči*, u: Buzetski zbornik, 31, Pazin: Josip Turčinović d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2005., 139-146

GRAH CILIGA, Elena. (2011) *Projekt Buzetska naušnica*, u: Buzetski zbornik, br. 38, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2011., 303-306

GREBLO, Srećko. (2000) *Crkva sv. Marije Magdalene u Buzetu (Sveti Ivan)*, u: Buzetski zbornik, br. 26, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2000., str. 285-292

GRUBER, Dane. SPINČIĆ, Vjekoslav. (1924) *Povijest Istre*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1924.

- HERCIGONJA, Eduard. (1986) *Tropismena i trojezična kultura hrvatskog srednjovjekovlja*, u: *Pisana riječ u Hrvatskoj*, Zagreb, 1986., 39-79
- HORVAT, Katarina. (1986a) *Hum – formiranje i razvoj grada u razdoblju od XI. do XII. stoljeća*, u: Buzetski zbornik, br. 10, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, 1986., str. 103-114
- HORVAT, Katarina. (1986b) *Hum – razvoj grada*, u: Radovi Instituta za povijest umjetnosti, br. 10, Zagreb: Institut povijesti umjetnosti, 1986., 41-68
- HORVAT LEVAJ, Katarina. (1988) *Gradovi – utvrde sjeveroistočne Istre, Građevni razvoj i problemi revitalizacije*, u: Buzetski zbornik, br. 12, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, Katedra Čakavskog sabora «Buzetski dani», 1988., str. 213-236
- HORVAT LEVAJ, Katarina. (1998) *Vrh – građevni razvoj*, u: Buzetski zbornik, br. 24, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1998., str. 51-61
- HORVAT LEVAJ, Katarina. (2001) *Hum – grad i spomenici*, u: Buzetski zbornik, br. 27, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2001., str. 55-66
- HORVAT LEVAJ, Katarina. (2011) *Umjetnička topografija Hrvatske*, u: Baština u fokusu, 50 godina Instituta za povijest umjetnosti 1961.-2011., (ur.) Milan Pelc, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2011., 179-188
- HUIĆ, Irma. OBAD ŠĆITAROCI, Mladen. *Draguć u Istri – nove spoznaje o prostornom razvoju naselja*, u: Prostor, Vol. 20, No. 2 (44), Zagreb: Arhitektonski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, 2012., str. 328-339
- IVANČEVIĆ, Radovan. (1981) *Gotičke crkve u Roču*, u: Buzetski zbornik, br. 5, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, 1981., str. 99-116
- IVANČEVIĆ, Radovan. (2001) *Crkva Sv. Duha kod Štrpeda u Istri*, u: Buzetski zbornik, br. 27, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2001., str. 34-54
- IVETAC, Just. (2002) *Toponimija južnog dijela Ćićarije*, u: Buzetski zbornik, br. 28, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2002., str. 253-276
- JAKOVLJEVIĆ, Božo. (1994) *Briga za kulturnu baštinu Bužeštine*, u: Buzetski zbornik, br. 19, Pazin: IKD «Juraj Dobrila», Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Narodno sveučilište «A. Vivoda», 1994., str. 267-272
- JAKOVLJEVIĆ, Božo. (1997) *S izvorišta rijeke Mirne*, u: Buzetski zbornik, br. 23, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., 1997., str. 157-170
- JAKOVLJEVIĆ, Božo. (1998a) *Mali Mlun na visoravni između Mirne i Bračane*, u: Buzetski zbornik, br. 24, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1998., str. 235-238

- JAKOVLJEVIĆ, Božo. (1998b) *Iz prošlosti Vrha*, u: Buzetski zbornik, br. 24, Pazin: Josip Turčinović d.o.o; Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 1998., str. 117-120
- JAKOVLJEVIĆ, Božo. (1999) *Obnovljen glagoljski natpis u Sovinjaku*, u: Buzetski zbornik, br. 25, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 1999., str.143-144
- JAKOVLJEVIĆ, Božo. (2002) *Brest pod Žbeynicom*, u: Buzetski zbornik, br. 28, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2002., str. 297-306
- JAKOVLJEVIĆ, Božo. (2009) *Mlinovi na rijeci Mirni*, u: Buzetski zbornik, br.36, Pazin, Josip Turčinović d.o.o; Buzet, Katedra Čakavskog sabora, 2009., 181-193
- JELINČIĆ, Jakov. (2005) *Listina rižanske skupštine 804. godine*, u: Buzetski zbornik, br. 31, Pazin: Josip Turčinović d.o.o; Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2005., str. 19-24
- JERMAN, Denis. (2002) *Crtica o Malom Mlunu*, u: Buzetski zbornik, br. 28, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2002., str. 211-213
- JURKIĆ GIRARDI, Vesna. (1976) *Antički spomenici na području Bužeštine*, Buzetski zbornik 1, Pula: Izdavačka zajednica Čakavskog sabora, 1976., str. 91-98
- JURKIĆ GIRARDI, Vesna. (1980) *Novi nalazi antičke nekropole na Fontani u Buzetu*, u: Buzetski zbornik, br. 4, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, 1980., str.67-71
- JURKIĆ GIRARDI, Vesna. (2012) *Rimska žarna nekropola na Pintoriji kod Buzeta, Istraživanje 1978. i 1979. godine*, u: Buzetski zbornik, br. 39, Pazin: Josip Turčinović d.o.o; Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2012., str. 11-27
- KARAČ, Zlatko. (1995) *Tragovi bizantskog urbanizma u Hrvatskoj*, u: Prostor, Vol. 3, No. 2 (10), Zagreb: Arhitektonski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, 1995., str. 285-298
- KLAIĆ, Bratoljub. *Rječnik stranih riječi, A – Ž*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1979.
- KLEN, Danilo. (1977) *Iz prošlosti Kostela – Petre Pilose i njegovih sela*, u: Buzetski zbornik, br. 2, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, 1977., 29-50
- KOMŠO, Darko. (2003) *Glagoljski grafiti na ulomcima fresaka iz crkve sv. Marije Magdalene u Petrapilosi*, u katalogu izložbe: Ondina Krnjak, *Kostel Petrapilosa*, Pula: Arheološki muzej Istre, 2003., str. 43-47
- KOMŠO, D., MIRACLE, T. P. (2006) *Pećina Jačmica*, Buzetski zbornik, br.33, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2006., 29-37
- KRNJAK, Ondina. (2001) *Nalazi fresaka iz crkvice sv. Marije Magdalene u Petrapilosi*, u: Buzetski zbornik, br. 27, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2001., str. 23-33
- KRNJAK, Ondina. (2003) *Kostel Petrapilosa, O tragovima fresaka iz crkvice sv. Marije Magdalene*, u katalogu izložbe: *Kostel Petrapilosa*, Pula: Arheološki muzej Istre, 2003.

- MARAČIĆ, Ljudevit Anton. (2006) *Hospitacija Svetoga Duha u Buzetu*, Buzetski zbornik, br.33, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2006., 139-142
- MAROEVIĆ, Ivo. (1988-1989) *Povijesni grad kao dokument*, u: Radovi Instituta povijesti umjetnosti, br. 12-13, Zagreb: Institut povijesti umjetnosti 1988-1989., 191-196
- MARUŠIĆ, Branko. (1974) *Istarska grupa spomenika sakralne arhitekture s upisanom apsidom*, u: *Histria archeologica*, br. 5, 1974.
- MARUŠIĆ, Branko. (1981) *Arheološko istraživanje u Rimu kod Roča*, u: Buzetski zbornik, br. 5, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, 1981., str. 149-151
- MARUŠIĆ, Branko. (1983) *Prilog poznavanju arheoloških nalazišta Buzeštine*, u: Buzetski zbornik, br. 6, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, 1983., str.175-179
- MARUŠIĆ, Branko. (1984) *Staroslavenski grobovi na sjevernoj padini Buzeta*, u: Buzetski zbornik, br. 7-8, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, 1984., str. 247-250
- MARUŠIĆ, Branko. (1994) *Buzeština u kasnoj antici i u ranom srednjem vijeku*, u: Buzetski zbornik, br. 19, Pazin: IKD «Juraj Dobrila», Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Narodno sveučilište «A. Vivoda», 1994., str. 11-13
- MATEJČIĆ, Radmila. (1982) *Granične utvrde i gradovi u sjevernoj Istri, Rašporski kapetanat*, u: *Buzet, Povijesni razvoj i problemi revitalizacije Starog grada*, I. dio: Postojeće stanje, Zagreb: Centar za povijesne znanosti, Odjel za povijest umjetnosti, Zagreb, 1982., str. 1-40
- MATEJČIĆ, Radmila. (1998) *Granične utvrde i gradovi u sjevernoj Istri: (Rašporski kapetanat)*, u: Buzetski zbornik, br. 24, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1998., str.19-48
- MATIJAŠIĆ, Robert. (1983) *Piquentinski skulptorski krug, u povodu jednog novog nalaza u Buzetu*, u: Buzetski zbornik, br. 6, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, 1983., str.133-145
- MATIJAŠIĆ, Robert. (2003) *Prvi spomen Buzeta u povijesnim vrelima*, u: Buzetski zbornik, br. 29, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2003., str.13-16
- MATIJAŠIĆ, Robert. (2005) *Buzet i 1200.obljetnica Rižanske skupštine*, u: Buzetski zbornik, br. 31, Pazin: Josip Turčinović d.o.o, Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2005., str 15-17
- MIHOVILIĆ, Kristina. (2000) *Arheološko istraživanje crkve sv. Marije Magdalene u Pietrapilosi*, u: Buzetski zbornik, br. 26, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2000., str. 21-33
- MILIĆ, Bruno. (2006) *Urbani razvoj gradova na tlu Hrvatske – 19. stoljeće*, u: *Prostor*, Vol. 14, No. 2 (32), Zagreb: Arhitektonski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, 2006., str. 196-217
- MILOTIĆ, Ivan. (2007) *Pravni položaj predrimskih zajednica Buzeštine i Roštine u antici*, u: Buzetski zbornik, br. 34, Pazin: Josip Turčinović d.o.o, Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2007., 141-164.

- MILOTIĆ, Ivan. (2012) *Crkva sv. Ane na Goričici*, u: Buzetski zbornik, br. 39, Pazin: Josip Turčinović d.o.o; Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2012., str. 77-82
- MISIUDA, Danuta. (1987) *Povijesni i građevni razvoj kaštela Sovinjaka*, u: Buzetski zbornik, br. 11, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, 1987., str. 131-40
- NEFAT, Nataša. (2012) *Konzervatorski radovi na Kaštelu Petrapilosa od 2000. do 2011. godine*, u: Buzetski zbornik, br. 39, Pazin: Josip Turčinović d.o.o; Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2012., str. 107-121
- NEŽIĆ, Matija. (2005) *Račice*, u Buzetski zbornik, br. 31, Pazin: Josip Turčinović d.o.o; Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2005., str. 403-425
- NIKOČEVIĆ, Lidija. (1996) *Tradicijska kuća Bužeštine i Ćićarije*, u: Buzetski zbornik, br. 22, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Narodno sveučilište «A. Vivoda», 1996., str. 93-101
- NIKOLIĆ, Aleksandar. (1988) *Ime Buzet staro devetnaest stoljeća*, u: Buzetski zbornik, br. 12, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, Katedra Čakavskog sabora «Buzetski dani», 1988., str. 237-239
- NIKOLIĆ, Saša. (2007) *Buzetska naušnica*, u: Buzetski zbornik, br. 34, Pazin: Josip Turčinović d.o.o, Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2007., 177-180
- OŠTRIĆ, Radovan. (2002) *Restauriranje zidnih slika u crkvi sv. Roka u Roču*, u: Buzetski zbornik, br. 28, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2002., str.101-106
- PERŠIĆ, Mirjana. (1984) *Crkvena umjetnost u Buzetu*, Buzetski zbornik, br. 7-8, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, 1984., 191-201
- PERŠIĆ, Mirjana. (1988) *Sakralni objekti Bužeštine i njihova oprema*, u: Buzetski zbornik, br. 12, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, Katedra Čakavskog sabora «Buzetski dani», 1988., str. 195-212
- POUNDS, Norman. (2005) *The Medieval City*, London, Westport: Greenwood press, 2005.
- PRELOG, Milan (1983) *Ljudske intervencije u prostoru – Graditeljska baština*, u: *Buzet – Povijesno-građevni razvoj i problemi revitalizacije Staroga grada*, Zagreb: Centar za povijesne znanosti, Odjel za povijest umjetnosti, Zagreb, 1983., str 1-2
- PRELOG, Milan. (2001) *Kontinuitet i mijene*, Bilješke za »Srednjovjekovni grad na Jadranu«, Radovi Instituta povijesti umjetnosti, br. 25, Zagreb, 2001., 229-238
- PRELOG, Milan. FISCHER, Miljenka. PLANIĆ-LONČARIĆ, Marija. (1986) *Umjetnička topografija Hrvatske – model Koprivnica*, Radovi IPU, br.9, 1986., str. 6-23.
- PRELOG, Milan. PLANIĆ-LONČARIĆ, Marija. LAY, Ivo. (1967) *Historijsko-urbanistički razvoj naselja i prostora Istre i spomenici kulturne baštine*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Urbanistički institut SR Hrvatske, 1967.

- PRODAN, Vojmil. (2002) *Vode i naselja Čiriteške vale*, u: Buzetski zbornik, br. 28, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2002., str. 187-197
- PRODAN, Vojmil. (2003) *Vode Mlunštine*, u: Buzetski zbornik, br. 29, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2003., str. 175-182
- PRODAN, Vojmil. (2004.) *Sovinjščina i Sovišćina*, u: Buzetski zbornik, br.30, Pazin: Josip Turčinović d.o.o; Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2004., 325-340
- PRODAN, Vojmil. (2006) *Vode Ćićarije*, Buzetski zbornik br.33, Pazin: Josip Turčinović d.o.o; Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2006., 189-202
- PRODAN, Vojmil. (2009) *Dolina rijeke Mirne nekad i sad*, u: Buzetski zbornik, br. 36, Pazin: Josip Turčinović d.o.o, Buzet: Katedra Čakavskog sabora 2009., 167-175
- RADOSSI, Giovanni. (1981) *Grbovi gradonačelnika i uglednih obitelji Buzeta*, u: Buzetski zbornik, br. 5, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, 1981., str. 117-147
- RUŠNJAK, Miro. (2001) *Naša hmetška hiža*, u: Buzetski zbornik, br. 27, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2001., str. 133-138
- SINČIĆ, Miroslav. (1994) *Krajolik zvijezda i legendi*, ulomak iz putopisne reportaže u: Buzetski zbornik, br. 19, Pazin: IKD «Juraj Dobrila», Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Narodno sveučilište «A. Vivoda», 1994., str. 153-155
- SLUKAN-ALTIĆ, Mirela. (2003) *Buzet u ranosrednjovjekovnim i ranonovovjekovnim kartografskim izvorima*, u: Buzetski zbornik, br. 29, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2003., str.111-125
- STARAC, Alka. (2007) *Rimski nadgrobni spomenici unutrašnje Istre*, u: Buzetski zbornik, br. 34, Pazin: Josip Turčinović d.o.o, Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2007., 73-91.
- STEPINAC-FABIJANIĆ, Tihomira. (1988) *Ruralna arhitektura Buzeštine*, u: Buzetski zbornik, br. 12, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, Katedra Čakavskog sabora «Buzetski dani», 1988., str. 101-112
- ŠAINA, Toni. (2011) *Konzervatorsko-restauratorski zaštitni radovi u crkvi sv. Jurja u Buzetu*, u: Buzetski zbornik, br. 38, Pazin: Josip Turčinović d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2011., 149-166
- ŠIKLIĆ, Josip. (2007) *Crkve na području općine Lanišće*, u: Buzetski zbornik, br. 34, Pazin: Josip Turčinović d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2007., 217-237
- ŠIMUNOVIĆ, Petar. (1992) *Toponimija Buzeštine*, u: Buzetski zbornik, br. 17, Pazin: IKD «Juraj Dobrila», Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Narodno sveučilište «A. Vivoda», 1992., 43-64
- ŠTOKOVIĆ, Alojz. (2011.) *U gradu Buzetu 1580. kronologija jedne apostolske vizitacije*, u: Buzetski zbornik, br. 38, Pazin: Josip Turčinović d.o.o, Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2011., 83-88

ŠTRK-SNOJ, Maja. (1989) *Crkva Svetog Duha u Svetom Duhu kraj Štrpeda u svjetlu novih nalaza*, u: Buzetski zbornik, br. 13, Buzet: Općinska konferencija SSRN Buzet, Katedra Čakavskog sabora «Buzetski dani», 1989., str.113-119

VIŠNJIĆ, Josip. (2010) *Petrapilosa, arhitektonski razvoj utvrde*, u: Buzetski zbornik, br. 37, Pazin: Josip Turčinović d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2010., 49-76

VIŠNJIĆ, Josip. (2012) *Rezultati arheoloških istraživanja provedenih unutar kaštela Petrapilosa tijekom 2010. i 2011. godine.*, u: Buzetski zbornik, br. 39, Pazin: Josip Turčinović d.o.o, Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2012., str. 123-158

VLAHOV, Dražen (1998) *Glagoljska isprava iz Huma iz 1559.godine*, u: Buzetski zbornik, br. 24, Pazin: Josip Turčinović d.o.o; Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 1998., str. 161-166

VLAHOV, Dražen. (2003) *O jednom glagoljskom grafitu u crkvi sv. Roka u Roču*, u: Buzetski zbornik, br. 29, Pazin: «Josip Turčinović» d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, Pučko otvoreno učilište «Augustin Vivoda», 2003., str.75-81

VLAHOV, Dražen. (2006) *Buzeština u istarskom razvodu, Momjanski primjerak – rasprava i izvod*, Buzetski zbornik, br.33, Josip Turčinović, Pazin, Buzet, 2006., str. 59-83

VLAHOV, Dražen. (2008) *Crtice iz povijesti Huma*, u: Buzetski zbornik, br. 35, Pazin: Josip Turčinović d.o.o, Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2008., 75-88

ZARADIJA KIŠ, Antonija. (2006) *Memoarske marginalije – (ne)svjesna ishodišta životopisa, Činjenice i nedoumice iz života glagoljaša Šimuna Grebla (oko 1472.-oko 1551.)*, u: Fluminensia, god. 18, br. 2, Rijeka: Odsjek za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 2006., str. 1-20

ZUPANC, Ivan. (2006) *Demografska struktura Buzeštine 1961. – 2001.*, Buzetski zbornik, br.33, Pazin: Josip Turčinović d.o.o, Buzet: Katedra Čakavskog sabora,, 2006., str. 167-187

ŽMAK, Josip. (2008) *Planinarski putovi na Buzeštini i Čićariji*, u: Buzetski zbornik, br. 35, Pazin: Josip Turčinović d.o.o, Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2008., 129-136

ŽMAK, Josip. (2011) *Gromača i suhozid*, u: Buzetski zbornik, br. 38, Pazin: Josip Turčinović d.o.o., Buzet: Katedra Čakavskog sabora, 2011., str. 133-137

Web izvori:

AST, Catasto Franceschino, Archivio di stato Trieste, Distretto di Pinguente (katastarski planovi općine Buzet):

<http://www.catasti.archiviodistatotrieste.it/Divenire/menulisterdetail.htm?id=10636840&data=pinguente> (27. 5. 2013.)

DZS, Državni zavod za statistiku, Popis stanovništva 2011. godine, str. 142-143: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2011/SI-1441.pdf#page=17&zoom=auto,0,840 (10. 4. 2013.)

HJP, Hrvatski jezični portal: <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=search> (14. 4. 2013.)

ISTRAPEDIA,

LONČAR, N., *Geomorfologija (Bijela, Siva, Crvena Istra)* <http://istrapedia.hr/hrv/776/geomorfologija-bijela-siva-crvena-istra/istra-a-z/> (13. 5. 2013.)

NIKOČEVIĆ, L., *Tradicijsko graditeljstvo*, <http://istrapedia.hr/hrv/1106/tradicijsko-graditeljstvo/istra-a-z/> (16. 5. 2013.)

LZMK, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, *Istarska enciklopedija* (2005):

BERTOŠA, S. *Rašpor*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2317> (16. 5. 2013.)

BRATULIĆ, J. *Slaveni*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2513> (16. 5. 2013.)

BUDAK, N., *Ivan (Johannes)*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1269> (15. 5. 2013.)

BUDAK, N., *Rižanska skupština*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2371> (15. 5. 2013.)

KRIZMANIČ, A. *Trg*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2777> (17. 5. 2013.)

MATIJAŠIĆ, I. *Cementni lapor*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=501> (17.5.2013.)

MATIJAŠIĆ, R. *Deseta regija, Venecija i Histrija*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=702> (15. 5. 2013.)

MATIJAŠIĆ, R. *Rim*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2357> (14. 4. 2013.)

MATIJAŠIĆ, R. *Salež*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2416> (23. 3. 2013.)

ŠTIH, P., *Fortunat*, <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=902> (15. 5. 2013.)

Prostorni plan uređenja Grada Buzeta , Pula: Urbis 72 d.d.,2005.

http://www.buzet.hr/fileadmin/prostorni_plan/prostorni_plan_knjiga_I.pdf (27.5.2013.)

POPIS KORIŠTENIH REPRODUKCIJA

- Slika 1., Mapa crteža Rašporskog kapetanata s naznačenim utverdama Bužeštine
- Slika 2., Pogled na Bužeštinu sa sjeverozapada, foto: Kristijan Jerković
- Slika 3., Bužeština s općinama Buzet i Lanišće, iz: Istarska enciklopedija, 2005.
- Slika 4., Konfiguracija terena oko sela Krušvari, foto: K. Jerković
- Slika 5., Regionalni prostorni plan Istre, detalj Bužeštine (mjerilo karte: 1: 2000), foto: K. Jerković
- Slika 6., Plan razvoja Huma od 11. do 1412., Institut povijesti umjetnosti (IPU)
- Slika 7., Plan razvoja Huma od 1412.-1612., IPU
- Slika 8., Hum, jugoistočni bedemi, foto: K. Jerković
- Slika 9., Petrapilosa, jugoistočni bedemi s merlaturom, foto: K. Jerković
- Slika 10., Petrapilosa, zapadna kula s linijom bedema, foto: K. Jerković
- Slika 11., Hum, zvonik-toranj, foto: K. Jerković
- Slika 12., Roč, sjeveroistočni bedemi, foto: K. Jerković
- Slika 13., Zračni snimak Sovinjaka, web: Google Earth, scan: K. Jerković
- Slika 14., Zračni snimak Vrh, web: Google Earth, scan: K. Jerković
- Slika 15., Zračni snimak Huma, web: Google Earth, scan: K. Jerković
- Slika 16., Zračni snimak Roča, web: Google Earth, scan: K. Jerković
- Slika 17., Zračni snimak Buzeta, web: Google Earth, scan: K. Jerković
- Slika 18., Buzet, zazidano prizemlje zgrade u Ul. M. Trinajstića, foto: K. Jerković
- Slika 19., Vrh, zapuštena kuća, foto: K. Jerković
- Slika 20., Sovinjska Brda, kuća s baladurrom/balkonom, foto: K. Jerković
- Slika 21., Roč, kuća uz istočni bedem, foto: K. Jerković
- Slika 22., Hum, preslica i lopica crkve sv. Jeronima, foto: K. Jerković
- Slika 23., Roč, pročelje s preslicom sv. Antuna opata, foto: K. Jerković
- Slika 24., Salež, kamene ograde, foto: K. Jerković
- Slika 25., Plan Starog grada Buzet s označenim crkvama, web izvor plana: AST, Catasto Franceschino
- Slika 26., Sovinjak, kapela sv. Roka, foto: K. Jerković
- Slika 27., Mapa s prikazom plemena u Istri krajem 3. i početkom 2. st. pr. Kr., mapa sa stalnog postava Arheološkog muzeja Istre (AMI) u Puli, foto: K. Jerković
- Slika 28., Ranosrednjovjekovna nalazišta nekropola oko Buzeta, mapa sa stalnog postava AMI u Puli, foto: K. Jerković
- Slika 29., Buzet, pogled na Čićariju i željezničku prugu sa sjevernih bedema, foto: K. Jerković
- Slika 30., Buzet, zapadna veduta, foto: K. Jerković
- Slika 31., Buzet, kuća na jugoistočnoj strani, foto: K. Jerković
- Slika 32., Buzet, jugoistočna veduta s vrtovima, foto: K. Jerković
- Slika 33., Buzet, sjeveroistočni bedem, foto: K. Jerković
- Slika 34., Buzet, renesansna preslica sv. Jurja, foto: K. Jerković
- Slika 35., Buzet, sjeverni bedem uz crkvu sv. Jurja, foto: K. Jerković
- Slika 36., Buzet, Mala šterna, reljef lava sv. Marka, foto: K. Jerković
- Slika 37., Buzet, Vela šterna, lav sv. Marka na fragmentu krunice, foto: K. Jerković
- Slika 38., Buzet, kuća iz 18. st., portal, foto: K. Jerković
- Slika 39., Buzet, kuća iz 18. st., zazidani prozor, foto: K. Jerković
- Slika 40., Buzet, kuća iz 18. st., zapadni debeli zid, foto: K. Jerković
- Slika 41., Buzet, kuća iz 18. st., vanjski bedem sa stubama prema dvorištu, foto: K. Jerković
- Slika 42., Buzet, kapel sv. Vida na groblju, foto: K. Jerković
- Slika 43., Buzet, kapela sv. Vida, nepoznati lik, foto: K. Jerković

Slika 44., Buzet, kapela sv. Vida, foto: K. Jerković

Slika 45., Sv. Ivan, kapela sv. Marije Magdalene, zapadno pročelje, foto: K. Jerković

Slika 46., Sv. Duh, crkva sv. Duha, pogled s jugoistoka, foto: K. Jerković

Slika 47., Sv. Duh, crkva sv. Duha, južni portal s lunetom, foto: K. Jerković

Slika 48., Sv. Duh, crkva sv. Duha, jugoistočni gotički prozor svetišta, foto: K. Jerković

Slika 49., Sv. Duh, crkva sv. Duha, sjeveroistočni gotički prozor svetišta, foto: K. Jerković

Slika 50., Pogled na Črnicu, foto: K. Jerković

Slika 51., Črnica, crkva sv. Lovre na groblju, pogled sa sjevera, foto: K. Jerković

Slika 52., Črnica, crkva sv. Lovre sa sjeverozapada, foto: K. Jerković

Slika 53., Črnica, crkva sv. Lovre, zazidani zapadni portal, foto: K. Jerković

Slika 54., Črnica, crkva sv. Lovre, oltar uz istočni zid, foto: K. Jerković

Slika 55., Črnica, crkva sv. Lovre, tranzena na istočnom zidu broda, foto: K. Jerković

Slika 56., Petrapilosa, ulaz u dvorište palasa s istočne strane, foto: K. Jerković

Slika 57., Pogled na Petrapilosu i plodnu dolinu Bračane, foto: K. Jerković

Slika 58., Petrapilosa, veduta sjeverne strane, foto: K. Jerković

Slika 59., Pogled na dolinu Bračane i osunčanu Ćićariju, foto: K. Jerković

Slika 60., Tlocrti faza gradnje utvrde Petrapilosa, iz: Josip Višnjić, *Petrapilosa, Arhitektonski razvoj utvrde*, Buzetski zbornik 37., 2010., str. 61.

Slika 61., Petrapilosa, vrh sjevernog zida palasa, foto: K. Jerković

Slika 62., Petrapilosa, istočni bedem vanjskog dvorišta, foto: K. Jerković

Slika 63., Petrapilosa, pročelje palasa i djelomično rekonstruirani portal, foto: K. Jerković

Slika 64., Petrapilosa, nužnik između zapadne kule i vanjskog zida, foto: K. Jerković

Slika 65., Petrapilosa, strijelnica sjevernog dvorišnog zida, foto: K. Jerković

Slika 66., Petrapilosa, ulazna istočna vrata u dvorište palasa s unutrašnje i vanjske strane, foto: K. Jerković

Slika 67., Petrapilosa, komunikacijska zona palasa, foto: K. Jerković

Slika 68., Petrapilosa, kapela sv. Marije Magdalene, foto: K. Jerković

Slika 69., Petrapilosa, tlocrt kapele sv. Marije Magdalene, iz: Ondina Krnjak, *Kostel Petrapilosa*, Pula, 2003., 17

Slika 70., Petrapilosa, kapela sv. Marije Magdalene, sjeverni zid, foto: K. Jerković

Slika 71., Lice žene (Elizabeta?), ulomak freske, iz: Ondina Krnjak, *Kostel Petrapilosa*, Pula, 2003., 27

Slika 72., Koplje i krilo, ulomci freske, iz: Ondina Krnjak, *Kostel Petrapilosa*, Pula, 2003., 35

Slika 73., Pogled prema brdu Sv. Juraj nad Saležom, foto: K. Jerković

Slika 74., Salež, brdo Sv. Juraj s objektom nepoznate namjene (crkva sv. Jurja?), foto: K. Jerković

Slika 75., Salež, kuća sa spolijom, foto: K. Jerković

Slika 76., Plan Sovinjaka, IPU

Slika 77., Sovinjak, kapela sv. Roka, poprečni presjek i tlocrt, IPU

Slika 78., Sovinjska Brda, crkva sv. Martina, pogled s jugozapada, foto: K. Jerković

Slika 79., Sovinjska Brda, crkva sv. Martina, detalj apside, foto: K. Jerković

Slika 80., Plan naselja Vrh, IPU

Slika 81., Vrh, zapadni nizovi kuća, foto: K. Jerković

Slika 82., Vrh, detalj kuće, foto: K. Jerković

Slika 83., Vrh, detalj kuće s kamenim ormarićima, foto: K. Jerković

Slika 84., Vrh, detalj kuće, foto: K. Jerković

Slika 85., Vrh, župna crkva Uznesenja Marijina, kustodija Benka iz Sočerge, foto: K. Jerković

Slika 86., Pogled na Marčeneglu podno Vrh prema jezeru Butoniga, foto: K. Jerković

Slika 88., Marčeniĝla, crkva sv. Jelene, zapadno proćelje, foto: K. Jerković
 Slika 89., Veduta Huma, pogled s groblja sa zapada, foto: K. Jerković
 Slika 90., Plan naselja Hum, IPU
 Slika 91., Hum, zvonik-toranj, foto: K. Jerković
 Slika 92., Hum, kapela sv. Jeronima, tlocrt, IPU
 Slika 93., Hum, Sv. Jeronim, freske sjevernog zida, foto: K. Jerković
 Slika 94., Hum, Sv. Jeronim, detalj Krista sa scene *Polaganje u grob*, foto: K. Jerković
 Slika 95., Hum, Sv. Jeronim, detalj ureza glagoljskg grafita Šimuna Grebla, foto: K. Jerković
 Slika 96., Hum, Sv. Jeronim, svetište s freskom *Navještenja*, foto: K. Jerković
 Slika 97., Brnobići, Bogorodica s Djetetom, iz: Vanda Ekl, *Gotičko kiparstvo u Istri*, 1982.
 Slika 98., Raćica, crkva sv. Marije, Bogorodica s Djetetom, iz: Vanda Ekl, *Gotičko kiparstvo u Istri*, 1982.
 Slika 99., Plan naselja Roć, IPU
 Slika 100., Misal kneza Novaka, Raspeće, iz: Anđelko Badurina, *Illuminacije glagoljskih rukopisa u Beću*, 2004., str. 41
 Slika 101., Ljubljanski misal, Raspeće (lijevo); Roćki misal, Raspeće (desno), iz: Anđelko Badurina, *Illuminacije glagoljskih rukopisa u Beću*, 2004., str. 42
 Slika 102., Roć, sjeveroistoćna kula bedema, foto: K. Jerković
 Slika 103., Roć, jugoistoćna kula bedema, foto: K. Jerković
 Slika 104., Roć, gotićka kula s jugozapada, foto: K. Jerković
 Slika 105., Roć, gotićka kula sa sjeverozapada, foto: K. Jerković
 Slika 106., Roć, Mala vrata s jućne strane, foto: K. Jerković
 Slika 107., Roć, Vela vrata sa sjeverne strane, foto: K. Jerković
 Slika 108., Roć, stambene kuće u ulici između crkve sv. Bartula i crkve sv. Petra, crteć Z. Baloga stanje 1982. prije obnove, iz: Zdenko Balog, *Roć u srednjem vijeku*, 2005., str. 35
 Slika 109., Roć, ćupna crkva sv. Bartula, tlocrt, IPU
 Slika 110., Roć, crkva sv. Antuna opata, tlocrt, IPU
 Slika 111., Roć, crkva sv. Antuna opata, presjek
 Slika 112., Roć, crkva sv. Antuna opata, svodeno svetište, foto: K. Jerković
 Slika 113., Roć, crkva sv. Antuna opata, jućni zid, foto: K. Jerković
 Slika 114., Roć, crkva sv. Antuna opata, fragment freske na jućnom zidu, foto: K. Jerković
 Slika 115., Roć, crkva sv. Roka (sv. Petra), tlocrt, IPU
 Slika 116., Roć, crkva sv. Roka (sv. Petra), pogled s jugoistoka, foto: K. Jerković
 Slika 117., Roć, crkva sv. Roka (sv. Petra), pogled na apsidu s freskama
 Slika 118., Roć, crkva sv. Roka (Sv. Petar), detalj s lijeve strane apside, foto: K. Jerković
 Slika 119., Roć, crkva sv. Roka (Sv. Petar), detalj s desne strane apside, foto: K. Jerković
 Slika 120., Pogled prema brdu Sv. Toma, foto: K. Jerković
 Slika 121., Prilazni put podno brda Sv. Toma, foto: K. Jerković
 Slika 122., Rašpor, zapadni zid s unutrašnje strane, foto: K. Jerković
 Slika 123., Rašpor, fragment jućnog zida, foto: K. Jerković
 Slika 124., Slum, crkva sv. Mateja, tlocrt, IPU
 Slika 125., Slum, crkva sv. Mateja, zapadno proćelje, foto: K. Jerković
 Slika 126., Slum, crkva sv. Mateja, konzola s glagoljskom datacijom, foto: K. Jerković
 Slika 127., Slum, crkva sv. Mateja, konzola bradatog lika, foto: K. Jerković
 Slika 128., Slum, crkva sv. Mateja, svetište uz lipu, foto: K. Jerković
 Slika 129., Slum, crkva sv. Mateja, trijumfalni luk i svetište, foto: K. Jerković
 Slika 130., Slum, lipa uz svetište crkve sv. Mateja, foto: K. Jerković

Slika 131., Slum, crkva sv. Mateja, trijumfalni luk i zvjezdasti svod, foto: K. Jerković

Slika 132., Slum, crkva sv. Mateja, glagoljska datacija 1555. na svetištu, foto: K. Jerković

Slika 133., Slum, crkva sv. Mateja, južna strana zvonika, foto: K. Jerković

Slika 134., Podgaće, crkva sv. Ane, zapadni portal, foto: K. Jerković